

राष्ट्रभाषा-परिचय

भाग १

जेठालाल जोषी.

જરાત વિદ્યાપીઠ મંથાલય

) [ગુજરાતી કવિગણોદ્ધત વિભાગ]

અનુક્રમાંક

૫૪

વિમ્બ ૦.૪૦.૦૦

પ્રથમનામ

શાસ્ત્રીજી - ૧૨૨૫

વર્ગિક

૧૪૫૨

राष्ट्रभाषा-परिचय

(पहला भाग)

राष्ट्रभाषा का प्रश्न हल होना मेरे मन
स्वराज्य हासिल करना है ।

—महात्मा गांधी ।

राष्ट्रभाषा-परिचय

(पहला भाग)

जेठालाल जोषी 'विशारद'

हिन्दी साहित्य सम्मेलन प्रयाग.

किंमत. ०-१०-०

પ્રકાશક.

એસ. બી. શાહની કંપનીના માલિક
સોમચંદ ભગવાનદાસ શાહ
તરફથી બબાલાલ સોમચંદ

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૨૧૮૧૪

આવૃત્તિ પહેલી

પ્રત ૨૩૦૦ | સર્વ હક સ્વાધીન છે | સને ૧૯૩૬

મુદ્રક.

પંડિત ભગવાનદાસ હરખચંદ.
“શ્રી શારદા મુદ્રણાલય” ખાડનગેટ
ભદ્ર-અમદાવાદ.

રાષ્ટ્રભાષા પરિચય.

આમુખ.

—(૦૦)—

ભારત વર્ષમાં અનેક ભિન્ન ભિન્ન પ્રાન્તો છે, ભિન્ન ભિન્ન વનતિ વસે છે. છતાં રાષ્ટ્ર તરીકે સમસ્ત પ્રજા એક જ છે. પર-દેશી રાજ્યશાસનને ભિન્નતા-ભેદ ભાવની રાજનીતિ ગ્રાહ્ય છે. અને તેથી ઐક્યનો ભંગ કરવા માટે અનેક પ્રકારના પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. કારણ કે એ માર્ગે જ એમનો સ્વાર્થ સિદ્ધ થઈ શકે છે. ભારત હિતેચ્છુઓનો પ્રયાસ જેમ અને તેમ દેશનું ઐક્ય સાધવા માટે છે.

આ ઐક્ય સાધવા માટે સર્વ સામાન્ય રાષ્ટ્રભાષા એ મોટામાં મોટું સાધન છે. ગુજરાત ભાષા, ગુજરાત પોપાક, અને ગુજરાત ખેતરમાં ઐક્ય સંધાય તો હૃદયની નિકટતા સાધ્ય થઈ શકે. આ આશયથી જ “રાષ્ટ્રભાષા પ્રચાર સમિતિ વર્ધા” તરફથી છેલ્લાં થોડાંક વર્ષથી પુષ્કળ વેગથી પ્રચાર થઈ રહ્યો છે. ઘણા પ્રાન્તમાં હિન્દી ભાષાનું શિક્ષણ આપવાનો પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે. મહાસભાના શાસનવાળા પ્રાન્તોમાં સ્વાભાવિક રીતે તેને સરકાર તરફથી પણ સહાનુભૂતિ અપાય છે. ગુજરાતમાં આ કાર્ય પૂરે જડપે ચાલ્યું છે.

અખિત્ર ભારત મહિત્રા પરિષદ તરફથી સ્ત્રીઓ માટે હિન્દી શિક્ષણનો વર્ગ દોઢ વર્ષ ઉપર શરૂ કરવામાં આવ્યો છે. રા. ભાઈ શ્રી જેઠાલાલ જેઠીની માતૃભાષા હિન્દી છે; છતાં વર્ષો થયા ગુજરાતમાં વસવાટ હોવાને લીધે ગુજરાતી ભાષા પરનો કાબુ સારો ધરાવે છે. તે કારણથી તેમજ હિન્દી શિક્ષણનો અનુભવ હોવાથી સ્ત્રીઓના આ વર્ગનું કામ તેમને સોંપવામાં આવ્યું. વિદ્યાર્થીનીઓને તેમની શિક્ષણ પદ્ધતિ સંતોષકારક લાગી. જે પદ્ધતિથી તેઓ શીખવતા

હતા તે ધોરણ પર પુસ્તક રચવામાં આવે તો જનતાને ઘણો લાભ થાય એમ લાગવાથી પ્રસ્તુત પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે.

શ્રીયુત્ ભાંડારકર કૃત સંસ્કૃત માર્ગોપદેશિકા, તથા અંગ્રેજી શિક્ષણની પાઠમાળાની યોજના કાંઈક રીતે લક્ષમાં રાખીને આ પુસ્તક રચાયું છે. પદ્ધતિ ઘણી સરળ છે; અને વ્યાકરણના પાઠ ભાષા પ્રયોગની પદ્ધતિ અનુસાર ગોઠવવામાં આવ્યા છે, તેથી ક્રમ યોગ્ય થયો છે. જે પ્રમાણે ગુજરાતી ભાષામાં વાક્યમાં ક્રિયાપદનું સ્થાન મહત્વનું છે, તેજ પ્રમાણે હિન્દીમાં છે. તેથી ક્રિયાપદને અગ્રસ્થાને મૂકવામાં આવ્યું છે. ત્યાર પછી નામ, સર્વનામ, તેનાં જાતિ, વચન ઇત્યાદિને સ્થાન અપાયું છે.

દરેક પાઠને અન્તે શબ્દકોષ, વાક્ય રચનાના પ્રયોગો, તથા અભ્યાસક્રમ ઘણા ઉપયોગી થઈ પડે તેવા છે. વાક્યોની પસંદગી સાવચેતીથી થઈ છે. દેશમાં ચાલતાં સામાજિક, રાજકીય આન્દોલનોને અનુસરીને વાક્યો મૂકવામાં આવ્યાં છે, અને તેમાં સુરચિ સચવાઈ છે. છતાં કેટલાક સાંપ્રદાયિકો તરફથી પોતાના સિદ્ધાન્તોના પ્રચાર માટે સ્વરચિત પુસ્તકોમાં જે વેદિયા વૃત્તિ જેવામાં આવે છે તેવું આ પુસ્તકમાં નથી; એ વસ્તુ આવકારદાયક છે.

લેખકની માતૃભાષા ગુજરાતી નથી તે કારણને લીધે ગુજરાતી વાક્ય રચનામાં કેટલીક ન્હાની ન્હાની ભૂલો આવી ગઈ છે. બીજી આવૃત્તિમાં એ સુધારી લેવાશે એવી આશા છે.

આ પુસ્તકની સહાયતાથી સામાન્ય શિક્ષિત ગુજરાતી જનતા પોતાની મેળે હિન્દી શીખી શકશે.

હિન્દી ભાષા શિક્ષણના પ્રચારમાં આ પાઠમાળા જરૂર સારો વેગ આપી શકશે. પુસ્તકને તૈયાર કરવા માટે લેખકને ધન્યવાદ ધરે છે.

એલીસબ્રીજ

અમદાવાદ.

તા. ૨૦-૧૧-૩૯

શારદા મહેતા.

નિવેદન.

આપણા મોટા ખંડ સમા દેશમાં જુદી જુદી પ્રાન્તીય ભાષાઓ હોય અને સમૃદ્ધ થાય એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. પણ સાથે સાથે સમગ્ર દેશ સુસંગઠિત અને તાજો રહે માટે એક સર્વ સામાન્ય ભાષાની પણ તેટલી જ જરૂર છે. આપણી સંસ્કૃતિ, સભ્યતા અને આપણા હૃદયગત સુખ દુઃખના ભાવો સરખા છે. એટલે એક બીજા પાસે હૃદય ખૂલ્લું કરવા, વિચારોની આપ લે કરવા અને આપણો દરરોજનો વ્યવહાર સુગમ થાય માટે એક આમ-દહમ ભાષાની જરૂર છે જ.

આપણી પાસે સૈકાઓ જુની તુલસી, સૂર, કબીર, જયસી, રસખાન અને રહીમતી વાણીથી પવિત્ર અનેલી લગભગ આખા દેશમાં સમજાતી અને આપણી માનવ સંખ્યાના મોટા ભાગમાં બોલાતી હિન્દી-હિન્દુસ્તાની ભાષા છે.

આપણા દીર્ઘ દષ્ટિવાળા રાષ્ટ્ર વિધાયકોએ અને વિદ્વાનોએ હિન્દુસ્તાનીને રાષ્ટ્ર ભાષાના સિંહાસને બેસાડી આપણામાં નવજીવન પ્રેરવા મહાન પ્રયત્ન કર્યો છે.

હિન્દી અને ઉર્દૂ બે ભિન્ન ભાષાઓ નથી પણ એકબીજાની પૂરક સિદ્ધાંતો બે બાજુઓ સમી એક જ ભાષા છે. હિન્દીએ બંને સંસ્કૃતિઓને પચાવી છે અને તેમાંથી જ તેનું આ રાષ્ટ્રભાષા તરીકેનું નવું સ્વરૂપ પ્રકટયું છે. તે ભવિષ્યમાં ખૂબ વિકાસ પામી વિરાટ સ્વરૂપ લેશે.

દેશની મહામાન્ય સંસ્થા આપણી મહાસભાએ રાષ્ટ્રભાષા પ્રચારને એક આવશ્યક રચનાત્મક કાર્ય માન્યું છે અને તેના પરિણામે આપણી સરકાર નિશાળોમાં હિન્દુસ્તાનીનું શિક્ષણ આપવું

વ્યાજબી ગણે છે. હિન્દી સાહિત્ય સંમેલન અંતર્ગત રાષ્ટ્રભાષા પ્રચાર સમિતિ વર્ધાએ દક્ષિણ હિન્દી પ્રચારનો સફળ અનુભવ લઈ છેલ્લા એ અઢી વર્ષથી ઉત્તરના અહિન્દી ભાષા ભાષી પ્રાંતોમાં રાષ્ટ્રભાષાનો પ્રચાર પુરવ્વેસથી શરુ કર્યો છે.

આવા અનુકૂળ સમયે રાષ્ટ્રભાષા શીખવા શીખવવા સરલ સુખોદ પુસ્તકો લખાય એ ઈષ્ટ છે. આ ટૂંક સમયમાં કેટલાક પ્રયત્નો થયા છે. તેમાં મારો આ એક નવ્ર પ્રયત્ન છે.

આ પુસ્તકમાં ગુજરાતી ભાષા બહેનો સરલતાથી રાષ્ટ્રભાષાનું ગંધારણ સમજી શુદ્ધ લખી બોલી શકે એવી ઉપયોગી સામગ્રી આપવામાં આવી છે.

આ પુસ્તકે હાઈસ્કૂલ તથા કોલેજના નાના મોટા વિદ્યાર્થી-ઓને, શિક્ષકોને અને બહેનોને ખૂબ ગમ્યું છે. પુસ્તકમાં આપેલા નિયમો સરલ અને ટૂંકા છે કે જેથી યાદ રાખવામાં જરાએ શ્રમ પડતો નથી. પાઠોનો ક્રમ સ્વાભાવિક રીતે ક્રમશઃ જ્ઞાન આગળ વધે એ દષ્ટિએ રાખવામાં આવ્યો છે.

ગુજરાતી અને હિન્દુસ્તાની શબ્દોમાં બહુ જ સમાનતા છે. માત્ર વ્યાકરણના આવશ્યક નિયમો જાણી લેવાથી હિન્દુસ્તાની તદ્દન આપણી પાસેની જ ભાષા છે; અને વાત વાતમાં જ શીખી શકાય છે.

હું અત્રે ગુજરાતના વિખ્યાત સાક્ષર બહેન શ્રીમતી શારદા બહેન મહેતાનો સાચા અંતઃકરણથી આભાર માનું છું; કે જેમણે પોતાનો અમૂલ્ય સમય આપી પુસ્તક જોઈ આમુખ લખી આપી પોતાની મહેદયતા અને રાષ્ટ્રભાષા પ્રેમનો અપૂર્વ પાઠ આપણને આપ્યો છે.

મિત્રવર્ય કેશવરામ શાસ્ત્રીજીનો આભારી છું કે જેમણે પ્રદ્ધ સંશોધનમાં મને ઠીક ઠીક સાથ આપ્યો છે.

અહીં રાષ્ટ્રભાષા પ્રેમી બહેનો અને ભાઈઓની સૂચનાઓને સહર્ષ નિમંત્રણ છે.

કાળજી રાખવા છતાં કેટલીક ભૂલો રહી ગઈ છે. મારે શુદ્ધિપત્રક પ્રમાણે ભૂલો સુધારી અભ્યાસ શરુ કરવા વિનંતિ છે.

જેઠાલાલ જોષી.

शुद्धिपत्रक.

पृष्ठ	अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ	अशुद्ध	शुद्ध
१	शिरे	शिरो	८१	किसीं	किसी
८	कुर्ता	कुरता	१०२	जोडवाभां	जोडवाभां
११	वैष्णव	वैष्णव	११५	द सकते	दे सकते
३६	कीतावें	कितावें	१२८	सकता	सकना
४८	दोपहरी	दोपहर		क्रियापद	क्रियापदना
४९	शहेरों	शहरों	१३२	सुनाना	सुनाया
४९	कोशिश	कोशिश	१३३	जमाने	जमाने में
५५	नामोना	नामोना	१३८	थाके	थके
५६	आकारान्त	इकारान्त	१३९	पामवुं	पामवुं
५६	अरबस्तान	अरबिस्तान		बात की	बात की
६८	पीलल	पीपल		नहीं	नहीं
७०	पौण	पौन	१४०	का नौबत	की नौबत
८६	करते	कहते		पेदा	पैदा
	करता	करेता		जानमें	जानमें जान में
	पूछुं	पूछूं			

नोट:-किताब शब्द नीचे टपड़ न जोड़ये. जरूर शब्दही नीचे टपड़ जोड़ये.

અનુક્રમણિકા.

આમુખ

નિવેદન

શુદ્ધિપ્રવચક

	વિષય	પૃષ્ઠાંક
પ્રવેશ		૧
પહલા પાઠ	પુરૂષવાચક સર્વનામ	૪
દૂસરા પાઠ	સામાન્ય વર્તમાનકાળ	૭
તોસરા પાઠ	‘હો’ના ભૂતકાળના રૂપો	૧૦
ચોથા પાઠ	ચાતુ વર્તમાનકાળ અને ચાતુ ભૂતકાળ	૧૩
પાંચવાં પાઠ	આજાર્થ	૧૭
છઠા પાઠ	પ્રશ્નાર્થ	૨૧
સાતવાં પાઠ	કારકની વિભક્તિઓ	૨૪
આઠવાં પાઠ	પુરૂષવાચક સર્વનામોનું રૂપાખ્યાન	૨૮
નોંવાં પાઠ	સાદો ભૂતકાળ	૩૩
દસવાં પાઠ	નિશ્ચયવાચક સર્વનામ યહ અને વહ	૩૮
ગ્યારહઠવાં પાઠ	નામ	૪૨
બારહઠવાં પાઠ	ગતિ	૪૭
તેરહઠવાં પાઠ	ગતિ (ચાતુ)	૫૧
ચૌદહઠવાં પાઠ	બહુવચન	૫૫
પંદ્રહઠવાં પાઠ	વિશેષણ	૬૦
સોલહઠવાં પાઠ	વિશેષણની તુલના	૬૪
સત્રહઠવાં પાઠ	નિશ્ચિત સંખ્યાવાચક વિશેષણ	૬૯
અઠારહઠવાં પાઠ	વિધ્યર્થ તથા ભવિષ્યકાળ	૭૬
ઉન્નીસવાં પાઠ	પૂર્ણ વર્તમાનકાળ અને પૂર્ણ ભૂતકાળ	૮૧

	વિષય	પૃષ્ઠાંક
બોસવાં પાઠ	સર્વનામ ચાતુ	૮૪
દશકોસવાં પાઠ	નામયોગી અવ્યય	૯૩
બાઈસવાં પાઠ	ક્રિયાર્થક નામ	૯૫
તેઈસવાં પાઠ	કૃદંત	૧૦૧
ચૌબોસવાં પાઠ	ક્રિયા વિશેષણ	૧૧૨
પચ્ચોસવાં પાઠ	ઉભયાન્વયા અવ્યય	૧૧૭
છબ્બોસવાં પાઠ	પ્રેરણાર્થક ક્રિયા	૧૨૩
સત્તાઈસવાં પાઠ	કેટલાક સહાયકારક ક્રિયાપદો	૧૨૭
અઠ્ઠાઈસવાં પાઠ	વાચ્ય અને પ્રયોગ	૧૩૧
ઉન્તોસવાં પાઠ	કેટલાક મુદ્દાવિરા અને શબ્દો	૧૩૫
ત્રીસવાં પાઠ	પત્રસંખન	૧૪૨

રાષ્ટ્રભાષા-પરિચય

ભાગ ૧

પ્રવેશ

“રાષ્ટ્રભાષાની દૃષ્ટિએ હિન્દીનું તે સ્વરૂપ માન્ય ગણાય કે જેનો હિન્દુ મુસલમાન વગેરે બધા ધર્મોના ગ્રામવાસીઓ તથા નગર-વાસીઓ વ્યવહાર કરે છે અને જેમાં રૂઢ સર્વ સુવર્ણ અરબી, ફારસી, સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી શબ્દો અથવા મુદ્દાવિરાઓ (Idioms)નો બલિષ્ઠકાર ન હોય અને જે નાગરી અથવા ઉર્દૂ લિપિમાં લખાતી હોય.” આપણી રાષ્ટ્રભાષાનું સર્વમાન્ય સ્વરૂપ આ છે.

નાગરી વર્ણમાળા તથા ગુજરાતી વર્ણમાળા એક જ છે. માત્ર અમુક વર્ણો ગુજરાતીમાં નાગરીથી જુદી રીતે લખાય છે:

ક ख ग च ज झ ण ट फ ब भ म ल अ अ ळ

ક ખ ગ ચ જ ઝ ણ ટ ફ બ ભ મ લ અ ળ

હિન્દીમાં શિરોરેખા હોય છે. પણ આજકાલ લખવામાં શિરો-રેખા વિશે વિકલ્પ રાખવામાં આવ્યો છે કે લખનાર પોતાની દચ્છા-નુસાર શિરોરેખા દોરી પોતાનું લખાણ લખે અથવા ગુજરાતીની જેમ ઉપર લીટી દોર્યા વિના પોતાનું લખાણ લખે. ગુજરાતીઓ માટે રાષ્ટ્રભાષા લીખવામાં લિપિનો પ્રશ્ન જરાએ મુશ્કેલ નથી; કારણ કે ગુજરાતીનું પ્રાથમિક જ્ઞાન આપવામાં નાગરી-આગળોની વર્ણ-

માળાનું જ્ઞાન આવશ્યક છે. ગુજરાતી વાચનમાળાના પાશ્વપુસ્તકોમ
કવિતાઓ તથા પાઠનાં મથાળા નાગરી વર્ણોમાં છપાયેલાં હોય છે
સરલતાની ખાતર નાગરી વર્ણમાળા અહીં આપીએ છીએ:—

વ્યંજન

ક	ખ	ગ	ઘ	ઙ
ચ	છ	જ	ઝ	ઞ
ટ	ઠ	ડ	ઢ	ણ
ત	થ	દ	ધ	ન
પ	ફ	બ	ભ	મ
ય	ર	લ	વ	
શ	ષ	સ	હ	ઠ
ક્ષ	ઞ	ત્ર	અનુસ્વાર : વિસર્ગ °અનુનાસિક	

સ્વર

અ આ ઇ ઈ ઉ ઊ ઋ ઋ ઌ ઌ

પણ હવે જાને મૂળ અક્ષરમાંની અધી માત્રાઓ તેને જોડવાથી
અ આ ઐ ઓ ઊ ઋ ઌ એ ઐ ઓ ઐ અં અઃ આરાખડી લિપિ
સુધાર સમિતિ તરફથી સૂચવવામાં આવી છે અને અખિલ ભારત
વર્ષીય હિન્દી સાહિત્ય સંમેલનને આના ઉપયોગ માટે ભલામણ
કરી છે. ગુજરાતી ‘જ’ ના જેવા ઉચ્ચાર માટે નાગરીમાં જ વળ
ઉમેરવામાં આવ્યો છે.

અરબી, ફારસી, અંગ્રેજી વગેરે ભાષાઓના શબ્દોનાં યોગ
ઉચ્ચારણને ધ્યાનમાં રાખી નીચે આપેલા અક્ષરોની નીચે આ
ટપકું મૂકવામાં આવે છે.

ક ખ ગ જ ઙ ઢ ઢ આ અધા ટપકાવાળા અક્ષરોને
ઉચ્ચાર પોતપોતાના સ્થાનેથી જરા પહોળો, ગળામાંથી થાય છે
નીચે આપેલા શબ્દો ઉપરથી ઉચ્ચાર સ્પષ્ટ સમજશે:—

ક-કમલ, કર્મ	ક-કદમ, કદર, કરાર
ઘ-ઘલિહાન (ખળું)	ઘ-ઘિતાબ, ઘરાબ, ઘયાલ
ગ-ગણપતિ, ગાય	ગ-ગજબ, ગદર, ગફલત
જ-જલ	જ-જમીન, કાગજ, ઔરંગઝેબ
ઙ-ઙર, સુહોલ	ઙ-ગાઙી, ઘઙા, લઙકા
ઢ-ઢેર (ઢગલો)	ઢ-ગઢ, પઢના
ફ-ફલ, ફૂલ	ફ-ફકીર, ફર્જ, ફતહ
°-ચાંદ, નાંદ, હાંસના ।	

પણ ખાસ કરીને ઙ ઢ અને જનો ઉચ્ચાર તથા ઉપયોગ ભૂલવો ન જોઈએ, કારણ કે તે વિના ઉચ્ચારમાં સ્પષ્ટતા નહિ આવે. તથા જ નો ઉચ્ચાર જ્ય જેવો થાય છે તે ધ્યાનમાં રાખવું. ઙ અને ઢનો વ્યવહાર આપણી ભાષાઓમાં ઘણો જૂનો છે.

રાષ્ટ્રભાષામાં નાન્યતરજાતિ નથી. માત્ર નરજાતિ તથા નારી-જાતિ છે. સ્વર તેમ જ વ્યંજન સંધિના સામાન્ય નિયમો અન્ને ભાષામાં સરખા છે. સંયુક્તાક્ષરોના નિયમો લગભગ સરખા છે. સંયુક્તાક્ષરો સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે સજંગ લીટીમાં લખાય છે; જેમકે વક્તા નહિ પણ વક્તા, ભક્ત વગેરે. વાક્યરચના પણ લગભગ સરખી છે. અંગ્રેજીની જેમ ભિન્નતા નથી; જેમકે:—

છોકરો ભાત ખાય છે.	લઙકા ભાત खाता है
છોકરી ગાય દુહો છે.	लङ्की गाय दूहती है ।
વરસાદ વરસે છે.	पानी बरसता है ।

વિરામાદિ ચિહ્નો ગુજરાતી અને હિન્દુસ્તાનીમાં લગભગ સમાન છે; માત્ર પૂર્ણવિરામ ત્રિભી લીટી ‘।’ દોરવાથી વ્યક્ત કરાય છે.

પહલા પાઠ

પુરુષવાચક સર્વનામ

ભાષામાં પુરુષવાચક સર્વનામોનું સ્થાન પ્રથમ છે.

એકવચન

બહુવચન

૧ હો પુરુષ મૈં=હું

હમ=અમે

૨ જો પુરુષ તૂ=તું

તુમ=તમે

આપ=આપ (સન્માનાર્થ)

૩ જો પુરુષ વહ=તે

વે=તેઓ

સ્થિતિદર્શક હો ધાતુ ગુજરાતીના 'છ' અને અંગ્રેજીના To be જેટલો મહત્વપૂર્ણ છે. તેનો સાહાય્યકારક ક્રિયાપદ તરીકે પણ ઉપયોગ થાય છે.

'હો'ના વર્તમાનકાળનાં રૂપો

મૈં હું । હું છું.

હમ હૈં । અમે છીએ

તૂ હૈ । તું છે.

તુમ હો । તમે છો

આપ હૈં । આપ છો

વહ હૈ । તે છે.

વે હૈં । તેઓ છે.

આપની સાથે ક્રિયાપદ હમેશાં ત્રીજા પુરુષ બહુવચનમાં આવે છે.

વાક્યો

મૈં સ્વેત મૈં હૂં ।

હું બેતરમાં છું.

હમ ઘર મૈં હૈં ।

અમે ઘરમાં છીએ.

તુમ સડકપર હો ।

તમે સડક ઉપર છો.

વહ ક્યાં હૈ ?

તે ક્યાં છે !

વે બાગ મૈં હૈં ।

તેઓ બાગમાં છે.

यह किताब है ।
 किताब मेज पर है ।
 यह दवात है ।
 दवातमें स्याही है ।
 यह कागज़ है ।
 यह कुर्सी है ।
 यह चरखा है ।
 हिन्दुस्तानी हमारी राष्ट्रभाषा है ।
 हिमालय बहुत ऊंचा पहाड़ है ।
 गङ्गा पवित्र नदी है ।
 अमेरिका मालदार देश है ।
 किसान मेहनती है ।
 नाईल मिस्र की अन्नपूर्णा है ।

આ ચોપડી છે.
 ચોપડી ટેબલ ઉપર છે.
 આ ખડિયો છે.
 ખડિયામાં શાહી છે.
 આ કાગળ છે.
 આ ખુરશી છે.
 આ રેટિયો છે.
 હિન્દુસ્તાની અમારી રાષ્ટ્રભાષા છે.
 હિમાલય બહુ ઊંચો પહાડ છે.
 ગંગા પવિત્ર નદી છે.
 અમેરિકા પૈસાદાર દેશ છે.
 ખેડૂત મહેનતુ છે.
 નાઈલ ઇજિપ્તની અન્નપૂર્ણા છે.

શબ્દો

કિતાબ=ચોપડી
 મેજ=ટેબલ
 દવાત=ખડિયો
 કુર્સી=ખુરશી
 કાગજ=કાગળ
 ચરખા=રેટિયો

કિસાન=ખેડૂત
 મિસ્ર=ઇજિપ્ત
 માલદાર=પૈસાદાર
 મેહનતી=મહેનતુ
 બહુત=બહો
 આલસી=આળસુ

અભ્યાસ.

(૧) ખાસી જગ્યામાં યોગ્ય શબ્દો મૂકો:—

——— ઘર મેં હું
 તુમ બાગ મેં ——— ।

— विद्वान् हैं।

आप होशियार —।

तू आलसी —।

वे सड़क पर —।

(२) शब्दों वाक्यों में वापरो—

कलम, फूल, हाथ, घोड़ा, गाय

—

દૂસરા પાઠ

સામાન્ય વર્તમાનકાળ

ધાતુના વર્તમાન કૃદંત સાથે હોનાં વર્તમાનકાળનાં રૂપો વાપરવાથી સામાન્ય વર્તમાનકાળ થાય છે.

ધાતુને તા લગાડવાથી વર્તમાન કૃદંત થાય છે; જેમકે
લિખ+તા=લિખતા ।

નરજાતિ-બહુવચનમાં તા નો તે થાય છે અને નારીજાતિમાં બન્ને વચનમાં તો થાય છે; જેમકે લિખતે, લિખતી ।

નર જાતિ

મેં લિખતા હું । હું લખું છું. હમ લિખતે હૈં । અમે લખીએ છીએ.
તૂ લિખતા હૈ । તું લખે છે. તુમ લિખતે હો । તમે લખો છો.
આપ લિખતે હૈં । આપ લખો છો.
વહ લિખતા હૈ । તે લખે છે. વે લિખતે હૈં । તેઓ લખે છે.

નારી જાતિ

મેં લિખતી હું ।	હમ લિખતી હૈં ।
તૂ લિખતી હૈ ।	તુમ લિખતો હો ।
	આપ લિખતી હૈં ।
વહ લિખતી હૈ ।	વે લિખતી હૈં ।

વાક્યો

ગોવિંદ સ્વત લિખતા હૈ ।
ઘોડા દોડતા હૈ ।
મેં રાષ્ટ્રભાષા પઢતા હૂં ।
વે હિન્દી બોલતે હૈં ।

ગોવિન્દ પત્ર લખે છે.
ઘોડો દોડે છે.
હું રાષ્ટ્રભાષા શીખું છું.
તેઓ હિન્દી બોલે છે.

તુમ જલપાન કરતે હો ।
 મੈં સબેરે કસરત કરતા હૂં ।
 કસરત સે શરીર તન્દુરસ્ત રહતા હૈ ।
 મૈં ગરમ પાની સે નહાતા હૂં ।
 હમ હરરોજ શામકો ટહલતે હૈ ।
 બાલક બાગ મેં खेलते हैं ।
 किसान हल जोतता है ।
 गायें खेत में चरती हैं ।
 बैल गाड़ी खींचते हैं ।
 तुम रोटी खाते हो ।
 वे कहानी सुनते हैं ।
 सुशीला कुर्त्ता सीती है ।

તમે નારતો કરો છો.
 હું સવારે કસરત કરું છું.
 કસરતથી શરીર તન્દુરસ્ત રહે છે.
 હું ગરમ પાણીએ નાહું છું.
 અમે દરરોજ સાંજે ફરીએ છીએ.
 બાળકો બાગમાં રમે છે.
 ખેડૂત હળ હોંકે છે.
 ગાયો ખેતરમાં ચરે છે.
 બળદ ગાડી ખેંચે છે.
 તમે ભોજન કરો છો.
 તેઓ વાર્તા સાંભળે છે.
 સુશીલા પહેરણ સીવે છે.

શબ્દો

बैल=બળદ
 जलपान=નારતો
 कहानी=વાર્તા
 कुर्त्ता=પહેરણ
 सबेरा=સવાર
 खेत=ખેતર
 खड़ा=ખાડું
 शाम=સાંજ
 तालाब=તાળાવ
 सीना=સીવવું

खींचना=ખેંચવું
 तैरना=તરવું
 नहाना=નાહવું
 सुनना=સાંભળવું
 घूमना=ફરવું
 टहलना=ફરવું
 जोतना=ખેડવું
 बहना=વહેવું
 चरना=ચરવું

अभ्यास

(१) प्राची जग्याभां योज्य शब्दो भूकोः—

मोहन किताब — है।

हम तालाब में —।

वे आप को —।

सीता पानी — है।

गाय खेत में — है।

— बहती है।

हम गाना — ।

आप अभी — ।

तू रोटी — ।

(२) सूर्य विषे ५ वाक्य त्रणे।

ત્રીસરા પાઠ

‘હો’ના ભૂતકાળનાં રૂપો

હો નું ભૂતકાળનું રૂપ નર જાતિમાં થા થાય છે; બહુવચનમાં થા નો થે થાય છે, અને નારી જાતિમાં થી થાય છે. નારી જાતિ બહુવચનમાં થી ઉપર અનુસ્વાર મૂકવામાં આવે છે: (થીં).

નર જાતિ

મैं થા । હું હતો.	हम थे । અમે હતા.
तू था । તું હતો.	तुम थे । તમે હતા.
	आप थे । આપ હતા.
वह था । તે હતો.	वे थे । તેઓ હતા.

નારી જાતિ

मैं थी । હું હતી.	हम थीं । અમે હતાં.
तू थी । તું હતી.	तुम थीं । તમે હતાં.
	आप थीं । આપ હતાં.
वह थी । તે હતી.	वे थीं । તેઓ હતી.

વાક્યો

पहले यहां एक बाग था ।

हिन्दुस्तान बहुत मालदार

मुल्क था ।

प्रह्लाद ईश्वर का बड़ा भक्त था ।

तानसेन एक नामी गवैया था ।

शिवाजी विजयी योद्धा थे ।

अकबर मुगल बादशाह थे ।

પહેલાં અહીં એક બાગ હતો.

હિન્દુસ્તાન ઘણો જ પૈસાદાર

દેશ હતો.

પ્રહ્લાદ ઈશ્વરનો મોટો ભક્ત હતો.

તાનસેન એક પ્રખ્યાત ગવૈયો હતો.

શિવાજી વિજયી યોદ્ધા હતા.

અકબર મુગલ પાદશાહ હતા.

प्रताप उदयपुर के महाराणा थे ।
ईसा मसीह जाति के यहूदी थे ।

पहलवान राममूर्ति देशभक्त थे ।
कबीर कवि नहीं थे, भक्त थे ।
तुलसीदास अकबर के सम-
कालीन थे ।

हरिश्चंद्र सत्यवादी थे ।
यशोधरा बुद्ध की पत्नी थी ।
हैदरअली की गोशाला में बहुत
गायें थीं ।

मुगल बादशाहों के अमल में
गौकुशी बन्द थी ।

पन्ना एक स्वामिभक्त राज-
पुतनी थी ।

अहिल्याबाई इन्दौर की महा-
राणी थीं ।

रसखान एक सच्चे बैष्णव
कवि थे ।

प्रताप उदयपुरना महाराणा होता.
इसस काधरुत जते यहूदी
होता.

पहलवान राममूर्ति देशभक्त होता.
कबीर कवि न होता, भक्त होता.
तुलसीदास अकबरना सम-
कालीन होता.

हरिश्चंद्र सत्यवादी होता.
यशोधरा बुद्धनी स्त्री होती.
हैदरअलीनी गोशालाभां धरणी
गायें होती.

मोगल पादशाहोना अभलभां
गोहत्या बन्द होती.

पन्ना ऐक स्वामिभक्त राज-
पूताणी होती.

अहिल्याबाय धन्दोरनां महा-
राणी होतां.

रसखान ऐक साया वैष्णव
कवि होता.

शब्दो

गौकुशी=गोहत्या

राजपुतनी=राजपूताणी

बाजार=गजार

अस्तवल=धोडार, तमेक्षे

लड़कियां=छेकरीओ

अभी=हमणुं

અભ્યાસ

(૧) યોગ્ય શબ્દ મૂકો.

આપ અમી કહાં — ?

— પાઠશાલા મેં થા ।

હમ બાજાર મેં — ।

માલી વાગ મેં — ।

ઘોડા અસ્તબલ મેં — ।

સુશીલા ઘર મેં — ।

લડકિયાં खेलतो — ।

गायें खेत में — ।

(૨) શિવાજી અથવા અકબર વિષે ૭ વાક્ય લખો.

ચૌથા પાઠ

ચાલુ (અપૂર્ણ) વર્તમાનકાળ અને ચાલુ
(અપૂર્ણ) ભૂતકાળ.

અ

ચાલુ વર્તમાનકાળ

ધાતુ અને સહાયકારક ક્રિયાપદ હો નાં સામાન્ય વર્તમાન-
કાળનાં રૂપોની વચ્ચે રહ્યા મૂકવાથી ચાલુ વર્તમાનકાળ થાય
છે; જેમકે:—

મોહન કિતાબ પઢ રહ્યા છે । મોહન ચોપડી વાંચે છે (હમણાં).

નરજનિતિ બહુવચનમાં રહ્યા નું રહે અને નારી જનિતિ બન્ને
વચનમાં રહી થાય છે; જેમકે:—

વે લિખ રહે છે । તેઓ લખે છે (હમણાં).

રાધા ભોજન કર રહી છે । રાધા (હમણાં) ભોજન કરે છે.

લડકિયાં खेल રહી છે । છોકરીઓ (હમણાં) રમે છે.

બ

ચાલુ ભૂતકાળ [અપૂર્ણ ભૂતકાળ]

ચાલુ ભૂતકાળ બે રીતે થાય છે.

(૧) ચાલુ વર્તમાનકાળની જેમ જ ધાતુ અને હોના ભૂત-
કાળનાં રૂપોની વચ્ચે રહ્યા, રહે, રહી મૂકવાથી ચાલુ ભૂતકાળ થાય
છે; જેમકે:—

મેં ચરખા કાત રહ્યા થા । હું રેંટિયો કાંતતો હતો.

ગોપાલ બાજાર જા રહ્યા થા । ગોપાલ બજારમાં જતો હતો.

બાલક કબડ્ડી खेल રહે થે । બાળકો હુતુતુ રમતાં હતાં.

સુશીલા કિતાબ પઢ રહી થી । સુશીલા ચોપડી વાંચતી હતી.

લડકિયાં કિતાબ પઢ રહી થી । છોકરીઓ ચોપડી વાંચતી હતી

(૨) ધાતુના વર્તમાન કૃદન્તની સાથે હો ના ભૂતકાળનાં
રૂપો વાપરવાથી ચાલુ ભૂતકાળ (અપૂર્ણભૂત) થાય છે; જેમકે:—

મેં રોટી खाता था । હું ભોજન કરતો હતો.

हम अखबार पढ़ते थे । અમે છાપું વાંચતા હતા.

वे कहानी सुनते थे । તેઓ વાર્તા સાંભળતા હતા.

सुशीला भोजन पकाती थी । સુશીલા ભોજન રાંધતી હતી.

જ્યારે અપૂર્ણ ભૂતકાળથી અભ્યાસ અથવા ટેવનો અર્થ થતો
હોય ત્યારે સાહાયકારક ક્રિયાપદ અધ્યાહાર્ય રહે છે; જેમકે:—

उपमन्यु संध्या के समय आश्रम में आता (था) और गुरु-
जी के सामने खड़ा हो जाता (था)=ઉપમન્યુ સાંજે આશ્રમમાં
આવતો અને ગુરુજીની સામે ઊભો રહેતો.

વાક્યો

शिक्षक हिन्दुस्तानी पढ़ा रहे हैं ।
विद्यार्थी अपना सबक पढ़ रहे हैं ।
देखो, पूर्वमें सूरज निकल
रहा है ।

लड़कियां मदरसे जा रही हैं ।
किसान खेत को जा रहा है ।
सामने चिट्ठीरसां आ रहा है ।
मोहन बाबू रोटी खा रहे हैं ।
हम यहां कबड्डी खेल रहे हैं ।
बालक मैदान में खेल रहे हैं ।
जुलहा थान बुन रहा था ।

શિક્ષક હિન્દુસ્તાની શીખવે છે.
વિદ્યાર્થીઓ પોતાનો પાઠ વાંચે છે.
જુઓ, પૂર્વમાં સૂર્ય ઉગે છે.
છોકરીઓ નિશાળે જાય છે.
ખેડૂત ખેતરે જાય છે.
સામે ટપાલી આવે છે.
મોહન બાબૂ ભોજન કરે છે.
અમે અહીં હુતુતુ રમીએ છીએ.
બાળકો મેદાનમાં રમે છે.
વણકર તાકો વણતો હતો.

स्त्रियां सूत कात रही थीं ।
किसान खेत जोतते थे ।
किसानों की स्त्रियां निराई कर
रही थीं ।

ग्वालिनें गाये दूह रही थीं ।
पूरबमें सूरज निकल रहा था ।
कृष्ण के जन्म के समय बादल
गरज रहे थे, बिजली कौंध
रही थी ।

मूर्गा बांग दे रहा था ।

स्त्रीओं सूतर कांतती હતી.
ખેડૂતો ખેતર ખેડતા હતા.
ખેડૂતોની સ્ત્રીઓ નીંદતી હતી.

ગોવાલણો ગાયો દોહતી હતી.
પૂર્વમાં સૂરજ ઊગતો હતો.
કૃષ્ણના જન્મ સમયે વાદળા
ગરજતા હતા, વીજળી
ઝમકતી હતી.

મરઘો બાંગ દેતો હતો.

शब्दे।

सबक=पाठ
पूरब=पूर्व दिशा
मदरसा=निशाण
किसान=खेडूत
चिट्ठीरसां=टपाही
जुलाहा=पल्लकर
थान=ताक़ा

निराई=नींदवું તે
ग्वालिनें=ગોવાલણો
मूर्गा=મરઘો.
बादल=વાદળાં
बुनना=બણવું
कौंधना=ઝમકવું [વીજળીનું]
यहां=અહીં.

अभ्यास

(१) ખાલી જગ્યામાં યોગ્ય શબ્દ ભરો:-

मैं लिख —।

तू खा रही —।

आप कह — थे।

हम जा रहे —।

તુમ સુન ——— ।
 વે આ ——— હૈ ।
 વહ ગા રહી ——— ।
 ગોપાલ કિતાબ ——— ।
 રાધા પાની ભર ——— ।
 લડકિયાં સ્થેલ ——— ।
 ગાર્યે ઘાસ ——— ।

(૨) તીચેના શબ્દો વાપરી વાક્યો બનાવો.

સબેરા, મૂર્ગા, સૂર્ય, પૂરબ, ડજેલા, કિસાન, દલ, બૈલ.

—————

પાંચવાં પાઠ

આજ્ઞાર્થ

ખીન્ને પુ. એ. વ. તૂ સાથે આજ્ઞાર્થમાં ધાતુ મૂળ રૂપમાં જ વપરાય છે, કાંઈ ફેરફાર થતો નથી; જેમકે:—

તૂ લિખ । તૂ खा । તૂ સો જા ।

ખીન્ને પુ. ળ. વ. તુમ સાથે આજ્ઞાર્થમાં ધાતુને ઓ લગાડવામાં આવે છે; જેમકે:—

તુમ લિખો । તુમ खाओ । તુમ સો જાઓ ।

આપ સાથે ધાતુને ઇયે લેડવામાં આવે છે; જેમકે:—

આપ લિખિયે । આપ खाइये । આપ સો જાइये ।

ઇયે લગાડતાં પહેલાં નીચેના ધાતુઓમાં જ ઉમેરવામાં આવે છે:—

લે, દે, પી, કર ।

જ ઉમેરતાં પહેલાં લે નો લો, દે નો દો, કર નો કરી ફરી દેવામાં આવે છે; જેમકે:—

(આપ) यह कलम लीजिये ।

(આપ) मुझे एक किताब दीजिये ।

(આપ) यह शरबत पीजिये ।

(આપ) यह काम कीजिये ।

તૂ નો ઉપયોગ નાનાં બાળકો, પ્રભુ અને અત્યંત હઝકા માણસો માટે થાય છે. તુમ નો વ્યવહાર નાના, મોટા, નોકર વગેરે માટે થાય છે. આપ નો વ્યવહાર સન્માનાર્થે થાય છે. આપ નો વિશેષ પ્રચાર છે.

નકાર માટે ક્રિયાપદની પૂર્વે મત અથવા ન મકવામાં આવે છે; જેમકે:—

ટંડા દૂધ મત પી ।

બૈર મત રસ્ત ।

ઝૂઠ મત બોલ ।

ઘૈસા ન કહ ।

તૂ, તુમ અને આપ અધ્યાહાર્ય પાણુ રહે છે.

(૨)

પરોક્ષ આજ્ઞાર્થ

કરજો, લખજો, વાંચજો, આવજો વગેરે પરોક્ષ આજ્ઞાર્થ હિન્દીમાં ક્રિયાના મૂળરૂપનો વ્યવહાર કરવાથી વ્યક્ત કરાય છે; જેમકે:—

કરના, લિખના, પઢના, આના વગેરે.

ગુજરાતીમાં ક્રિયાનું મૂળરૂપ ધાતુને 'વું' લગાડવાથી થાય છે.

હિન્દીમાં ધાતુને ના લગાડવાથી ક્રિયાનું મૂળ રૂપ (ક્રિયાર્થક નામ) થાય છે.

પરોક્ષ આજ્ઞાર્થમાં તૂ તથા તુમ સાથે ક્રિયાનું મૂળ રૂપ (ક્રિયાર્થક નામ) વપરાય છે; જેમકે:—

(તુમ) કલ જરૂર આના । કાલે જરૂર આવજો.

(તુમ) યંહ કામ જરૂર કરના । આ કામ જરૂર કરજો.

પરોક્ષ આજ્ઞાર્થમાં આપ ની સાથે ધાતુને દ્યે ને અદ્યે દ્યેગા લગાડવામાં આવે છે; જેમકે:—

(આપ) યહ કામ અવશ્ય કીજીયેગા । આ કામ જરૂર કરજો.

ઘર પહુંચ કર સત લિખીયેગા । ઘેર પહોંચી પત્ર લખજો.

परोक्ष आशार्थभां उपदेश, विनंती अने लविष्यकाणनो अर्थ
समायेक्षो छे.

वाक्ये

सोहन, यह किताब पढ़।

रमा, एक गीत गा।

श्यामू, वह चरखा ला।

[तुम] पेन्सिल से मत लिखो,
स्याही से लिखो।

मुशीला, विदेशी साड़ी न
पहनो।

मोहन, दूध पी, चाय मत पी।

[आप] राष्ट्रभाषा सीख
लीजियेगा।

[आप] विदेशी खरीदने का पाप
अब न कीजियेगा।

[तुम] दिल में डाह न रखो।

मनु को एक चवन्नी दीजिये।

हर बात में सब्र रखो।

कठिनाई में हिम्मत न हारो।

सुबह शाम आकाश की ओर
देखा करो।

छुट्टियों में हमारे यहां जरूर आना।

यह चिट्ठी उन को दे देना।

सोहन, आ थोपडी वांच.

रमा, ओक गीत गा.

श्यामू, ते रेंटियो लाव.

पेन्सिलथी न लिखो, स्याहीथी
लिखो.

मुशीला, विदेशी साडी न पड़ेरो.

मोहन, दूध पी, आ न पी.

राष्ट्रभाषा सीखी लेजे.

एवे विदेशी ખરીદવાનું, पाप न
करेशो.

मनमां वेर न राखो.

मनुने ओक पावली आप्यो.

दरेक बातमां आमोश राखो.

मुश्किलीमां हिम्मत न हारो.

सुवार सांज आकाश तरफ धुओ.

रुनओमां अमारे त्यां जरूर
आवज्जे.

आ पत्र तेमने आपी देजे.

શબ્દો

ચવત્રી=પાવલી

પહનના=પહેરવું

કઠિનાઈ=મુસ્કેલી, આકૃત

સબ્ર કરના=ખામેશ રાખવી

છુટ્ટિયાં=રજાઓ

મેજના=મોકલવું

સબ્ર=ખામેશી

ઓર=તરફ

ગરમી કે દિનોં મેં=ઉનાળામાં

અભ્યાસ

(૧) અનુવાદ કરો:-

તમે રજાઓમાં આગરા જાવો.

આપ મોકલને એક ચોપડી આપજો.

ત્યાં પહોંચી એક ચોપડી મોકલાવજો.

તમે ગાંધીજીની આત્મકથા વાંચજો.

ઉનાળામાં ત્યાં ન પીઓ, શરબત પીઓ.

શ્યામ, સીગરેટ ન પીઓ. તે એક ખરાબ વ્યસન છે.

આ રજાઓમાં રાષ્ટ્રભાષા શીખી લેજો.

(૨) ક્રિયાપદ વાક્યોમાં વાપરી આજાર્થ કરો:-

ચલ, સ્વા, ચોલ, દે, લે, કર.

—

છઠા પાઠ

પ્રશ્નાર્થ

હિન્દીમાં પ્રશ્નાર્થ સરલ છે. વાક્યની શરૂઆતમાં **ક્યા** મૂકવાથી પ્રશ્નાર્થ થાય છે. સાધારણ રીતે વાક્ય બોલવાની રીત ઉપરથી જ પ્રશ્નાર્થ સમજી શકાય છે. વાક્યને અંતે પ્રશ્નાર્થ ચિહ્ન (!) મૂકવામાં આવે છે.

પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ **ક્યા**, **કૌન** અને પ્રશ્નાર્થ ક્રિયાવિશેષણ **ક્યોં**, **કહાં**, **કિસ** **તરહ**, **કૈસે**, **કબ** વગેરે વાક્યમાં વાપરવાથી પણ પ્રશ્નાર્થ થાય છે.

વાક્યો

ક્યા આપ આજકલ સબેરે
ટહલને જાતે હૈં ?

હાં, મૈં સબેરે બરાબર ટહલને
જાતા હૂં ।

ક્યા આપ નિયમિત ચરખા
કાતતે હૈં ?

હાં, મૈં રોજ આધા ઘણ્ટા ચરખા
કાતતા હૂં ।

તુમ કમી બીડી નહીં પીતે ?

નહીં, મૈં બીડી કમી નહીં પીતા ।

આપકા શુભ નામ ક્યા હૈ ?

મુસે મગનલાલ કહતે હૈં ।

શું આપ આજકાલ સવારે
ફરવા જાઓ છો ?

હા, હું સવારે બરાબર ફરવા
જાઉં છું.

શું આપ નિયમિત રેંટિયો
કાંતો છો ?

હા, હું દરરોજ અર્ધો કલાક
રેંટિયો કાંતું છું.

તમે કદી બીડી નથી પીતા!

ના, હું કદી બીડી નથી પીતો.

આપનું શુભ નામ શું છે ?

મને મગનલાલ કહે છે.

આપ ક્યાં કે બાશિન્દે હૈં ?
 મૈં અહમદાબાદ કા રહનેવાલા હૂં।
 યહ કૌનસી કિતાબ હૈ ?
 યહ પ્રેમચંદજી કા ઉપન્યાસ
 'ગોદાન' હૈ ।
 તુમ, બાહર ક્યૌં સ્વહે હો ?
 મીતર ચલે આઓ ।
 ઉર્દૂ લિપિ કિસ તરહ લિખી
 જાતી હૈ ?
 ઉર્દૂ લિખાવટ દાહિની ઓર સે
 શુરૂ હોતી હૈ ।
 તુમ વહાં કબ ગયે થે ?
 મૈં વહાં કલ હી ગયા થા ।

આપ ક્યાંના રહેવાશી છો ?
 હું અમદાવાદનો રહેનાર છું.
 આ કઈ ચોપડી છે ?
 આ પ્રેમચંદજીની નવલકથા
 'ગોદાન' છે.
 તમે બહાર કેમ ઊભા છો ?
 અંદર ચાલ્યા આવો.
 ઉર્દૂ લિપિ કઈ રીતે લખાય છે ?
 ઉર્દૂ લખાણુ જમાણી પાળુએથી
 શરૂ થાય છે.
 તમે ત્યાં ક્યારે ગયા હતા ?
 હું ત્યાં કાલે જ ગયો હતો.

क्या प्रश्नार्थसूचक અને क्या प्रश्नार्थ सर्वनामમાં ભેદ છે
 તે સમજી લેવો જોઈએ.

यह क्या है ? आ शું છે ? (प्रश्नार्थ सर्वनाम)

क्या यह उपन्यास है ? शું आ नवलकथा છે ?

શબ્દો

घण्टा=કલાક

उपन्यास=નવલકથા

लिखावट=લખાણ

कौन=કોણ

क्या=શું

रहनेवाला=રહેનાર

कौनसी=કઈ

बाहर=બહાર

भीतर=અંદર

दाहिनी=જમણી

कहां=क्यां	ओर से=आणुअथी
कब=क्यारे	शुरू=शर
कैसे=कैवी रीते	बराबर=हीक
किस तरह=कई रीते	अभी=इमणुं
कभी=कई	अब=अवे
हररोज=हररोज	यह=आ
आधा=अर्धा	इस किताब का=आ योपडीनुं
मुझे=मते	बेसा=आवुं
बाशिन्दा=रहवाशी	

अभ्यास

(१) अनुवाद करो.

तमे शुं लणो छे? आ कई योपडी छे?
तमे क्यां नयओ छे? आ योपडीनुं नाम शुं छे?
शुं तमे हिन्दी अराअर ओली शके छे? तमे आवुं सा भाटे करो छे?
तमे इमणुं शुं करो छे? तमे हररोज नियमित कसरत करो छे?

(२) योग्य शब्द भूँको:-

सूरज ——— निकलता है?
क्या तुम ——— नियमित कातते हो?
तुम पानी में ——— सकते हो?
आप ——— बोल सकते हैं?
आप का शुभ नाम ——— है?
आप ——— पढ़ते हैं?
क्या आप के यहां ——— पढायी जाती है?

સાતવાં પાઠ

કારકની વિભક્તિઓ

કારક	વિભક્તિઓ	ગુજરાતી
૧ કર્તા	૦ ને	એ
૨ કર્મ	૦ કો	ને
૩ કરણ	સે	થી, વડે
૪ સંપ્રદાન	કો, કે લિયે	ને, ના માટે
૫ અપાદાન	સે	થી, માંથી
૬ સંબંધ	કા, કે, કી	નો, નું, ના, ની
૭ અધિકરણ	મેં, પર	માં, એ, ઉપર
૮ સંબોધન		

નરજનતિ આકારાન્ત નામેને બાદ કરતાં બધાં નામેના એક-વચનને કાંઈ ફેરફાર વિના સીધા વિભક્તિ-પ્રત્યયો લાગે છે; જેમકે:-

સ્યાહો સે, કલમ સે, ઘર મેં, કવિ કો, નદી મેં,

આ કારાન્ત નામેને એકવચનમાં આનો **ए** કરી વિભક્તિ-પ્રત્યયો લગાડમાં આવે છે; જેમકે:-

ઘોડે પર, કમરે મેં, લડકે ને

અપવાદ:-**चाचा, काका, मामा, लाला, पिता, राजा, युवा**
आत्मा, देवता, जामाता, नेता, योद्धा વગેરે નામેને સીધા જ વિભક્તિ-પ્રત્યયો લગાડવામાં આવે છે; જેમકે:-

રાજા ને આત્મા મેં દેવતા કો ।

નર-નારી જનતિનાં બધાં નામેના બહુવચનને વિભક્તિ-પ્રત્યયો લગાડતાં પહેલાં **ओं** ઉમેરવામાં આવે છે અને આ '**ओं**' અકારાન્ત તથા આકારાન્તનામેમાં ભળી જાય છે; જેમકે:-

બાલકોં ને, ઘોડોં પર ।

હ-ઈકારાન્ત નામેમાં આ ઑનો યો થાય છે અને દીર્ઘ ઈ
હસ્વ ઈ થાય છે; જેમકે:-

મુનિયોં કો પ્રણામ કરો ।

ઑની પહેલાનો દીર્ઘ ઊ હસ્વ ઊ થાય છે; જેમકે:-

મદારી માલુઓં કો નચાતા હૈ ।

સંબોધન એકવચનમાં આકારાન્ત ને બાદ કરતાં બધાં નામે
મૂળ રૂપમાં જ રહે છે. અને આકારાન્તમાં આનો ણ કરી દેવામ
આવે છે; જેમકે:-

હે બાલક, યહાં આ । હે લડકે, વહ કિતાબ લા ।

બહુવચનમાં માત્ર ઓ લગાડવામાં આવે છે. અને હ, ઈ પછી
નિયમાનુસાર ઓ નો યો થાય છે; જેમકે:-

હે કવિયો, આપ લોગોં કા યહ કર્તવ્ય હૈ ।

હે સાધુઓ, તપ હી આપ કા ધન હૈ ।

સંબોધનમાં શરૂઆતમાં હે, અરે, અજી, અરી વગેરે શબ્દો
જરૂર પ્રમાણે મૂકવામાં આવે છે.

વાક્યો

બાલક દૂધ પીતા હૈ ।

બાલક ને મિઠાઈ સ્વાધી ।

મુશીલા ચરસા કાતતી હૈ ।

રમા ને સૂત કાતા ।

લડકે કબડ્ડી રેલતે હૈ ।

માલિક ને નૌકર કો નિકાલ
દિયા ।

મેં સ્વાહી સે લિખતા હૂં ।

બાળક દૂધ પીએ છે.

બાળકે મીઠાઈ ખાધી.

મુશીલા રેંટિયો કાંતે છે.

રમાએ સૂતર કાંત્યું.

છોકરા હુતુતુ રમે છે.

માલિકે નોકરને કાઢી મૂક્યો.

હું સ્વાહીથી લખું છું.

દરજી સુઈ સે કપડા સીતા હૈ ।

શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓં કો રાષ્ટ્ર-

ભાષા પઢાતે હૈ ।

રાજાને બ્રાહ્મણ કો ધન દિયા ।

નર્મદા અમરકંટક સે નિક-
લતી હૈ ।

પત્તિયાં પેડ સે ગિરતી હૈ ।

બમ્બઈ સે નૌ બજે ગાડી ઉઠતી હૈ ।

યહ શ્યામૂકા ચિલૌના હૈ ।

મનોહર કે ચિલૌને સુન્દર હૈ ।

સુશીલા કી ગુડિયા કહાં હૈ ?

માલી બાગ મેં પૌદોંકો સીંચતા હૈ ।

સિંહ પિંજડે મેં બન્દ હૈ ।

કિતાબ મેજ પર હૈ ।

દેશ પર આપત્તિ કે બાદલ મંડરા
રહે હૈ ।

મદારી બન્દરોં ઓર માલુઓં કો
નચાતા ફિરતા હૈ ।

દરજી સોઇ વડે સીવે છે.

શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને રાષ્ટ્રભાષા
શીખવે છે.

રાજાએ બ્રાહ્મણને દાન આપ્યું.
નર્મદા અમરકંટકથી નીકળે છે.

પાંદડાં ઝાડ પરથી પડે છે.

મુંબઈથી નવ વાગ્યે ગાડી ઉપડે છે.

આ શ્યામુનું રમકડું છે.

મનોહરના રમકડાં સુંદર છે.

સુશીલાની ઢીંગલી ક્યાં છે ?

માળી બાગમાં છોડવાઓને સીંચે છે.

સિંહ પાંજરામાં પૂરાયેલો છે.

ચોપડી ટેબલ ઉપર છે.

દેશ પર વિપત્તિના વાદળાં
છવાયાં છે.

મદારી વાંદરા અને રીંછને નચા-
વતો ફરે છે.

શબ્દો.

કબડ્ડી=હુલુલુ

સુઈ=સોઇ

પત્તિયાં=પાંદડાં

મંડરાના=ધેરાવું, ભમવું. (આકાશમાં ઉપર)

ચિલૌના=રમકડું

ગુડિયા=ઢીંગલી

પિંજડા=પાંજરું

अभ्यास

(१) योग्य शब्द भ्रूँडा:-

वे राम ——— जानते हैं ।
 ——— हररोज कहानी पढ़ते हैं ।
 वह ——— लिखता है ।
 हम ——— बैठे हैं ।
 वे ——— आम लाये हैं ।
 आप ——— पढ़ते हैं ।
 ताप्ती ——— निकलती है ।
 ये ——— पर बैठे हैं ।
 मैं आसन ——— बैठा हूँ ।

(२) शब्दों वाक्यों में वापरो:-

कलम, सुत, पत्नी, मेज़, खिलौना, आकाश, चाकू, आम ।

(३) योग्य विभक्ति-प्रत्यये भ्रूँडा:-

मोहन कलम ——— लिखता है ।
 बतख पानी ——— तैरती है ।
 तोता पिंजड़े ——— बन्द है ।
 दवात ——— स्याही है ।
 मैंने नौकर ——— बुलाया था ।

આઠવાં પાઠ

પુરુષવાચક સર્વનામોનું રૂપાખ્યાન

કર્તા અને સંબંધ કારકને બાદ કરતાં બાકીના કારકોમાં વિભક્તિ-પ્રત્યયો લગાડતાં પહેલાં મੈં તું મુझ અને તૂ તું તુझ વિકૃત રૂપ થાય છે; જેમકે મુझ કો, તુझ સે ।

કર્મકારકમાં એક બીજું રૂપ—

મુझे, તુझे, हमें, तुम्हें થાય છે અને આ રૂપોનો ઉપયોગ વિશેષ થાય છે.

કર્તા કારકમાં ને લગાડતાં પહેલાં કાંઈ ફેરફાર થતો નથી. જેમકે—મैं ને, हम नै, तू नै, तुम नै ।

સંબંધ કારકમાં मेरा, तेरा, हमारा, तुम्हारा રૂપો થાય છે. અને આ આકારાન્ત રૂપો પાછળ આવનાર નામની બળતિ અને વચન પ્રમાણે બદલાય છે; જેમકે:—

मेरे मित्र, तेरी किताब, हमारे खिलौने, हमारी बात, तेरे पत्र, तेरी बहन, तुम्हारे कार्य, तुम्हारी जान । संप्रदान કારકમાં लिये ની પહેલાં मेरे (लिये) हमारे (लिये) વગેરે થાય છે.

અહીં સરસતાની દૃષ્ટિએ મੈં તું રૂપાખ્યાન આપ્યું છે:—

એ. વ.

બ. વ.

૧ કર્તા—મैं, મੈં ને

हम, हम ने

૨ કર્મ—मुझे, मुझ को

हमें, हम को

૩ કરણ—मुझ से

हमसे

૪ સંપ્રદાન—मुझ को, मेरे लिये

हम को, हमारे लिये,

૫ અપાદાન—मुझ से

हम से

૬ સંબંધ—मेरा, मेरे, मेरी

हमारा, हमारे, हमारी

૭ અકધિરણ મુझ में, મુझ पर

हम में, हम पर

આજ રીતે તૂ નાં રૂપો સમજવાં.

આપ ને સીધા જ વિભક્તિ-પ્રત્યયો લગાડવામાં આવે છે. આપ સન્માનાર્થે એકવચનમાં વપરાય છે. અને આપ ની સાથે લોગ શબ્દ જોડવાથી આપ લોગ બહુવચન થાય છે. અને આપ લોગ ની કારક રચના અકારાન્ત બહુવચનની જેમ ઓં લગાડવાથી થાય છે; જેમકે: આપ લોગોં ને, આપ લોગોં કો ।

ગુજરાતીના મારામાં, અમારામાં, તારામાં, તમારામાં નો હિન્દીમાં મેરે મેં, તેરે મેં એવો પ્રયોગ અશુદ્ધ છે; પણ શુદ્ધ પ્રયોગ મુઝ મેં, તુઝ મેં, મુઝ પર, તુઝ પર, હમ મેં, હમ પર, તુઝ મેં, તુઝ પર છે.

વાક્યો

મેં હિન્દી કુલ્હ કુલ્હ બોલ
સકતા હૂં ।

મુઝે ગાયકા દૂધ પસન્દ હૈ ।

સૂરજ હમ કો પ્રકાશ દેતા હૈ ।

મેરે લિયે તિરપુર સે સ્વાદી કી
ધોતી લેતે આના ।

મેરી બહિન રાષ્ટ્રભાષા-કોવિદ હૈ ।

મેરે સિલૌને હિન્દુસ્થાન કે હૈં ।

મેરા ઘર શહર મેં હૈ ।

મુઝ મેં અમી ઇતની કાબિલિયત

નહીં કિ મેં હિન્દુસ્તાની મેં
ભાષણ દે સકૂં ।

મુઝ પર વિશ્વાસ રાખિયે ।

તૂ રાષ્ટ્રભાષા ક્યોં નહીં સીખતા ?

હું કાંઈક હિન્દી બોલી શકું છું.

મને ગાયનું દૂધ ભાવે છે.

સૂરજ અમને પ્રકાશ આપે છે.

મારે માટે તિરપુરથી ખાદીનું
ધોતિયું લેતા આવજો.

મારી બહેન રાષ્ટ્રભાષા-કોવિદ છે.

મારા રમકડાં હિન્દુસ્તાનનાં છે.

મારું ઘર શહેરમાં છે.

મારામાં હજી એટલી લાયકાત

નથી કે હું હિન્દુસ્તાનીમાં
ભાષણ આપી શકું.

મારા પર વિશ્વાસ રાખો.

તું રાષ્ટ્રભાષા કેમ નથી શીખતો ?

तुझे राष्ट्रभाषा सीख लेनी
चाहिये।

तेरे कपड़े साफ सुथरे क्यों
नहीं रहते ?

तेरी बातें मेरी समझ में नहीं
आती।

तुझ पर हमें पूरा विश्वास है।
हम बड़े तड़के उठते हैं और
हवाखोरी को जाते हैं।

हमारे लिये अभी यही काफी
है कि हम हिन्दी लिख लेते हैं।

हम से आप इतनी बड़ी आशा
कैसे रख सकते हैं ?

हमारा फर्ज है कि हम शराब
की बंदी को रोकें।

हमारे कामों से दूसरों को तसल्ली
मिलनी चाहिये।

हममें यदि कोई दोष हो तो आप
जरूर हमें बता दीजियेगा।

हम पर यह बोझ कुछ कम
नहीं है।

तुम हर रोज़ कै घण्टे पढ़ते हो ?

तारे राष्ट्रभाषा सीखी बेची
लेते।

तारां कपड़ों चोड़ियां डेभ नथी
रहेतां ?

तारी बातो मारा समजवामां
नथी आवती.

तारा पर अभने पूरा विश्वास छे.

अमे गलु वडेला छीअमे छीअमे
अने इरवा गलुअमे छीअमे.

अमारे भाटे दमणुं आन अस
छे डे अमे हिन्दी लखी
लखअमे छीअमे.

अमाराधी आप आदमी मोटी
आशा उठ रीतेरामी शंका छे ?

आपणो धर्म छे डे आपणो
दाइती गदीने रोअमे.

आपणुं कामेधी गीअमेने
शांति भगवी लेअमे.

अमारा ले कांठ दोष होय तो
आप अभने जरूर बतावशे.

अमारी छपर आ ओले कांठ
ओछे नथी.

नमे हररोज डेटला कलाड
वांचे छे !

तुम्हें उर्दू लिपि भी सीख लेनी
चाहिये ।

तुमको उन्हें ऐसा नहीं कहना
चाहिये था ।

तुमसे हम यह उम्मीद रख
सकते हैं ।

तुम्हारा नाम प्रफुल्लचन्द्र ही है न ?
तुम्हारी करतुओं को सारा गाँव
जानता है; हम अधिक क्या
बतायें ?

तुम पर हमें कोई सुबा नहीं,
बे फ़िक्र रहो ।

तुम में वह खूबी कहाँ जो
मोहनबाबू में है ?

आप लोगों से तो देश ने बड़ी
बड़ी आशाएं रखी हैं ।

हे नौजवानो ! आप लोगों पर
ही मुल्क का दारोमदार है ।

तुम्हारे उर्दू लिपि पढ़ो शांभी
देवी ज़ेदअम्मे.

तुम्हारे तेमने आभ उड़ेवुं नहोतुं
जेदतुं.

अम्मे तुम्हारी पासोधी आटवी
उमेद राभी शकीअम्मे.

तुम्हारुं नाम प्रफुल्लचन्द्र न छे ने?
तुम्हारुं कामो आभु गाम ज़ाणे
छे, अम्मे विशेष शुं अतावीअम्मे ?

तुम्हारी उपर अम्मे डांछ शक
नथी. तम्मे निश्चित रहे.

तुम्हारा मां ते भूभी उचां छे
जे मोहनबाबू मां छे ?

देशे आपना ज़ेवा बोझोधी तो
भोटी आशाअम्मे राभी छे.

हे नवजवानो ! आप बोझो
उपर न देशनो आधार छे.

शब्दः

कुछ कुछ=डांछ डांछ

साफ सुथरे=योक्ष्मां

तड़के=भणसके, अड़वड़ेला

काफ़ी=अस, पूरतुं

हवाखोरी=हवा आवा ज़तुं ते.

शराब=हाइ

बड़ी=दुर्गुल

तसल्ली=शांति

यदि=जे	बोझ=भोभे
कै=केटला	उम्मीद=उभेद
ऐसा=आधुं	गाँव=गाम
सारा=अधुं	करतुत=काम
वे फ़िक्र=निश्चित	सुबा=अदेशो, शक
काबिलियत=आवउत	दारोमदार=आधार
समझ=समज, समजणु	

अभ्यास

(१) आधी जग्याभां योग्य शब्द भूको:-

- खिलौना कहाँ है ?
- घर कहाँ है ?
- किताबें मेरे पास हैं ।
- क्या पढ़ रहा है ?
- रामायण पढ़ता हूँ ।
- आगरा देखा है ?
- भाई बम्बई में रहता है ।
- यह काम हो सकता है ।
- यह काम कर सकते हो ।
- नास्ता कर रहे हैं ।

(२) वाक्योंभां वापरो:-

तुम्हारा, मेरे, मुझे, तेरा,
तेरे लिये, तुम पर, हम में, हमारे ।

નોંધાં પાઠ

સામાન્ય-સાદો-ભૂતકાળ

સામાન્ય ભૂતકાળના પ્રત્યયો આ અને યા છે. અકારાન્ત-
અકારાન્ત ધાતુઓને આ લગાડવામાં આવે છે, અને પામીના બધા
ધાતુઓને યા લગાડવામાં આવે છે; જેમકે:—

દૌડા, સુના, દેસા, છુઆ, સ્વાયા, સોયા ।

નરજાતિ બહુવચનમાં આ નો એ અને યા નો યે થાય છે;
જેમકે:—

દૌડે, સુને, દેસે, છુએ, સ્વાયે, સોયે ।

નારી જાતિ એકવચનમાં આ ની ઈ અને યા ની યી થાય
છે; જેમકે:—

દૌડી, સુની, દેસી, છુઈ, સ્વાયી, સોયી ।

નારી જાતિ બહુવચનમાં ઈ અને યી ઉપર અનુસાર ઉમેરવામાં
આવે છે; જેમકે:—

દૌડીં, સુનીં, દેસીં, છુઈં, સ્વાયીં, સોયીં ।

નર જાતિ-દૌડ+આ=દૌડા

મैं-તू-वह-दौड़ा । हम-तुम-आप वे दौड़े ।
(હું-તું-તે દોડ્યો) (અમે-તમે-આપ તેઓ દોડ્યા)

નારી જાતિ-દૌડી

मैं-तू-वह दौड़ी । हम-तुम-आप वे दौड़ीं ।
(હું-તું-તે દોડી) (અમે-તમે-આપ તેઓ દોડ્યાં)

નર જાતિ-સો+યા=સોયા

मैं-तू-वह सोया । हम-तुम-आप वे सोये ।
(હું-તું-તે સૂતો) (અમે-તમે-આપ તેઓ સૂતા)

મેં-તૂ-વહ સોયી । હમ-તુમ-આગ-વે સોયી ।

(હું-તું-તે સૂતી) (અમે-તમે-આપ-તેઓ સૂતાં)

નીચે આપેલા ધાતુઓ ઉપરના સામાન્ય નિયમોના અપવાદ રૂપ છે:-

નર જાતિ

નારી જાતિ

એ. વ. બ. વ.

એ. વ. બ. વ.

લે-લિયા લિયે

લી લીં

જા-ગયા ગયે

ગયી ગયીં

કર-કિયા કિયે

કી કીં

દે-દિયા દિયે

દી દીં

ભૂતકાળમાં અકર્મક ક્રિયાપદનાં પુરુષ વચન અને જાતિ કર્તા પ્રમાણે હોય છે; જેમકે:-

લડકા ગયા ।

લડકે ગયે ।

લડકી ગયી ।

લડકિયાં ગયીં ।

લા, બોલ, અને મૂલ આ ત્રણ ધાતુઓ અકર્મક ગણાય છે. ભૂતકાળમાં સકર્મક ક્રિયાપદનાં પુરુષ વચન અને જાતિ કર્મ પ્રમાણે હોય છે અને કર્તાને ને વિભક્તિ-પ્રત્યય લાગે છે; જેમકે:-

મેંને પુરી સ્વાયી । મેં પુરી ખાધી.

મેંને પુરિયાં સ્વાયીં । મેં પુરીઓ ખાધી.

મેંને પેડા સ્વાયા । મેં પેડો ખાધો.

મેંને પેડે સ્વાયે । મેં પેડા ખાધા.

વાક્યો

પિતા કી આજ્ઞા સે રામ વનમેં
ગયે ।

પિતાની આજ્ઞાથી રામ વનમાં
ગયા.

સિદ્ધાર્થ ને હંસ કે પ્રાણ બચાયે ।

સિદ્ધાર્થે હંસના પ્રાણ બચાવ્યા.

કાજીને અપના ફૈસલા સુનાયા ।

કાજીએ પોતાનો ચુકાદો સંભ-
ળાવ્યો.

राममूर्ति की तीन हड्डियां टूट
गयीं ।

विभीषणने रावण को खूब सम-
झाया पर वह न माना ।

मैंने रामू को एक अठन्नी दी ।
मुझ से बिदा हो वे घर गये ।

तूने यह तो भला काम नहीं
किया ।

राममोहन ने तुझ को एक हिन्दी
किताब दी थी, वह कहाँ
गयी ?

वह बाजार से आम लाया ।
मोहन ने कुछ आम लिये ।
सरस्वतीने खादी की साड़ी
मोल ली ।

मैंने राष्ट्रभाषा की कुछ उम्दा
किताबें खरीदीं ।

वे आज ही बम्बई गये ।

मैंने आज बाहर के व्यापारियों
को पत्र लिखे ।

मेरी बहिन कल बम्बई से आयी ।
मैं आज देर से आया ।

राममूर्तिनां त्रय लाडकं तूटी गयां.

विभीषण रावणने भूष सम-
ज्यो, पण ते न मान्यो.

मे' रामुने एक अठ्ठी आय्यो.
भारी पासेथी विदाय लई तेओ
घेर गया.

ते' आ तो सारुं काम न कर्युं.

राममोहने तने एक हिन्दी योपडी
आपी ह्ती ते क्यां गई?

ते अजरमांथी डेरीओ लाव्यो.
मोहने डेटलीक डेरीओ लीधी.
सरस्वतीओ भादीनी साडी
वेयाती लीधी.

मे' राष्ट्रभाषानी डेटलीक योप-
डीओ खरीदी.

तेओ आने न भुंजई गया.

मे' आने अहारगाम वेपारी-
ओने पत्र लप्या.

भारी अडेन डाबे भुंजईथी आवी.
हूं आने मोडो आव्यो.

मैंने अखबार में यह खबर पढ़ी ।
श्यामा ने परीक्षा के लिये बहुत
मेहनत की ।

उसने पिताजी से अपनी गल्ती
के लिये माफी मांग ली ।
आज तुम देर से क्यों आये ?
क्या कोई विशेष कार्य था ?
तुमने इस बारे में पहले कभी
जिक्र ही नहीं किया ।
तुम्हारे लिये हमने जमीन आस-
मान एक कर डाले ।

मेरे छापाभा आ अखबार पांथी.
श्यामाओ परीक्षा भाटे धरणी
मेहनत करी.
तेणु पोतानी भूल भाटे पिता-
श्रीनी भाशी भागी लीधी.
आओ तमे भोज डेम आओ?
शुं डोई आस डेम लतुं ?
तमे आ विशे पहेलां डही वात
न करी.
तमारे भाटे अमे आकाश जमीन
ओक करी भूक्यां.

शब्दो

फैसला=मुकदमा मोल ली=वेचाती लीधी. देर=बार
हड्डियां=हड्डियां अखबार=अखबार, वर्तमानपत्र विशेष=आस
अठन्नी=अधी गल्ती=भूल जिक्र करना=वात करपी

अभ्यास

(१) आनी जग्यामां गोज्य शब्दो भूडोः—

तुम आज देर से क्यों — ?
तुम वहां अभी तक क्यों नहीं — ?
वे दफ्तर से अभी — ?
हम परीक्षा में — ।
आप बम्बई से क्या — ?
मैंने रोटी — ।

હમને અપના કામ સ્વતમ — ।

મૈને ગોપાલ કો દસ કિતાવે — ।

તૂને વહાં ક્યા — ?

(૨) નીચે આપેલા ક્રિયાપદોનું સામાન્ય ભૂતકાળ બહુવચન કરી વાક્યોમાં વાપરો—

બોલના, મેજના, પહનના, તૈરના, સીંચના, ચુનના, खेलना,
जाना, लेना, देना,

(૩) સરલ હિન્દીમાં અનુવાદ કરો:—

મોહને ફેરીઓ ખાધી.

મેં ચપ્પુ વડે પેન્સિલ ધરી.

તેઓ મારા માટે બજારથી ખાદીનું ધોતીયું લાવ્યા.

તેમણે મને કાલે આ વાત કહી.

અમે મુંબઈથી કાલે અહિં આવ્યા.

તેણે પોતાના પાઠ વાંચ્યા.

દસવાં પાઠ

નિશ્ચયવાચક સર્વનામ યહ અને વહ

યહ અને વહ સર્વનામો વિશેષણો પણ છે; જેમકે:—

યહ લડકા ચાલાક છે । આ છોકરો ચાલાક છે.

વહ ઘોડા ચિતકબરા છે । તે ઘોડો કાબરચિતરો છે.

યહ નું બહુવચન યે અને વહ નું બહુવચન વે થાય છે.

યહ અને વહ પછી કોઈપણ વિભક્તિ પ્રત્યય કે વિભક્તિ સહિત નામ આવે ત્યારે તેમનાં વિકૃત રૂપો વપરાય છે. તેમનાં વિકૃત રૂપો નીચે આપ્યાં છે—

એકવચન

બહુવચન

યહ-ઇસ

યે-ઇન

વહ-ઉસ

વે-ઉન

કર્તા કારક (૩ જી વિભક્તિ) બહુવચનમાં ને લગાડતાં પહેલાં વિકૃત રૂપ સાથે વિકલ્પે હોં જોડવામાં આવે છે અને તેનો વ્યવહાર વિશેષ થાય છે; જેમકે:—

ઇન્હોંને=(એમણે)

ઉન્હોંને=(તેમણે)

કર્મકારક (૨ જી વિભક્તિ)માં એક બીજું રૂપ ઇસે, ઇન્હેં, ઉસે, ઉન્હે, પણ થાય છે.

સરલતાની દૃષ્ટિએ યહ ના બધા રૂપો અહીં આપીએ છીએ.—

૧ યહ, ઇસને

યે, ઇનને ઇન્હોંને,

૨ ઇસે, ઇસકો

ઇન્હેં, ઇનકો

૩ ઇસસે

ઇનસે

૪ ઇસકો, —કે લિયે

ઇનકો, કે લિયે

૫ ઇસસે

ઇનસે

૬ ઇસકા-કે-કી

ઇસકા-કે-કી

૭ ઇસમેં, ઇસ પર

ઇસમેં, ઇસ પર

વાક્યો

यह हमारा मदरसा है ।
 वह लड़की मदरसे जा रही है ।
 ये लड़के हॉकी खेल रहे हैं ।
 वे किसान खेत जोत रहे हैं ।
 इसने अपना हिस्सा ले लिया है ।
 उस ने मुझे कोई नयी बात नहीं
 कही ।
 इन्होंने हिन्दी कीताबें
 मंगवा लीं ।
 राममूर्ति एक सच्चे देश भक्त
 पहलवान थे
 उन्होंने कुछ दिन तक विलायती
 ढंग की कसरत की थी ।
 इन्हें दो तीन बार ज़हर दे कर
 मार डालने की कोशिश की
 गयी ।
 फ्रान्स में कुछ दुष्टों ने इनको
 बहुत तकलीफ दी ।
 उससे न रहा गया, आखिर वह
 बोल उठा ।
 इनसे कोई ऐसी गलती हो गई
 है, कि वे अब पछता रहे हैं ।

આ અમારી નિશાળ છે.
 એ છોકરી નિશાળે જાય છે.
 આ છોકરાઓ હાંકી રમી રહ્યા છે.
 પેલા ખેડૂતો ખેતર ખેડે છે.
 એણે પોતાનો ભાગ લઈ લીધો છે.
 તેણે મને કોઈ નવી વાત નથી
 કહી.
 એમણે હિન્દીની ચોપડીઓ
 મંગાવી લીધી.
 રામમૂર્તિ એક સાચા દેશ ભક્ત
 પહેલવાન હતા.
 તેમણે કેટલાક દિવસો માટે
 વિલાયતી ઢંગની કસરત કરી
 હતી.
 બે ત્રણ વાર તેમને ઝેર દઈ
 મારી નાખવાનો પ્રયત્ન કરે-
 વામાં આવ્યો.
 ફ્રાન્સમાં કેટલાક દુષ્ટોએ તેમને
 ખુબ તકલીફ દીધી.
 તેનાથી ન રહેવાયું અને આખરે
 બોલી ઊઠ્યો.
 એમનાથી કોઈ એવી ભૂલ થઈ
 ગઈ છે કે હવે પસ્તાય છે.

इसमें इनका कोई कसूर नहीं है ।
इनकी सभी बातें बेसिर पैर की
होती हैं ।

उनका शुभ नाम महात्मा
तुलसीदास था ।

उनके बचनों ने हमारे दिल में
जगह बना ली ।

इन पर कोई अंदेशा नहीं रख
सकता ।

उन पर यह दोष लगाया गया कि
वे लोगों को भ्रमा रहे हैं ।

उनकी सब बातें अक्लमंदी से
भरी हुई होती हैं ।

उनके लिये हमें कुछ तो करना
ही चाहिये ।

मैं उन के लिये गाढ़े का एक
थान लाया था ।

यह तो देखी हुई बात है ।

हमारे लिये यह कोई नयी बात
नहीं है ।

मैंने इस आदमी को पहले
कभी नहीं देखा था ।

इन दो भाइयों ने (राम

अभां अमनी कांछ कसूर नथी.

अमनी अधी वातो ढंगधडा
वगरनी होय छे.

तेमनुं शुभ नाम तुलसीदास हुतुं.

तेमना वचनोअे अमारा हृदयमां
स्थान करी लीधुं.

तेमना पर कोछ शंका न राप्पी
शंके.

तेमना पर आ होय मूक्यामां
आव्यो के तेओ बोझोने
भरमावे छे.

तेमनी अधी वातो अकलवाणी
होय छे.

तेमने भाटे अमारे कांछक तो
करवुं जेछअे.

हुं तेमने भाटे आदीनो अेक
ताओ लाव्यो हुतो.

आ तो जेयेली वात छे.

अमारे भाटे आ कोछ नवी
वात नथी.

में ते आदमीने पड़ेलां कही
जेयेो न हुतो.

आ जे लाछओअे (रामलक्ष्मण)

लक्ष्मण) तमाम राक्षसों को	जधा राक्षसेने भारी नाप्पा.
मार डाला ।	
इन आदमियों से हमें कोई	आ आदमीओथी आपणुने
विशेष लाभ न होगा ।	कांछ विशेष लाभ नहि थाय.
इन भाइयों ही की बदौलत	
हमने विजय पायी ।	आ भाइओनी ज दृपाथी अमे
उस आदमी को कौन नहीं	विजय भेणव्यो.
जानता ?	ते भाणुसने कोण नथी ज्ञाणुतुं ?

शब्दो

मदरसा=निशाण	ताश=गंछकाना पाना
अकूमंदो=भुद्धिमाना	बेसिर पैर की=ढंगधडा वगरनी.
अंदेशा=शक, शंका	-की बदौलत=नी भूँडेरआनी

अभ्यास.

(१) आली जग्यामां योग्य शब्दो भूँडा:—

- आदमी को हम जानते हैं ।
- लड़के से यह काम न होगा ।
- लड़की को दो आम दो ।
- कौन भरोसा कर सकता है ?
- घोड़े अस्तबल में हैं ।
- किताबें मेरी हैं ।
- नोकर ने शीशा तोड़ डाला ।
- यह — भात खाता है ।
- के लड़के को हम जानते हैं ।
- वे — ताश खेलते हैं ।

ગ્યારહવાં પાઠ

નામ

નામ તે વિકારી શબ્દ છે કે જેથી પ્રકૃત અથવા કલ્પિત સૃષ્ટિની કોઈપણ વસ્તુનું નામ સૂચિત થઈ શકે છે, જેમકે:—

ઘર, આકાશ, હજેલા, વડપ્પન ।

નામના મુખ્ય બે પ્રકાર છે: (૧) પદાર્થવાચક અને (૨) ભાવવાચક.

પદાર્થવાચકના બે પ્રકાર છે: (૧) વ્યક્તિવાચક અને (૨) જાતિવાચક.

જે નામથી એક જ પદાર્થ અથવા પદાર્થોના સમૂહનો બોધ થાય તેને વ્યક્તિવાચક નામ કહે છે; જેમકે:—

મોહન, અહમદાબાદ, સાબરમતી, ગુજરાત સાહિત્ય સભા, ભારત કલામંડળ વગેરે.

જે નામથી સંપૂર્ણ પદાર્થોનો અથવા તેમના સમૂહોનો બોધ થાય તેને જાતિવાચક નામ કહે છે; જેમકે:—

મનુષ્ય, પહાડ, નદી, સભા, ઘોડા ।

જે નામથી પદાર્થમાં રહેલા કોઈપણ ધર્મ—ગુણનો બોધ થાય તેને ભાવવાચક નામ કહે છે; જેમકે:—

મનુષ્યત્વ, સૌન્દર્ય, મિત્રતા વગેરે.

ભાવવાચક નામો ઘણું કરીને ત્રણ પ્રકારના શબ્દોથી બને છે:—

(૧) જાતિવાચક નામો પરથી બનતાં ભાવવાચક નામો:—

જાતિવાચક નામ:

ભાવવાચક નામ.

મનુષ્ય

મનુષ્યત્વ

પુરુષ

પૌરુષ, પુરુષત્વ

મુનિ

મૌન

દાસ	દાસતા, દાસત્વ
ગુલામ	ગુલામી
સતી	સતીત્વ
મિત્ર	મિત્રતા વગેરે.

(૨) વિશેષણો પરથી બનતાં ભાવવાચક નામો:-

વિશેષણ	ભાવવાચક નામ
ગરમ	ગરમી
કઠોર	કઠોરતા
સુંદર	સુંદરતા, સૌન્દર્ય
ધીર	ધૈર્ય
બુરા	બુરાઈ
પંડિત	પંડિતાઈ
મીઠા	મીઠાસ
ઝંઝા	ઝંઝાન
ચિકના	ચિકનાહટ
બીમાર	બીમારી
અંધા	અંધાપા
બુઢા	બુઢાપા
દુર્બલ	દુર્બલતા
કમજોર	કમજોરી વગેરે.

(૩) ક્રિયા પરથી બનતાં ભાવવાચક નામો:-

ક્રિયા	ભાવવાચક
સજાના	સજાવટ
રુકના	રુકાવટ
લિખના	લિખાવટ
મિલના	મિલાવટ
દિશાના	દિશાવા

ઢોડના

પડના

મારના

ચલના

ચઢના

કમાના

જોતના

બહના

ઢોડ

પડાવ

માર

ચલન, ચાલ

ચઢાઈ

કમાઈ

જોતાઈ, જુતાઈ

બહાવ વગેરે.

વાક્યો

હિમાલય દુનિયા મેં ઝંચા પહા-
ડ હૈ ।

ગંગા બડી પવિત્ર નદી હૈ ।

ગાયેં સ્વેત મેં ચર રહી હૈં ।

બુઢાપે મેં આદમી કી સમી બાતેં
બઢલ જાતી હૈં ।

કાવ્યમાધુર્ય બહુત ઝંચી ચીજ
હૈ ।

પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય સે હર કોઈ
મુગ્ધ હોતા હૈ ।

બચપન કી બાતેં મીઠી લગતી હૈં ।

સ્વેતમેં જોતાઈ કે બાદ બીજ
બોયા જાતા હૈ ।

સીંચાઈ કે બિના પૌદે સુક
જાતે હૈં ।

હિમાચલ દુનિયામાં ઝંચો પહાડ છે.

ગંગા બહુ પવિત્ર નદી છે.

ગાયો ખેતરમાં ચરે છે.

વૃદ્ધાવસ્થામાં માણસની બધી
વાતો બઢલાઈ જાય છે.

કાવ્યમાધુર્ય વાણી ઝંચી વસ્તુ છે.

પ્રાકૃતિક સૌન્દર્યથી ગમે તે
મુગ્ધ થાય છે.

નાનપણની વાતો માઢી લાગે છે.

ખેતરમાં ખેડ્યા પછી ખીજ વાવ-
વામાં આવે છે.

સીંચ્યા વિના છોડવા સુકાઈ
જાય છે.

પેડોં કી ટહનિયોં પર સૂરજ કી
સુનહરી કિરણેં ચમક રહી હૈં ।
ધાન કે સ્વેત લહ લહા રહે હૈં ।
બૌર સે આમ મહક રહા હૈ ।
સિંહ કી દહાડ સુનકર હાથિયોં
કા ઘુણ્ડ ભાગ જાતા હૈ ।
સૂરજ કી ગરમી હમેં જીવન
દેતી હૈ ।

હમેશાં ભલાઈ કા કામ કરો ।
આજ સ્વદેશી વ્રત કી નિહાયત
જરૂરત હૈ ।

ઝાડની ટોચો ઉપર સૂર્યનાં
સોનેરી કિરણો ચમકે છે.
ઝાંગરનાં ખેતરો લહેરાય છે.
આંખો મહોરથી મહેકી રહ્યો છે.
સિંહની ગર્જના સાંભળીને લાથી-
ઓનું ટોળું નાસી જાય છે.
સૂર્યનો તાપ આપણને જીવન
આપે છે.

હમેશાં ભલું કામ કરો.
આજે સ્વદેશી વ્રતની અત્યંત
જરૂર છે.

શબ્દો

બુઢાપા=વૃદ્ધાવસ્થા, વડપણ
માધુર્ય=મધુરતા
જોતાઈ=લોકવું, ખેડવું
સીંચાઈ=સીંચવું તે
પૌદા=છોડવો
ઘબડાહટ=ધ્રમરામણ
પેડ=ઝાડ.

ટહની=ઝાડની ટોચ
બૌર=આંખનો ભાર
દહાડ=સિંહની ગર્જના

ઘુણ્ડ=ટોળું
જરૂરત=આવશ્યકતા
સુનહરી=સોનેરી
ધાન=ઝાંગર
બુનના=વણવું
ફૈલના=ફેલાવું
લહલહાના=લીલાશ્રમ ખેતરોનું
લહેરાવવું

બોના=વાવવું
નિહાયત=અત્યંત
ભૌરા=ભભરો.

અભ્યાસ

(૧) નીચેના શબ્દો પરથી ભાવવાચક નામ બનાવો:-

પવિત્ર, સચ્ચા, મલા, કઠિન, ફેલના, બુનના, શાના,
લડના, પઢના. ડરના ।

(૨) નીચેના શબ્દો વાક્યમાં વાપરો:-

ઘઘડાહટ, લિસ્વાલટ, ગુલામી, આજાદી, ઘચપન, તન્દુરસ્તી

(૩) સરલ હિન્દુસ્તાનીમાં અનુવાદ કરો:-

તલાવમાં હાથીઓ નહાય છે.

તળાવનું પાણી સ્વચ્છ છે.

ફેરીઓના ભારથી આંખો ઝુકી રહી છે.

સફેદ કમલ વડે સરોવર શોભી રહ્યું છે.

કમલો ઉપર ભમરાઓ ગુંજી રહ્યાં છે.

ઘારહવાં પાઠ

જાતિ

રાષ્ટ્રભાષા હિન્દુસ્તાનીમાં બે જાતિ છે. નાન્યતર જાતિ નથી.

પ્રાણિવાચક નામોમાં જાતિ ઓળખવી સરલ છે; અપ્રાણિ-
વાચક નામો વિશે કેટલાક સામાન્ય નિયમો અહીં આપ્યા છે. જાતિ
વિશે વિસ્તૃત હકીકત બીજા ભાગમાં આપવામાં આવી છે.

સામાન્ય રીતે અપ્રાણિવાચક નામો અકારાન્ત અને આકારા-
ન્ત નર જાતિનાં હોય છે; જેમકે:—

કમલ, લોટા, રાસ્તા, લેસ, કમરા, શહર વગેરે.

અપવાદ:—દેહ, નાક, માલા, શાલા વગેરે નરજાતિ છે.

આ નિયમના બીજા અપવાદો ઘણા છે. તે બીજા ભાગમાં
આપ્યા છે.

દિવસોનાં નામ, મહિનાઓનાં નામ અને પર્વતોનાં નામ, પીતલ
અને ચાંદી સિવાયના ખનીજ પદાર્થોનાં નામ નરજાતિના હોય છે.

અપ્રાણિવાચક 'હ' અને 'ફ' કારાન્ત નામો સામાન્ય રીતે નારી
જાતિનાં હોય છે; જેમકે:—

મતિ, બુદ્ધિ, જાતિ, કુર્સી, ઘડી, રસ્સી.

અપવાદ:—દહી, પાની, ઘી, જી, મોતી, મુનિ, કવિ, સંન્યાસી,
માલી, ધોષી, નાઈ વગેરે નરજાતિ છે.

નદીઓ અને ભાષાઓના નામ નારી જાતિના હોય છે. જેમકે:—

સાબરમતી, કાવેરી, નર્મદા, ગુજરાતી, મરાઠી વગેરે.

અપવાદ:—સિંધુ અને બ્રહ્મપુત્ર નર જાતિ નામો છે.

નીચે આપેલાં મનુષ્યેતર પ્રાણીઓના નામો વ્યવહારમાં હમેશા
નર જાતિનાં છે:—

પક્ષી, ઉલ્લૂ, કૌઆ, મેડિયા, ચોતા, જટમલ, કેંચુઆ.

આ પ્રાણીઓનાં નામ વ્યવહારમાં હમેશા નારી જાતિના છે:-
 ચીલ, કોયલ, બટેર, મૈના, ગિલહરી, જાંક, તિતલી,
 છિપકલી, મક્ખી, મછલી ।

આ સમુદાયવાચક નામો નર જાતિનાં છે:-

સમૂહ, ઝુણ્ડ, કુટુંબ, સંઘ, દલ, મંડલ ।

આ સમુદાયવાચક નામો નારી જાતિનાં છે:

મોડ, ફોજ, સમા, સરકાર ।

સંતાન અને સવારી વ્યવહારમાં નારી જાતિ નામો છે.

વાક્યો

ઉલ્લૂ દૂસરે પક્ષિયોં કે હર કે
 મારે દિન મેં બાહર નહીં
 નિકલતા ।

કૌઆ કાલ હોતા હૈ, કોયલ મી
 કાલી હોતી હૈ, પરન્તુ બોલી
 સે દોનોં પહિચાને જાતે હૈં ।

મૈના કી આવાજ બડી સુરીલી
 હોતી હૈ ।

મૈના તોતે સે મિન્ન જાતિ કા
 પક્ષી હૈ ।

ચીલ દોપહરી કે વક્ત આસ-
 માન મેં મંડરાયા કરતી હૈ ।

બૈલગાડી કી સવારી સે ઘોડે
 કી સવારી તેજ ઔર આરામ
 દેનેવાલી હોતી હૈ ।

ધૂવડ ખીંજ પક્ષીઓના ડરને લીધે
 દિવસે બહાર નીકળતું નથી.

કાગડો કાળો હોય છે, કાગડ
 પણ કાળો હોય છે, પણ બોલીથી
 બન્ને ઓળખાય છે.

મૈનાનો અવાજ મધુર હોય છે.

મૈના પોપટ કરતાં જુદી જાતનું
 પક્ષી છે.

સમડી મધ્યાહને આકાશમાં ભમ્યા
 કરે છે.

બળદગાડીના વાહન કરતાં ઘોડાનું
 વાહન ઝડપી અને આરામ
 આપનારું છે.

સ્વાનદાન માબાપ કી સંતાન
લાયક હોતી હૈ ।

હમારી કાંગ્રેસ સરકાર ને શરાબ-
બન્દી કો આસાન બના ડાલા હૈ ।
મક્કવી મલે બુરે હર તરહ કે
પદાર્થ પર બૈઠતી હૈ ઓર
બીમારી ફૈલાતી હૈ ।

બડે શહેરોં કે રાસ્તોં પર દિનમર
મીડ રહતી હૈ ।

સુલતાના ચાંદબીબી ને બડી બહા-
દૂરી કે સાથ અકબર કી ફૌજ
કા સામના કિયા થા ।

અસ્થિલ ભારતવર્ષીય મહિલા પરિ-
ષદ્ સ્ત્રિયોં કી બેહતરી કે લિયે
ઠીક કોશીશ કર રહી હૈ ।

તુલસીદાસજી કી પ્રસિદ્ધ પુસ્તક
કા નામ 'રામચરિત માનસ' હૈ ।
હમારી આત્મા કો 'રામચરિત'
પઢને સે શાંતિ મિલતી હૈ ।

હમારી દેહ મેં નાક હૈ તો છોટી
સી, પર દેહ કી સ્વૂબસૂરતી ડસી
સે હૈ ।

ખાનદાન માબાપનાં સંતાન
લાયક હોય છે.

અમારી કોંગ્રેસ સરકારે મદ્યનિ-
બેધને સરલ બનાવી દીધું છે.
માખી સારા નરસા દરેક જાતના
પદાર્થ પર બેસે છે અને રોગ
ફેલાવે છે.

મોટા શહેરોના રસ્તાઓ ઉપર
આખો દિવસ ભીડ રહે છે.

સુલતાન ચાંદબીબીએ બહુ બહા-
દૂરી સાથે અકબરની મેનાનો
સામનો કર્યો હતો.

અખિલ ભારતવર્ષીય મહિલા
પરિષદ્ સ્ત્રીઓના વિકાસ માટે
ઠીકઠીક પ્રયત્ન કરે છે.

તુલસીદાસજીના પ્રસિદ્ધ પુસ્તકનું
નામ 'રામચરિત માનસ' છે.
'રામચરિત-માનસ' વાંચવાથી
અમારા આત્માને શાંતિ મળે છે.

અમારા દેહમાં નાક છે તો નાનું
સરખું, પણ દેહની સુંદરતા
તેને લીધે જ છે.

શબ્દો

ઝલ્લૂ=ધૂપડ	મકડી=કરોળિયો
મેઢિયા=વર	ઝુણ્ડ=ટોળું
ઘટમલ=ભાકણ	દોપહરો=અપોર
ચીલ=સમડી	આવાજ=અવાજ
ઘટેર=એક જાતનું પક્ષી	આસમાન=આકાશ
ગિલહરી=ખિસકોલી	મંડરાના=ભમવું
છિપકલી=ગરોળી	આસાન=સરળ
મઘ્ઘી=માખી	શરાબબન્દી=મદ્ય નિષેધ

અભ્યાસ

- (૧) (અ) કયા પ્રાણીઓનાં નામ સામાન્ય રીતે નરજાતિનાં ગણાય છે ?
 (ઘ) કયાં પ્રાણીઓનાં નામ સામાન્ય રીતે નારી જાતિનાં ગણાય છે ?
- (૨) નીચેના શબ્દો વાક્યોમાં વાપરો:—

આવાજ, કિતાબ, સવારી, મૌસમ, નાક,
 શરીર, વેદ, મઘ્ઘી, ઘટમલ, મકડી ।

તેરહવાँ પાઠ

જાતિ (૨)

હિન્દુસ્તાનીમાં નીચેના જુદાજુદા પ્રત્યયો જોડવાથી નરજાતિનાં નામોનું નારીજાતિ રૂપ થાય છે:—

પ્રત્યયો:— ફ, ફયા, ફન, ની, આની, આઈન,

ફ-પ્રાણિવાચક નામોને સામાન્ય રીતે ફ લગાડવામાં આવે છે:—

લડકા	લડકી
બેટા	બેટી
કાકા	કાકી
મામા	મામી
માનજા	માનજી
ભતીજા	ભતીજી
બકરા	બકરી
ઘોડા	ઘોડી
બંદર	બંદરી
હિરન	હિરની

ફન-ધંધાધારી માણસોને સામાન્ય રીતે ફન પ્રત્યય લગાડવાથી નારીજાતિ બને છે:—

સુનાર	સુનારિન
લુહાર	લુહારિન
તેલો	તેલિન
અહીર	અહીરિન
ધોબી	ધોબિન
કુંજડા	કુંજડિન
દર્જો	દર્જિન

ની પ્રત્યય જોડવાથી નારી જાતિ થાય છે:

ઝંટ	ઝંટની
મોર	મોરની
રીછ	રીછની
બાઘ	બાઘની-ન
હાથી	હાથીની
સિંહ	સિંહની
શેર	શેરની

આઈન પ્રત્યય જોડવાથી નારી જાતિ થાય છે:

ઠાકુર	ઠાકુરાઈન
બાબૂ	બાબુઆઈન
લાલા	લલાઈન
બનિયા	બનિયાઈન
પંડિત	પંડિતાઈન

આની પ્રત્યય જોડવાથી નારી જાતિ થાય છે:

દેવર	દેવરાની
જેઠ	જેઠાની
સેઠ	સેઠાની
મેહતર	મેહતરાની

વાક્યો

પિતા કે ભાઈ કી સ્ત્રી કો કાકી
કહતે હૈં ।

માતા કે ભાઈ કો મામા
કહતે હૈં ।

માતા કી માતા કો નાની
કહતે હૈં ।

પિતાના ભાઈની સ્ત્રીને કાકી
કહે છે.

માતાના ભાઈને મામા કહે છે.

માતાની માતાને નાની કહે છે.

માતા કી બહન કો મૌસી
કહતે હૈં ।

પિતા કી બહન કો બુઆ
કહતે હૈં ।

ભાઈ કે લડકે કો ભતીજા
કહતે હૈં ।

ભાઈ કી લડકી કો ભતીજી
કહતે હૈં ।

બહન કે લડકે કો માનજા
કહતે હૈં ।

પત્ની કે ભાઈ કો સાલા
કહતે હૈં ।

બહન કે પતિ કો બહનોઈ
કહતે હૈં ।

પતિ કી બહન કો નનદ કહતે હૈં ।

અહીર ગાયેં રસ્વતા હૈ; અહીરિન
ગાયેં દૂહતી હૈ ।

કુંજડા હરી તરકારી બેચતા હૈ ।

મોર કે સિર પર કલગી હોતી હૈ ।

મોરની કે સિર પર કલગી નહીં
હોતી ।

સિંહ કે અયાલ હોતી હૈ ।

શેરની કે અયાલ નહીં હોતી ।

માતાની બહેનને માસી કહે છે.

પિતાની બહેનને કુદ કહે છે.

ભાઈના છોકરાને ભત્રીજા કહે છે.

ભાઈની છોકરીને ભત્રીજી કહે છે.

બહેનના છોકરાને માણેજા કહે છે.

સ્ત્રીના ભાઈને સાલા કહે છે.

બહેનના પતિને બહેનોઈ કહે છે.

પતિની બહેનને નનદ કહે છે.

રઘારી ગાયો રાખે છે; રઘારણ
ગાયો દૂધે છે.

કાઢિયો લીધું શાક વેચે છે.

મોરને માથે કલગી હોય છે.

દેવને માથે કલગી નથી હોતી.

સિંહને યાળ હોય છે.

સિંહણને યાળ નથી હોતી.

शब्दो

कुंजडा=डाछिये।	मौसी=भासी
शेर=सिंह	बुआ=बुध
शेरनी=सिंहण	भतीजा=भतीजे
भानजा=भाणजे	भतीजी=भतीजे
भानजी=भाणजे	अहीर=रजारी
ग्वाला=गोवालीये।	मोरनी=ढेल
	बैल=गण्ड

अभ्यास

(१) आली नज्यामां येज्य शब्दो मूंडो:—

- बन्दर की मादा को ——— कहते हैं ।
- मोर की मादा को ——— कहते हैं ।
- हिरन की मादा को ——— कहते हैं ।
- दर्जी की ओरत को ——— कहते हैं ।
- भाई की पत्नी को ——— कहते हैं ।
- भतीजे की बहन को ——— कहते हैं ।
- माता के पिता को ——— कहते हैं ।
- की बहनको बुआ कहते हैं ।
- की पत्नी को मामी कहते हैं ।
- की बहन को साली कहते हैं ।

(२) गाय विशे १० वाक्यो लखो.

(३) नीचे आपेला शब्दोनी नति गदलीने लखो:

देव, भाई, ननद, ग्वालिन, गाय,
तोता, धोबिन, बकरी, कुत्ता, पंडित ।

ચૌદહવાં પાઠ

બહુવચન

નર જાતિ આકારાન્ત નામેને આદ કરતાં આક્રીના બધા
નરજાતિ નામેનો (વિભક્તિ રહિત) બહુવચન માં કાંઈ ફેરફાર
થતો નથી; ક્રિયાપદ ઉપરથીજ બહુવચન સમજાય છે; જેમકે:—

બાલક खेलता है । બાળક રમે છે.
बालक खेलते हैं । બાળકો રમે છે.
मुनि तप करता है । મુનિ તપ કરે છે.
मुनि तप करते हैं । મુનિઓ તપ કરે છે.
साधु भीख मांगता है । સાધુ ભીખ માગે છે.
साधु भीख मांगते हैं । સાધુઓ ભીખ માગે છે.

આકારાન્ત નરજાતિ નામેનું (વિભક્તિ રહિત) બહુવચન
આનો એ કરવાથી થાય છે; જેમકે:—

लड़का किताब पढ़ता है । છોકરો ચોપડી વાંચે છે.
लड़के किताब पढ़ते हैं । છોકરા ચોપડી વાંચે છે.
घोड़ा दौड़ता है । ઘોડો દોડે છે.
घोड़े दौड़ते हैं । ઘોડા દોડે છે.

નારી જાતિમાં અ ઈ અને ચાકારાન્ત નામેને આદ કરતાં
બધા નામેનું (વિભક્તિ રહિત) બહુવચન નામને ઍં લગાડવાથી
થાય છે; જેમકે:—

यह फूलों की माला है । આ ફૂલની માળા છે.
ये फूलों की मालाएँ हैं । આ ફૂલની માળાઓ છે.
ये भले घरकी बहुएँ हैं । આ સારા ઘરની વહુઓ છે.

આ નારિજાતિના બહુવચનનો ઍં અકારાન્ત નામેમાં બળી
જાય છે; જેમકે:—

ये बातें मुझे अच्छो लगीं। आ बातो भने सारी लागी.

નારી જ્ઞતિ ફે, આકારાન્ત નામોનું (વિભક્તિ રહિત) અહુ-
વચન નામને ચાં લગાડવાથી થાય છે અને દીર્ઘ ફે હ્રસ્વ થાય છે;
જેમકે:—

नदी पर्वत से निकलती है। નદી પર્વતમાંથી નીકળે છે.

नदियां समुद्र में गिरती हैं। નદીઓ સમુદ્રમાં પડે છે.

નારી જ્ઞતિ આકારાન્ત નામોનું (વિભક્તિ રહિત) અહુવચન
યા ની ઉપર અનુસ્વાર મૂકવાથી થાય છે; જેમકે:—

बुढ़िया चरखा कातती है। ડોસી રેંટિયો કાંતે છે.

बुढ़ियां चरखा कातती हैं। ડોસીઓ રેંટિઓ કાંતે છે.

નીચે આપેલાં આકારાન્ત નર જ્ઞતિ નામો અને વચનમાં
સરખાં રહે છે:

काका, मामा, पिता, जामाता, लाला, राजा,

युवा, आत्मा, देवता, नेता, योद्धा ।

નીચે આપેલાં આકારાન્ત નર જ્ઞતિ નામોમાં વિકલ્પ છે અર્થાત્
સમાન રૂપે રહે છે; અથવા આ નો પ થાય છે:—

बापदादा बापदादे (बापदादाओ)

मुखिया मुखिये (मुष्पिओ)

अगुआ अगुअ (आगेवानो)

पुरखा पुरखे (वडवा)

વાડયો

चेतक प्रताप का स्वामिभक्त
घोड़ा था।

अरबस्तान के घोड़े दुनियामें
मशहूर हैं।

ચેતક પ્રતાપનો સ્વામિભક્ત
ઘોડો હતો.

અરબસ્તાનના ઘોડા દુનિયામાં
પ્રખ્યાત છે.

ગધા દિનભર બોજા દોતા
રહતા હૈ ।

ચીન મેં ગધે સવારી કે કામ
મેં આતે હૈ ।

કુત્તા નમક હલાલ જાનવર હૈ ।
હમારે યહાં કુત્તે નહીં પાલે જાતે ।
બેનજામિન ફ્રેંકલિન હોનહાર
લડકા થા ।

યે લડકે મંજે હુએ સિલાડી હૈ ।
પાંડવ પાંચ ભાઈ થે ।

મુનિ કી વાળી સફલ હુઈ ।
પુરાને જમાને મેં મુનિ તપશ્ચર્યા
કરતે થે ।

સચ્ચા સાધુ ઘર ઘર ભીખ નહીં
માંગતા ।

આજકલ ભારત મેં સાધુ અક્સર
ભીખ માંગતે ફિરતે હૈ ।

કાલીદાસ એક મહાન કવિ થા ।
કિસાન હમારા અન્નદાતા હૈ ।
હિન્દુસ્તાનકે કિસાન ગરીબ હૈ ।
જવાહરલાલજી કે પુરખે પહેલે
કાશ્મીર મેં રહતે થે ।

ગધેડો આખો દિવસ બોળે
ઠસડે છે.

ચીનનાં ગધેડાં સવારીના કામમાં
આવે છે.

કૂતરો નિમકહલાલ પ્રાણી છે.
અમારે ત્યાં કૂતરાં પળાતાં નથી.
બેનજામિન ફ્રેંકલિન
આશાસ્પદ છોકરો હતો.

આ હોશિયાર ખેડાડીઓ છે.
પાંડવ પાંચ ભાઈ હતા.

મુનિની વાણી સફળ થઈ.
જૂના વખતમાં મુનિઓ તપશ્ચર્યા
કરતા હતા.

સાચો સાધુ ઘેર ઘેર ભીખ
માંગતો નથી.

આજકાલ હિન્દુસ્તાનના સાધુઓ
ઘાણું કરીને ભીખ માંગતા
ફરે છે.

કાલિદાસ એક મોટો કવિ હતો.
ખેડૂત આપણો અન્નદાતા છે.
હિન્દુસ્તાનના ખેડૂતો ગરીબ છે.
જવાહરલાલજીના વડવા પહેલાં
કાશ્મીરમાં રહેતા હતા.

हमारे बापदादे गुजरात से
राजस्थान गये थे ।

हमारे बापदादा वचन के पक्के थे

दक्खिन की नदियां पूर्व
पच्छिम बहती हैं ।

उत्तर भारत की नदियां हिमा-
लय से निकलती हैं ।

मिसिसिपी मसूरी दुनियां में
बड़ी नदी है ।

अब हमें हमारी रूढ़ियां बदलनी
चाहिये ।

आइज़ेक न्यूटन ने दो बिल्लियां
पाली थीं ।

बागमें चिड़ियाँ चहचहा रही हैं ।

पानी में मछलियाँ तैर रही हैं ।

अमारा आपदादा गुजरातथी
राजस्थान गया हता.

अमारा आपदादा वचनना साया
हता.

दक्षिणनी नदीओ पूर्व पश्चिम
वहे छे.

उत्तरहिन्दनी नदीओ हिमालय-
भांथी नीकणे छे.

मिसिसिपी मसूरी दुनियाभां
भोटी नदी छे.

हवे अमारे अमारी इदिओ
पदलवी जेधओ.

आइज़ेक न्यूटन जे बिल्लाडीओ
पाणी हती.

बागभां पक्षीओ कलपल करी
रह्यां छे.

पाणीभां मछलीओ तरी रही छे.

शब्दो

होनहार=आशास्पद दोना=भोजन लक्ष्य

मंजे हुअे=होशियार तैरना=तरबुं

अक्सर=बहुश्रुं करी चहचहाना=पक्षीओनो कलपल थवो ते

अभ्यास

(१) योग्य शब्दो भूको:-

तालाब में — तैर रही हैं ।

— घरखा कात रही हैं ।

નદિયાં સમુદ્ર મેં ——— ।

પ્રેમાનંદ ગુજરાત કે ——— ।

તુસસીદાસ ને ——— લિખી ——— ।

બાગ મેં ——— મહકતે ——— ।

યે ફૂલોં કી ——— હૈં ।

(૨) નદી વિશે ૫-૭ વાક્યો લખો.

(૩) નીચે આપેલા શબ્દોનું એકવચન હોય તો બહુવચન કરો અને બહુવચન હોય તો એકવચન કરો;

ભાઈ,	કવિ,	કાકા,	બહુ,
દાસી,	કઠિનાઈ,	રાજપુત,	
શાલા,	બાત,	કામ,	માલો
રાજા,	નેતા,	ઘોડા,	લડકા ।

પંદ્રહવાં પાઠ

વિશેષણ

આકારાન્ત સિવાયનાં બધાં વિશેષણો અવિકારી છે; તેમાં કાંઈ ફેરફાર થતો નથી; જેમકે:—

યહ લાલ ટોપી મેરી હૈ । આ રાતી ટોપી મારી છે.
 વહ લાલ કુર્તી તેરા હૈ ? તે રાતું પહેરણ તારું છે.
 વહ સફેદ ગાય મોહન કી હૈ । તે ધોળી ગાય મોહનની છે.
 યહ સફેદ બૈલ કાનજી કા હૈ । તે ધોળો બળદ કાનજીનો છે.

આકારાન્ત વિશેષણો વિશેષ્યની જાતિ વચન અને કારક પ્રમાણે બદલાય છે. નર જાતિ બહુવચનમાં આ નો એ થાય છે અને નારી જાતિનો બન્ને વચનમાં ફે થાય છે; જેમકે:—

અચ્છા લડકા	અચ્છે લડકે	અચ્છો લડકી
સારો છોકરો	સારા છોકરા	સારી છોકરી
દૂધમુંઢા બચ્ચા	દૂધમુંઢે બચ્ચે	દૂધમુંઢી બચ્ચી
નાનું બાળક	નાનાં બાળકો	નાની બાળિકા

આકારાન્ત વિશેષણ પછી વિભક્તિ-પ્રત્યય સહિત નામ આવે તો પણ આ નો એ થાય છે; જેમકે:—

બડે ઘરમેં

વિશેષણ ઉદ્દેશ્યની પહેલાં આવે છે અને વિધેય પક્ષમાં પણ આવે છે; જેમકે:—

યહ બડા મકાન હૈ । આ મોટું ઘર છે.

યહ મકાન બડા હૈ । આ ઘર મોટું છે.

સંબંધ કારક સામાન્ય રીતે ગુણવાચક વિશેષણ તરીકે વપરાય છે; જેમકે:—

મોહન કા ચિલોના

મોહનનું રમકડું

મોહન કે ચિલોને

મોહનનાં રમકડાં

મોહન કી કિતાબ

મોહનની ચોપડી

મોહન કે ઘરમેં

મોહનના ઘરમાં

વાક્યો

અચ્છા લડકા કમી झूठ नहीं
बोलता ।

हरे हरे खेतों को देखकर उस
का जी खुश हो गया ।

बड़े आदमी वे ही हैं जो
उदार हैं ।

भले आदमियों की बातें सब
कोई मानते हैं ।

सोहन के सिर पर खादी की
सफेद टोपी है ।

सेगांव एक छोटा सा गांव है ।

यह लड़का मोटा ताजा है ।

वह अंधा रास्ता टटोल रहा है ।

बम्बई की सड़कें चौड़ी होती हैं ।

किनाइन स्वाद से कड़ई
होती है ।

नयी देहली के मकान आली-
शान हैं ।

સારો છોકરો કદી જૂઠું બોલતો
નથી.

લીલાંછમ ખેતરો બોધને તેનું
મન ખુશ થઈ ગયું.

મોટા માણસો તે જ છે કે
જેઓ ઉદાર છે.

સારા માણસોની વાતો બધા
માને છે.

મોહનના માથા ઉપર ખાદીની
ધાળી ટોપી છે.

સેગાંવ એક નાનું સરખું
ગામ છે.

આ છોકરો હટપટ છે.

આ આંધળો રસ્તો શોધે છે.

મુંબઈની સડકો પહોળી હોય છે.

કિનાઈન સ્વાદમાં કડવું હોય છે.

નવી દિલ્હીનાં મકાનો ભવ્ય છે.

વહાં બહુત આદમી જમા હુણ થે ।

સરહદ પ્રાન્ત કે લાલ કુર્તેવાલોં
કો खुदायी खिदमतगार
કહતે હૈં ।

बड़े घर की बेटियाँ समझदार
होती हैं ।

अकालियों के साफे काले पीले
या सफेद होते हैं ।

उनके केश लम्बे होते हैं ।

शराब पीना बहुत बुरी बात है ।

महासभा के तीस लाख सभ्य हैं ।

उनके पास सिर्फ दस रुपये हैं ।

मैं उनसे सिर्फ पांच रुपये
માંગતા થા ।

मुझे आज उनकी दो चिट्ठियाँ
મિલી ।

ત્યાં ઘણાં માણસો એકઠાં
થયાં હતાં.

સરહદ પ્રાન્તના રાતા ખમીશ-
વાળાઓને ખુદાઈ ખિદમત-
ગાર કહે છે.

મોટા ઘરની દીકરીઓ સમજુ
હોય છે.

અકાલીઓના ફેંટા કાળા પીળા
અથવા સફેદ હોય છે.

તેમના વાળ લાંબા હોય છે.

દાર પીવો ઘણી ખરાબ વાત છે.

મહાસભાના ત્રીશ લાખ સભ્યો છે.

તેમની પાસે માત્ર દસ રૂપિયા છે.

હું તેમની પાસે માત્ર પાંચ રૂપિયા
માંગતો હતો.

મને આજે તેમના બે પત્રો
મળ્યા.

શબ્દો

૧ હરે હરે=લીલાંછમ

૨ મોટા તાજા=હૃદયુષ્

૩ બુરા=ખરાબ

૪ મોટા=ખડો

૫ ચોડી=પહોળી

૬ મહીન=ખારીક, ગ્રીણું

૭ આલીશાન=ભવ્ય

૮ દુધાર=દૂધ દેનાર

૯ સાફા=માથે બાંધવાનું વસ્ત્ર

૧૦ ચિઠ્ઠિયાં=પત્રો

- ११ सिर्फ=केवल १४ जो=जो
 १२ जमा होना=भेगा थपुं १५ -के पास=नी पासे
 १३ टटोलना=शोधवुं १६ सुनहली=सोनेरी

अभ्यास

(१) योग्य शब्द भूझो:—

- उनके बाल — होते हैं ।
 लड़कियां — सूत कातती है ।
 शरीर का — होना तन्दुरस्तीका चिह्न नहीं है ।
 बाग में — फूल खिले हैं ।
 उनकी — बातें सबको अच्छी लगती हैं ।
 वह — काम करता है ।
 हिसार प्रान्त की गायें — होती हैं ।
 कच्छ के घोड़े — हैं ।
 पेड़ की टहनियों पर — किरणें चमक रही है ।

(२) वाक्यभां वापरो:—

लम्बा, हरा, चौड़ी, भली, पांच, तंग,
 सस्ता, महीन, आजाद, मोटा ।

(३) दूध विषे ८ वाक्य लिखो।

સોલહવાँ પાઠ

વિશેષણની તુલના

વિશેષણની ત્રણ અવસ્થા હોય છે: મૂલાવસ્થા, ઉત્તરાવસ્થા અને ઉત્તમાવસ્થા. સરખામણી કરવામાં વિશેષણમાં કાંઈ ફેરફાર થતો નથી.

બ્યારે કોઈ બે વસ્તુઓના ગુણદોષોની સરખામણી કરવી હોય ત્યારે જેની જોડે સરખામણી કરવામાં આવે તેને અપાદાન કારકની વિભક્તિ **સે** લગાડવામાં આવે છે અને જે વસ્તુની સરખામણી કરવાની હોય તેને ગુણવાચક વિશેષણ જોડે મૂકવામાં આવે છે: જેમકે:—

મોહન સે સોહન ઉમ્ર મેં બડા હૈ । મોહન કરતાં સોહન ઉમરમાં મોટો છે.

વહ મુઝસે જ્યાદા તાકતવર હૈ । તે મારાથી વધારે શક્તિશાળી છે. મારનેવાલે સે બચાનેવાલા બડા હૈ । મારનાર કરતાં બચાવનાર મોટો છે.

અપાદાન કારકના સે ને બદલે નામની સાથે “કી અપેક્ષા” અથવા “કે બનિસ્બત” નો પણ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે; જેમકે:—

કાશ્મીર અન્ય પ્રાન્તોં કી અપેક્ષા અધિક સુન્દર હૈ ।

કાશ્મીર બીજા પ્રાન્તો કરતાં વધારે સુંદર છે.

ગુજરાત દૂસરે પ્રાન્તોં કી અપેક્ષા અધિક સંપન્ન પ્રાન્ત હૈ ।

ગુજરાત બીજા પ્રાન્તો કરતાં વધારે માલદાર પ્રાન્ત છે.

ભારત કી દૂસરી પ્રાન્તીય ભાષાઓં કે બનિસ્બત હિન્દુસ્તાની આસાન હૈ । ભારતની બીજી પ્રાન્તીય ભાષાઓ કરતાં હિન્દુસ્તાની સરળ છે.

વિશેષતાના અર્થમાં “બઢકર” પૂર્વકાલિક કૃદંત અથવા કહીં ક્રિયાવિશેષણ પણ આવે છે:

ભારત મેં આજ મહાત્માજી સે વઢકર ઔર કૌન મહાન પુરુષ હૈ?

મહાત્માજી વધીને આજે હિન્દમાં કોણ મહાન પુરુષ છે ?

જવાહરલાલજી સે વઢકર કૌન ત્યાગી હૈ ? જવાહરલાલજી

વધીને કોણ ત્યાગી છે ?

યુરુપવાલે હમસે કહીં સુખી હૈં । યુરોપવાળા અમારાથી ક્યાંયે સુખી છે.

જાપાનવાલે ચીનવાલોં સે કહીં મેહનતો હૈં । જાપાનીઓ ચીનાઓ

કરતાં વધારે મહેનતુ છે.

સર્વોત્તમતા દર્શાવવા વિશેષણની પહેલાં 'સવસે' મુકવામાં

આવે છે, અને ઉપમાત્મે માત્રાની વિભક્તિમાં મુકવામાં આવે

છે; જેમકે:—

હમારે દર્જે મેં यह सबसे होशियार लड़का है ।

અમારા વર્ગમાં આ સૌથી હોશિયાર છોકરો છે.

महाभारत-काल के तमाम पुरुषों में कृष्ण सबसे श्रेष्ठ पुरुष थे ।

મહાભારત યુગના અથા પુરુષોમાં કૃષ્ણ સૌથી શ્રેષ્ઠ પુરુષ હતા.

સર્વોત્તમતા દર્શાવવા વિશેષણની કિરુક્તિ પણ કરવામાં આવે

છે; જેમકે:—

वहाँ बड़े बड़े आदमी जमा हुए थे । त्यों मोटा पुरुषो એકઠા

થયા હતા.

राष्ट्रपति का जुलूस बड़े बड़े हाथियों से सोहता था ।

રાષ્ટ્રપતિનું સરવસ મોટા હાથીઓથી સોભતું હતું.

ક્યારેક એ વાર વપરાયેલાં વિશેષણોની વચ્ચે સે મુકવામાં

આવે છે; જેમકે:—

इस नगर में अच्छे से अच्छे विद्वान हैं ।

આ નગરમાં સારામાં સારા વિદ્વાનો છે.

इस शहर के अच्छे से अच्छे स्थल मैंने देखे हैं ।

આ શહેરનાં સારામાં સારાં સ્થળો મેં જોયાં છે.

संस्कृत प्रत्ययो तर अने तम ना पण उपयोग करवाમાં આવે

છે; જેમકે:—

કિસી કો ધોસા દેના ઘોરતર પાપ હૈ। કોઇને દગો દેવો
ભારે ઘોર પાપ છે.

જિસ દેશ કા આદર્શ ઉચ્ચત્તમ હોતા હૈ વહ કમી ગિરતા
નહીં। જે દેશનો આદર્શ ઊંચામાં ઊંચો હોય છે તે દેશની કદી
અધોગતિ થતી નથી.

યહ મકાન ઉસ મકાન સે
બડા હૈ।

બ્રહ્મપુત્ર ગંગા સે બડા નદ હૈ।
માલવીયજી મહાત્માજી સે ઉમ્ર મેં
બડે હૈં।

રાજેન્દ્રબાબૂ વલ્લભભાઈ સે ઉમ્ર મેં
છોટે હૈં।

બરગદ કા પત્તા પીપલ કે પત્તે સે
બડા હોતા હૈ।

સિંહ કદ મેં સિંહની સે બડા
હોતા હૈ।

મોર કે પર મોરની કે પરોં સે
બડે ઔર સુહાવને હોતે હૈં।

ગાય કા દૂધ ભેંસ કે દૂધ સે
પતલા હોતા હૈ।

ગાય કા દૂધ હજમ હોને મેં
ભેંસ કે દૂધ કી અપેક્ષા હલ્કા
હોતા હૈ।

આ મકાન તે મકાનથી મોટું છે.

બ્રહ્મપુત્રા ગંગા કરતાં મોટી છે.
માત્રવિયાળ ઉમરમાં ગાંધીજી
કરતાં મોટા છે.

રાજેન્દ્રબાબુ વલ્લભભાઈ કરતાં
ઉમરમાં નાના છે.

વડલાનું પાન પીપળાના પાન
કરતાં મોટું છે.

સિંહ કદમાં સિંહજી કરતાં મોટા
હોય છે.

મોરની પાંખો દેવ કરતાં મોટી
અને સુંદર હોય છે.

ગાયનું દૂધ ભેંસના દૂધ કરતાં
પાતળું હોય છે.

ગાયનું દૂધ પચવામાં ભેંસના દૂધ
કરતાં ઘણું હોય છે.

हिमालय दुनिया में सब से ऊंचा
पहाड़ है ।

मिसिसिपी मसूरी दुनिया में
सब से लम्बी नदी है ।

ग्राम्योद्योग में चरखे का स्थान
सबसे पहला है ।

हिन्दी में तुलसीदासजी का
स्थान सब से ऊपर है ।

शुतुरमूर्ग सबसे तेज़ दौड़ने-
वाला पशु है ।

हाथी सबसे बड़े डीलडौलवाला
जानवर है ।

हाथी की आंखें परिमाण में
सबसे छोटी होती हैं ।

ज़िराफ़ सब से ऊंचा जानवर है ।

किसानों से बढ़कर जनसमाज
की सेवा दूसरा कोई नहीं
करता ।

भारत के किसानों से अमेरिका
के मजदूरों की हालत कहीं
अच्छी है ।

उर्दू लिपि के बनिस्बत नागरी
लिपि सरल और आसान है ।

हिमालय दुनिया में सौथी ज़्यादा
पहाड़ छे.

मिसिसिपी मसूरी दुनिया में
सौथी लांगी नदी छे.

ग्राम्योद्योग में रेंटियानुं स्थान
सौथी पहिलुं छे.

हिन्दी में तुलसीदासजुं स्थान
सौथी उपर छे.

शादमृग सौथी ज़रूरी पशु छे.

हाथी सौथी भारे शरीरवाणुं
प्राणी छे.

हाथीनी आंखे प्रमाण में
सौथी नानी छे.

ज़िराफ़ सौथी ज़्यादा प्राणी छे.

फेड़तोथी बंधीने जनसमाजनी
सेवा भीजुं ब्रह्म करतुं नथी.

हिन्दुना फेड़तो करतुं अमेरि-
काना मजदूरीनी स्थिति कयांये
सारी छे.

उर्दू लिपि करतुं नागरी लिपि
सुगम अने सहेली छे.

शब्दो

उम्र=उमर	पतला=पातणुं
ताकतवर=तेरावर	हज़म होना=पचवुं
मारनेवाला=मारनार	-के बनिस्बत=ना करतां
बचानेवाला=बचावनार	बढ़कर=वधीने
-की अपेक्षा=ना करतां	दर्जा=वर्ग
संपन्न=पैसादार	जमा होना=अकहा थवुं
बरगद=वज्र	सोहना=शोभवुं
पीलल=पीपणो	धोखा देना=छेतरेवुं
पर=पांभ	आसान=असली

अभ्यास

(१) योग्य शब्द भूझो:—

बलराम कृष्ण से उम्र में — थे ।
 पांडवों में युधिष्ठिर — बड़े थे ।
 कौरवों में दुर्योधन — बड़ा था ।
 ऊंट घोड़े से — होता है ।
 कलकत्ता बम्बई से — है ।
 नर्मदा साबरमती से — है ।
 चीन दुनियामें — ज्यादा बस्तीवाला देश है ।
 सिंध में — कम बारिश होती है ।

(२) नीचेना शब्दो वाक्योभां वापरो:—

आसान, बढ़िया, उम्दा, महीन,
 मेंहगा, -के बनिस्बत, खूबसूरत

સત્રહવાં પાઠ

નિશ્ચિત સંખ્યાવાચક વિશેષણ

નિશ્ચિત સંખ્યાવાચક વિશેષણના પાંચ ભેદ છે:—

(૧) ગણનાવાચક	(૨) ક્રમવાચક
(૩) આવૃત્તિવાચક	(૪) સમુદાયવાચક
(૫) પ્રત્યેકબોધક	

ગણનાવાચક વિશેષણના બે ઉપભેદ છે:—

(અ) પૂર્ણીકબોધક	(ઐ) અપૂર્ણીકબોધક

પૂર્ણીકબોધક વિશેષણ બે રીતે લખાય છે:—

(૧) શબ્દોમાં અને	(૨) આંકડાઓમાં

મોટી મોટી સંખ્યાઓ આંકડાઓમાં લખાય છે, પણ નાની સંખ્યાઓ શબ્દોમાં લખાય છે. અનિશ્ચિત મોટી સંખ્યાઓ પણ શબ્દોમાં લખાય છે. તિથિ, સંવત્ અને સન આંકડામાં જ લખાય છે.

અહીં ગણનાવાચક પૂર્ણીકબોધક વિશેષણો આપીએ છીએ:—

૧	ગ્યારહ	૨૦	૨૧
૨	બારહ	૨૨	૨૨
૩	તેરહ	૨૩	૨૩
૪	ચૌદહ	૨૪	૨૪
૫	પંદ્રહ	૨૫	૨૫
૬	સોલહ	૨૬	૨૬
૭	સત્રહ	૨૭	૨૭
૮	અઠારહ	૨૮	૨૮
૯	ઉત્તીસ	૨૯	૨૯
૧૦	બીસ	૩૦	૩૦

ઇકતાલીસ	છપ્પન	ઇકહત્તર	છિયાસી
બયાલીસ	સત્તાવન	બહત્તર	સતાસી
તેંતાલીસ	અઢાવન	તિહત્તર	અઠાસી
ચૌંવાલીસ	उनसाठ	चौहत्तर	नवासी
પૈંતાલીસ	साठ	पचहत्तर	नब्बे
છિયાલીસ	इकसठ	छिहत्तर	इक्यानवे
સેંતાલીસ	बासठ	सतहत्तर	बानवे
અઢતાલીસ	तिरसठ	अठहत्तर	तिरानवे
उनचास	चौंसठ	उनासी	चौरानवे
પચાસ	पैंसठ	अस्सी	पंचानवे
इक्यावन	छियासठ	इक्यासी	छियानवे
बावन	सड़सठ	बयासी	सत्तानवे
तिरपन	अड़सठ	तिरासी	अट्टानवे
चौवन	उनहत्तर	चौरासी	निन्नानवे
पचपन	सत्तर	पचासी	सौ

સો પછીની સંખ્યા માટે હજાર, લાખ, કરોડ, વગેરે શબ્દો છે. અપૂર્ણાંકબોધક વિશેષણોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:

પાવ	આધા
પૌણ	સવા
હેઢ	પૌને દો
ઢાઈ	સાઢેતીન

પછી આગળ આપણે સવા ત્રીન, સાઢે ચાર, પૌને સાત વગેરે આવશ્યકતા પ્રમાણે કહી શકીએ છીએ.

આજ પ્રમાણે સૌ, હજાર, લાખ વગેરેને પણ આ અપૂર્ણાંકઃ બોધક શબ્દો જરૂર પ્રમાણે પહેલાં બોલવામાં આવે છે; જેમકે:—

ઢાઈ સૌ, સાઢે પાંચ સૌ, પૌને ચાર હજાર, વગેરે

આ અપૂર્ણાકબોધક શબ્દો તોત અને માપની પૂર્વે પણ આવે છે; જેમકે:—

હેઢ સેર, પૌને દો ગજ

ક્રમવાચક વિશેષણ

પહલા

તોસરા

દૂસરા

ચૌથા

આ પછીની સંખ્યાને વાં લગાડવાથી ક્રમવાચક વિશેષણો બને છે; જેમકે:—

પાંચવાં

આઠવાં

છઠા (છઠવાં)

નોવાં

સાતવાં

દસવાં

આવૃત્તિવાચક વિશેષણ

સંખ્યાવાચક શબ્દને 'ગુના' શબ્દ લગાડવાથી આવૃત્તિવાચક વિશેષણ બને છે; જેમકે:—

દુગુના

છગુના

તિગુના

સતગુના

ચૌગુના

અઠગુના

પચગુના

નોગુના

દસગુના સૌગુના

બેવડું તેવડું, ચોવડું વગેરે માટે 'હરા' શબ્દ બેડવામાં આવે છે; જેમકે:—

ઇકહરા, દુહરા, તિહરા વગેરે

સમુદાયવાચક વિશેષણ

પૂર્ણાકબોધક વિશેષણોને ઓં લગાડવાથી સમુદાયવાચક વિશેષણ બને છે; જેમકે:—

દોનોં, ચારોં, દસોં, સોલહોં વગેરે

પ્રત્યેકબોધક વિશેષણ

પ્રત્યેકબોધક વિશેષણની પહેલાં હર, પ્રતિ, ફી શબ્દોમાંથી
કોઈપણ એક શબ્દ મૂકવામાં આવે છે; જેમકે:—

હર ઘડી, પ્રતિદિન, ફી આસામી

વાક્યો

ઉસ વક્ત મેરે પાસ સાત
કિતાવેં થીં ।

ઢાંડી કૂચ કે અવસર પર મહા-
ત્માજી કે સાથ અઠહત્તર
સત્યાગ્રહી વીર થે ।

હૈદરઅલી કે અસ્તબલમેં કરીબ
દસ હજાર ઘોડે થે ।

અંક પચ્ચવારેમેં પંદ્રહ તિથિયાँ
હોતી હૈં ।

બારહ મહીનોં કા વર્ષ હોતા હૈં ।
સાત દિન કા સપ્તાહ—(હફતા)
હોતા હૈં ।

સુનતે હૈં કિ રાવણ કે દસ સિર
ઔર बीस हाथ थै ।

हमारी धोती साढ़े चार गज
लम्बी होती है ।

मैं आज बाजारसे सवा छः गज
खादी मोल लाया ।

તે વખતે મારી પાસે સાત
ચોપડીઓ હતી.

ઝાંડી કૂચ વખતે મહાત્માજીની
સાથે અશ્વોત્તરસત્યાગ્રહી વીર
હતા.

હૈદરઅલીના તખ્તેઝામાં ત્રગબગ
દસ હજાર ઘોડા હતા.

અંક પચ્ચવાડિયામાં પંદર
તિથિઓ હોય છે.

બાર મહિનાનું વર્ષ થાય છે.
સાત દિવસનું અઠવાડિયું થાય છે.

કહેવાય છે કે રાવણને દસ માથા
અને વીસ હાથ હતા.

આપણું ધોતિયું ચાર ગાંજુ
હોય છે.

હું આજે બજારેથી સવા છ વાર
ખાદી લેવાતી આવ્યો.

આજકલ બેકેં ફીસદી ૨) સૂદ
દેતી હૈં ।

મહાસભા કા સાલના ચંદા ફી
આદમી ચાર આને હૈં ।

હમેં હરઘડી અપની આત્મા કા
સ્વચાલ રખના ચાહિયે ।

હમેં પ્રતિદિન બરાબર કાતના
ચાહિયે ।

હમારે લિયે આધ સેર આટા
કાફી હૈં ।

હમારે ભોજન મેં કમ સે કમ પાવ
ભર દૂધ તો હોના હી ચાહિયે ।

દુનિયા મેં સેર કે માથે સવા સેર
હોતા હી હૈં ।

આજકલ રૂપયે કા ત્રીન પાવ
ધી બિકતા હૈં ।

હમારે મદરસે મેં ૬૥) સાદે છઃ
રૂપયે માહવાર ફીસ લી જાતી હૈં ।

સાદે ત્રીનકે દુગુને સાત હોતે હૈં ।

પાંચ કે આધે ઢાઈ હોતે હૈં ।

કૌરવ સૌ ભાઈ થે ।

આજકાલ બેકેં સેંકડે ૩ રૂ
વ્યાજ આપે છે.

મહાસભાનું વાર્ષિક લવાજમ ચાર
આના છે.

આપણે દરેક પળે પોતાના
આત્માનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ.

આપણે દરરોજ નિયમિત કાંતવું
જોઈએ.

આપણા માટે અડધોસેર (પાંચ
તોલ) ઘોટ પૂરતો છે.

આપણા ભાજનમાં ઓછામાં
ઓછું પાણી (પાંચ તોલ)

દૂધ તો હોવું જોઈએ.

દુનિયામાં શેરને માથે સવાસેર
હોય છે.

આજકાલ રૂપિયાનું ત્રણ પાણી
(પાંચ તોલ) ધી વેચાય છે.

અમારી નિશાળમાં રૂ. ૬૬
મહિને શી લેવાય છે.

સાડા ત્રણના બમણા સાત
થાય છે.

પાંચના અર્ધો અઢી થાય છે.

કૌરવો સૌ ભાઈ હતા.

આદમી કે દો હાથ હોતે હૈં ।
આદમી કે સબ મિલાકર બીસ
અંગુલિયાં હોતી હૈં ।

અકબર કા જન્મ સન ૧૫૪૨
મેં હુઆ થા ।

શિવાજી કી મૃત્યુ સન ૧૬૮૦
મેં હુઈ ।

આજ આષાઢ સુદિ એકા-
દશી હૈ ।

પારસાલ હરિદ્વાર કા મેલા લગા
થા ।

હમારે યહાં અહમદાબાદ મેં હર
શુક્રવાર કો મેલા લગતા હૈ ।

આપકી બાત સોલહોં આને
સચ્ચી હૈ ।

માણસને બે હાથ હોય છે.

માણસને બધી મળી વીસ આંગ-
ળીઓ હોય છે.

અકબરનો જન્મ સને ૧૫૪૨માં
થયો હતો.

શિવાજીનું મૃત્યુ સને ૧૬૮૦માં
થયું.

આજે આષાઢ સુદિ એકાદશી છે.

પોર હરદ્વારનો મેળો ભરાયો
હતો.

અમારે ત્યાં અમદાવાદમાં હર
શુક્રવારે મેળો ભરાય છે.

આપની વાત તદ્દન સાચી છે.

શબ્દો

હેઢ=દોઢ

પૌન=પોણા

પાવ=પા

ઢાઈ=અઢી

સાઢે=સાડા

પહલા=પહેલો

દૂસરા=બીજો

તીસરા=ત્રીજો

ચૌગુના=ચારગણુ

દુહરા=બેવડું

તિઠરા=ત્રેવડું

હર=દર

પંચવારા=પંચવાડિયું

ધોતો=ધોતિયું

ફીસદી=દર સેંકડે

સાલાના=વાર્ષિક

चौथा=चौथे।	चंदा=सवाजम
पांचवाँ=पांचमे।	बिकना=बेयाबुं
पारसाल=गये वर्षे	मेला=मेला।
दुगुना=गुण	लगना=मेला बरावे। ते
तिगुना=तगुण	मोजान=सरवाणे।

अभ्यास

(१) नीचेना प्रश्नोना जवाब सरल हिन्दीभां लप्या:—

गाय के कितने पैर होते हैं ?

आदमी के मुंह में कितने दांत होते हैं ?

पैंतीस और बीस की मिजान क्या होगी ?

उनचास में से चौदह निकाल लेने पर क्या बच रहेंगे ?

तेईस के आधे कितने होंगे ?

पौने चार के दुगुने कितने होंगे ?

रामचन्द्र के कितने भाई थे ?

अभी क्या बजा है ?

आपका मदरसा कै बजे खुलता है ?

(२) नीचे लिखे शब्दों का वाक्यों में प्रयोग कीजिये—

ढाई, पाव, दुहरा, सवा सौ, साढ़े सात, साढ़े चार हजार, पौने तीन सौ, एक सौ अठहत्तर ।

અઠારહવાં પાઠ

વિધ્યર્થ-વિવિધતા તથા ભવિષ્યકાલ

(૧)

વિવિધતા

પ્રત્યયો

એકવચન

અહુવચન

ઁ

એ

૦

ઓ

એ

એ

ધાતુને ઉપરના પ્રત્યયો જોડવાથી વિવિધકાલનાં રૂપો થાય છે; જેમકે:-

એક વ.

અ. વ.

મેં લિખું । હું લખું

હમ લિખેં । અમે લખીએ.

તૂ લિખ । તું લખ

તુમ લિખો । તમે લખો.

આપ લિખેં । આપ લખો.

વહ લિખે । તે લખે

વે લિખેં । તેઓ લખે

પહેલા પુરુષ અને ત્રીજા પુરુષમાં વિધ્યર્થમાં અનુક્રમે અનુ-
ભૂતિ મેળવવાનો અને આપવાનો અર્થ રહેલો છે. બીજા પુરુષમાં
આજ્ઞા, આગ્રહ, પ્રાર્થના અને ઉપદેશનો અર્થ રહેલો છે.

દેખના ક્રિયાના વિધ્યર્થના પ્રયોગથી ધમકીનો સંકેત થાય
છે; જેમકે:-

देखें, अब वे क्या करते हैं? જોઈએ, હવે તેઓ શું કરે છે?

देखें, वह कहाँ जाता है। જોઈએ, તે ક્યાં જાય છે?

लेना અને चलना ક્રિયાઓના વિધ્યર્થમાં ઉદાસીનતાનો અર્થ
સમાયેલો છે; જેમકે:-

લો, મੈં તો યહ ચલા । હો, હું તો આ ગાદ્યો.

ચલો, આપને યહ કામ કર લિયા । યાત્રો, આ કામ તમે કરી નાખ્યું.

૨

સામાન્ય ભવિષ્ય કાળ

ક્રિયાપદના વિધિકાળના રૂપોને ભવિષ્યકાળનો પ્રત્યય ગા લગાડવાથી સામાન્ય ભવિષ્યકાળ થાય છે; જેમકે:—મੈં લિખૂંગા ।

નરજાતિ અહુવચનમાં ગા નો મે થાય છે; જેમકે:—હમ લિખેંગે ।
નારીજાતિ અન્ને વચનમાં ગા નો મી થાય છે; જેમકે:—

લડકી લિખેંગી । છોકરી લખશે.

લડકિયાં લિખેંગી । છોકરીઓ લખશે.

મધ્યમ પુરુષ એકવચનમાં ગા ની પડેલા ધાતુને એ લગાડવામાં આવે છે; જેમકે:—

તૂ લિખેંગા । તું લખીશ.

નરજાતિ

મੈં લિખૂંગા । હું લખીશ.

હમ લિખેંગે । અમે લખીશું.

તૂ લિખેંગા । તું લખીશ.

તુમ લિખોંગે । તમે લખશો.

આપ લિખેંગે । આપ લખશે.

વહ લિખેંગા । તે લખશે.

વે લિખેંગે । તેઓ લખશે.

નારીજાતિ

મੈં લિખૂંગી । હું લખીશ.

હમ લિખેંગી । અમે લખીશું.

તૂ લિખેંગી । તું લખીશ.

તુમ લિખોંગી । તમે લખશો.

આપ લિખેંગી । આપ લખશે.

વહ લિખેંગી । તે લખશે.

વે લિખેંગી । તેઓ લખશે.

ગુજરાતીમાં ભવિષ્યકાળ વર્તમાનની જેમ નર-નારી જાતિમાં સમાન છે; હિન્દુસ્તાનીમાં એમ નથી.

ગુજરાતીમાં યરાયર છે:
મોહન લખશે.
સુશીલા લખશે.

હિન્દુસ્તાનીમાં બે જુદા છે:
મોહન લિખેગા ।
સુશીલા લિખેગી ।

અકારાન્ત સિવાયના ધાતુઓમાં વિકલ્પે એ. વ. અને ય. વ.
માં વે આવે છે; જેમકે:—

વહ જાવેગા । તે જશે.

વે જાવેંગે । તેઓ જશે.

અને ક્યારેક એ. વ. માં ય અને ય. વ. માં યૌ પણ આવે છે;
જેમકે:—

વહ જાયગા ।

વે જાયેંગે ।

વાક્યો

मैं कल बाजार जाऊंगा ।

मैं वहाँसे कुछ आम लाऊंगा ।

हम पके मीठे आम खाँगे ।

सूरज सुबह छः बजे निकलेगा ।

किसान खेत को जायगा ।

लड़के शाम को फूटबोल खेलेंगे ।

लड़कियाँ ग्यारह बजे मदरसे
जाँगी ।

तुम यहाँ कब तक वापस
लौटोगे ?

आप यहाँ जरा ठहरिये, मैं यह
आया ।

अब हमारा कारोबार राष्ट्रभाषा
में होगा ।

હું કાલે બજાર જઈશ.

હું ત્યાંથી કેટલીક કેરીઓ લાવીશ.

આપણે પાકી મીઠી કેરીઓ ખાઈશું

સૂર્ય સવારે છ વાગ્યે ઝિગશે.

ખેડૂત ખેતરે જશે.

છોકરા સાંજે ફૂટબોલ રમશે.

છોકરીઓ ૧૧ વાગ્યે નિશાળે
જશે.

તમે અહીં ક્યાં સુધીમાં પાછા
આવશો ?

આપ અહીં જરા થોભો, હું આ
આવ્યો.

હવે અમારો કારભાર રાષ્ટ્ર-
ભાષામાં થશે.

हिन्दुस्तानी अंग्रेजी का स्थान
ले लेगी।

अब हम भी हिन्दुस्तानी सीखेंगे।

हम मौजूदा फेडरेशनका स्वी-
कार नहीं करेंगे।

हमारा मुल्क जरूर आज़ाद
होगा।

राष्ट्रभाषा की तरक्की से सच्चे देश-
सेवक पैदा होंगे।

एक आम फहम भाषा के इस्ते-
माल से संगठन बढ़ेगा।

हम कुछ हिन्दी पुस्तकें भी
खरीदेंगे।

कल तो उनकी चिट्ठी आ
ही जायगी।

कोई दो तीन रोज़ बाद हम
सफर में जावेंगे।

हमारी परीक्षा अगले सीतम्बर
में होगी।

वे इस बार इम्तहान न देंगे।

चलें, हम बाज़ार हो आवें।

गुरुजी, मैं आगे पढ़ूं ?

हिन्दुस्तानी अंग्रेज़ी का स्थान बच
द्वेशे.

हवे अमे पण हिन्दुस्तानी
शीप्पीशुं.

अमे वर्तमान फेडरेशननो स्वीकार
नहि करीअे.

अमारो देश जरूर स्वतंत्र थशे.

राष्ट्रभाषानी उन्नतिथी साया
देशसेवको उत्पन्न थशे.

एक सर्वसामान्य भाषाना
व्यवहारथी संगठन वधशे.

अमे डेटलीक हिन्दी ब्योपडीअे
अरीदीशुं.

काले तो तेमनो पत्र आवीज जशे.

मे त्रण दिवस पछी अमे
मुसाफरीमां जहशुं.

अमारी परीक्षा आवता सप्टे-
म्बरमां थशे.

तेअो आ वअते परीक्षा नहि
आपे.

याबो, आपणे अम्बरमां जह
आपीअे.

गुरुज, हुं आगण वांयुं ?

વે, યહ પત્ર પઢેં ।

ચપરાસી સે કહો કિ દવાત કલમ
લાવે ।

હે નાથ, આપ હમ પર કૃપા
કરેં ।

હમ લોગ સીનેમા દેઘને જાવેં ?

તેઓ આ પત્ર વાંચે.

પટાવાળાને કહો કે ખડિયો કલમ
લાવે.

હે નાથ આપ, અમારી ઉપર
કૃપા કરો.

અમે સીનેમા જોવા જશ્વમે ?

શબ્દો

મૌજુદા=વર્તમાન	આમ ફહમ=સર્વ સામાન્યની ભાષા
આઘિર=આખરે	તરકકી=ઉન્નતિ
બઢના=વધવું	સફર=મુસાફરી
પરસોં=પરમ દિવસે	ઇમ્તિહાન=પરીક્ષા
અગલે=આવતા	ચપરાસી=પટાવાળો
ઢોના=ખોજ લઈ જવો	ઇસ્તેમાલ=ઉપયોગ

અભ્યાસ

(૧) યોગ્ય શબ્દો મૂકો:—

હમ બાહર ——— ।

—— ફલ લાભોગે ।

—— કિતાબ પઢૂંગા ।

તુમ રોટો ——— ।

—— ફૂલ ચુનેંગા ।

લડકે મદરસે ——— ।

—— ઘોઘ ઢોવેંગા ।

કયા, મેં કિતાબ ——— ।

વે ઘર ——— ।

વહ ચિટ્ટી ——— ।

(૨) ‘ખાદી’ વિષે ૧૦ વાક્ય લખો.

ઉત્તીસવાઈ પાઠ

પૂર્ણ વર્તમાન કાળ (આસન્ન ભૂતકાળ) અને
પૂર્ણ ભૂતકાળ

આ બન્ને કાળો ક્રિયાપદના (સામાન્ય ભૂતકાળ) ભૂતકૃદંત સાથે સહાયકારક ક્રિયાપદ હો નાં અનુક્રમે વર્તમાનકાળ અને ભૂતકાળનાં રૂપો વાપરવાથી થાય છે; જેમકે:—

वह यहाँ आया है। ते वहीं आव्यो छे.
मैं वहाँ गया था। हुं त्यां गयो હતો.

વાક્યો

मैं कई बार बम्बई गया हूँ।
मैं अपना सबक लिख लाया हूँ।
हम एकबार पहले यहाँ आये थे।

मैंने उसे यही बात कही थी।
सुशीला ने रामायण दो बार
पढ़ी है।

रामशरण आज बम्बई से आया
है।

हमने पेटभर भोजन किया है।
सोहन अपने कमरे में बैठा है।
मैंने उनको कल चिट्ठी लिखी है।
आज सब लड़के समय पर
आ गये हैं।

હું કેટલીએ વાર મુંબઈ ગયો છું.

હું મારો પાઠ લખી લાવ્યો છું.

અમે એક વાર પહેલાં અહીં
આવ્યા હતા.

મેં તેને આ જ વાત કહી હતી.

સુશીલાએ રામાયણ બે વાર
વાંચ્યું છે.

રામશરણ આજે મુંબઈથી
આવ્યો છે.

અમે પેટ ભરીને ખાધું છે.

સોહન પોતાના ઓરડામાં બેઠો છે.

મેં તેમને કાલે પત્ર લખ્યો છે.

આજે બધા છોકરા વખતસર
આવી ગયા છે.

उसने खादी के कई थान
खरीदे हैं ।

चन्द्रकान्त ने विनोदचंद्र से कहा,
“मैं तेरे लिये मिठाई लाया
हूं । तू इसे खा ले ।”

उन्होंने ‘गोदान’ दो बार
पढ़ा था ।

कल हमने सूत कांता था ।

आधुनिक विज्ञान से समुद्रके
गर्भकी चीजों का ज्ञान सुलभ
हो गया है ।

असाध्य कार्य को सिद्ध करने
की ही धुनमें उन दो वीरोंने
अपने प्राण गँवाये थे ।

जवाहरलालजी ने अपना आ-
नन्दभवन महासभा को दे
दिया है ।

गत सत्याग्रह-संग्राम में लाखों
आदमी जेल गये थे ।

मुन्शी प्रेमचंदजी ने कई उप-
न्यास लिखे हैं ।

बाबू जयशङ्करप्रसाद ने कई
उम्दा नाटक लिखे हैं ।

તેણે ખાદીના કેટલાંએ તાકા
ખરીદ્યા છે.

ચંદ્રકાન્તે વિનોદચંદ્રને કહ્યું:
“હું તારા માટે મીઠાઈ લાવ્યો
છું; તું એ ખાધે.”

તેમણે ‘ગોદાન’ એ વાર વાંચી
હતી.

કાલે અમે સૂતર કાંત્યું હતું.

આધુનિક વિજ્ઞાન વડે સમુદ્રના
ગર્ભની વસ્તુઓનું જ્ઞાન સુલભ
થઈ ગયું છે.

અસાધ્ય કાર્ય સિદ્ધ કરવાની
ધૂનમાં જ તે એ વીરોએ પોતાના
પ્રાણ ખોયા હતા.

જવાહરલાલજીએ મહાસભાને
પોતાનું આનન્દભવન આપી
દીધું છે.

ગયા સત્યાગ્રહમાં લાખો માણસો
જેલમાં ગયા હતા.

મુન્શી પ્રેમચંદજીએ કેટલીએ
નવલકથાઓ લખી છે.

બાબુ જયશંકરપ્રસાદે કેટલાંએ
સારાં નાટકો લખ્યાં છે.

बाबू देवकीनंदन खत्रीने कई
तिलस्माती उपन्यास
लिखे हैं।

आचार्य महावीरप्रसादजी ने
कोई बीस साल तक सरस्वती
का संपादन किया था।

आशु देवकीनन्दन खत्रीએ કેટ-
લીએ ડીટેક્ટિવ નોવેલો લખી છે.
આચાર્ય મહાવીરપ્રસાદજીએ
લગભગ વીસ વર્ષ સુધી “સર-
સ્વતી” નું સંપાદનકાર્ય કર્યું
હતું.

શબ્દો

ઉપન્યાસ=નવલકથા

મરપેટ=પેટ ભરીને

કई बार=કેટલીએ વાર

તિલસ્માતી=ડીટેક્ટિવની

અભ્યાસ

(૧) ખાત્રી જગ્યામાં યોગ્ય શબ્દો મૂકો:—

મેંને શેક્સપિયર કે નાટક ——— ।

કયા તુમને કુરાન ——— ।

કયા તુમ કમી દેહલી ——— ।

કયા વે વહાં ——— ।

મેંને ઉન્હેં વહાં ——— ।

ઉસને મુઝે સંદેશા ——— ।

વે અપના સબક લિખ ——— ।

હમ ઠીક સમય પર સ્ટેશન પહુંચ ——— ।

(૨) રામ અથવા કૃષ્ણ વિષે ૧૦ વાક્યો લખો.

વીસવાં પાઠ

(સર્વનામ ચાલુ)

સંબંધી સર્વનામ, પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ, સ્વવાચક સર્વનામ
અને અનિશ્ચિત સર્વનામ.

(૧)

સંબંધી સર્વનામ જો

જો બંને વચનમાં સરળું રહે છે; જેમકે:—

જો લડકાં યહ કહતા થા, વહ કહાં હૈ । જે છોકરો આ
કહેતો હતો તે ક્યાં છે ?

જો લડકે કલ ગૈરહાજિર થે, વે આજ આયે હૈં ।

જે છોકરા કાલે ગેરહાજર હતા તે આજે આવ્યા છે.

જો ની સાથે હમેશાં સો અથવા વહ નો સંબંધ રહે છે; જેમકે:—

જો કરેગા, વહ ભુગતેગા । જે કરશે, તે ભોગવશે.

સો નો ઉપયોગ જવલેજ થાય છે.

ક્યારેક જો ની સાથે વહ ને બદલેં યહ, ઐસા, સવ અને
કૌન પણ આવે છે.

જો નાં વિકૃત રૂપો જિસ (એ. વ.) અને જિન (બ. વ.)
થાય છે.

જો પદ્ધી વિભક્તિ-પ્રત્યય અથવા પ્રત્યય સહિત નામ આવે
ત્યારે જો નું વિકૃત રૂપ વપરાય છે; જેમકે:—

વહ કૌન આદમી થા, જિસને આપકો યહ ખબર દી ।
તે કયો માણસ હતો કે જેણે આપને આ ખબર આપી.

હમારી ખુરાક મેં જિન चीजों की जरूरत होती है उन
में दूध का स्थान सबसे ऊंचा है । અમારા ખોરાકમાં જે વસ્તુ-
ઓની જરૂર હોય છે તેમાં દૂધનું સ્થાન સૌથી ઉચું છે.

વહ કૌનસા ઉપાય હૈ, જિસસે શરાબી અપની બુરી આદત છોડ દે। તે કયો ઉપાય છે કે જેથી દારૂડીઓ પોતાની ખોટી ટેવ છોડી દે.

(૨)

પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ કૌન અને કયા

સામાન્ય પણે કૌન મનુષ્યો માટે વપરાય છે અને કયા કુદ પ્રાણી અને પદાર્થ માટે વપરાય છે; જેમકે:-

વહ કૌન સ્વદા હૈ? વહાં કયા ઢૂંઢતે હો?

કૌન ના વિકૃત રૂપો કિસ (એ. વ.) અને કિન (ખ. વ.) થાય છે. વિભક્તિ-પ્રત્યય અથવા પ્રત્યય સહિત નામની પહેલાં આ વિકૃત રૂપો વપરાય છે.

યહાંસે મેરી કિતાબ કિસને લી। અલીથી મારી ચોપડી કાણે લીધી.

કૌન ને સા લગાડવામાં આવે છે ત્યારે તેના અર્થ કયો થાય છે. તેનું નારી બતિ રૂપ કૌનસી થાય છે.

આ બન્ને સર્વનામોના વિશિષ્ટ પ્રયોગો પણ છે તે આપેલા વાક્યો પરથી સમજાશે.

(૩)

સ્વવાચક આપ

સ્વવાચક સર્વનામ આપ પોતે, બતે, સ્વયં અને પુદ ના અર્થમાં વપરાય છે.

આપ પુરુષવાચક સર્વનામ અને આપ સ્વવાચક સર્વનામનો ભેદ બરાબર સમજી લેવો જોઈએ. પુરુષવાચક આપ ખીજા અને ત્રીજા પુરુષમાંજ વપરાય છે. સ્વવાચક આપ ત્રણે પુરુષોમાં વપરાય છે. પુરુષવાચક આપ એકલું વપરાય છે, ત્યારે સ્વવાચક આપ પુરુષવાચક સર્વનામ કે ખીજા નામ જોડે આવે છે.

મેં આપ વહાં ચલા જાઝંગા। હું બતેજ ત્યાં ચાલ્યો જઈશ.

વે આપ ચોલ ઉઠે। તેઓ પોતેજ ખોલી ઉઠ્યા.

સ્વવાચક આપ નું વિકૃત રૂપ અપના છે.

બહુવચનમાં અપને થાય છે અને નારી જાતિ બંને વચનમાં અપની, થાય છે જેમકે:—

વહ અપના કામ खुद करता है। તે પોતાનું કામ પોતેજ કરે છે.
वे अपने भाइयों को खूब प्यार करते हैं। તેઓ પોતાના ભાઈ-
ઓને ખૂબ પ્યારે છે.

उन्होंने अपनी किताब ले ली है। તેમણે પોતાની ચોપડી
લઈ લીધી છે.

વિભક્તિ પ્રત્યય કે પ્રત્યય સહિત નામની પૂર્વે અપના નું
અપને વિકલ્પે થાય છે; જેમકે:—

वह अपने को सुधार रहा है। તે પોતાની જાતને સુધારે છે.
वे खुद अपने मुँह से यह बात करते थे। તેઓ પોતેજ આ
વાત કરતા હતા.

(૪)

અનિશ્ચિત સર્વનામ કોઈ અને કુછ

કોઈ સામાન્યપણે અજ્ઞાત માણસ અથવા મોટા પ્રાણી માટે
વપરાય છે, અને કુછ અજ્ઞાત પદાર્થ અથવા ધર્મ-ગુણ માટે વપરાય
છે; જેમકે:—

वहाँ अंधेरेमें कोई खड़ा है। ત્યાં અંધારામાં કોઈ ઉભું છે.
दिल होता है कि इनसे कुछ पूछूं। મનમાં થાય છે કે એમને
કંઈક પૂછું.

કોઈ નું વિકૃત રૂપ કિસી છે. વિભક્તિ પ્રત્યય કે પ્રત્યય
સહિત નામની પૂર્વે આ વિકૃત રૂપ વપરાય છે; જેમકે:—

(क्या) आप इनमें से किसीको पहचानते हैं? શું તમે આમના-
માંથી કોઈને ઓળખો છો?

(ગુજરાતીમાં પણ અનિશ્ચિત સર્વનામ 'કોઈ' છે.)

કુછ નું વિકૃત રૂપ નથી.

અહીં સરલતાની ખાતર ઉપર આવેલા સર્વનામોના વિકૃત રૂપો આપવામાં આવ્યા છે.

સર્વનામ	એ. વ. વિકૃતરૂપ	બ. વ. વિકૃતરૂપ
જો	જિસ	જિન
સો	તિસ	તિન
કૌન	કિસ	કિન
કોઈ	કિસી	*
ક્યા	*	*
કુછ	*	*

કર્તા કારક બહુવચનમાં ને પ્રત્યય લગાડતા પહેલાં જો, સો, અને કૌન ના વિકૃતરૂપો બેડે 'હૌ' લગાડવામાં આવે છે.

જો-જિન્હૌને, સો-તિન્હૌને, કૌન-કિન્હૌને,

કર્મકારકના બંને વચનમાં એક બીજું રૂપ પણ થાય છે. તે અહીં આપવામાં આવ્યું છે.

સર્વનામ	એ. વ.	બ. વ.
જો	જિસે	જિન્હે
સો	તિસે	તિન્હે
કૌન	કિસે	કિન્હે

વાક્યો

જો મેહનત કરતા હૈ વહી ફલ
પાતા હૈ ।

જે મહેનત કરે છે તે ફળ
મેળવે છે.

જિસમેં લાગ હૈ વહી આદમી હૈ ।

જેમાં ધગશ છે તેજ માણસ છે.

હિન્દુસ્તાનમેં એસા કૌન આદમી

હિન્દુસ્તાનમાં એવો કયો માણસ

હૈ જો વિઠ્ઠલભાઈ કા નામ

છે કે જે વિકૃતભાઈનું નામ

હજ્જત સે ન લેતા હો ?

માનપૂર્વક ન લેતો હોય.

आपके परिचय में जो आया वह
आपका प्रशंसक बन गया।
जिसने आपको एक बार भी
देखा है वह तो कभी भूल
ही नहीं सकता।

जिन्होंने प्रेमचंदजी की कहा-
नियां पढ़ी हैं; वे उनकी
कला पर मुग्ध हैं।

जो भाई बहन हमारी 'कोविद'
परीक्षा में उत्तीर्ण होंगे वे राष्ट्र-
भाषा के ज्ञाता समझे जायेंगे।

जिन्होंने 'रामचरित मानस' एक
बार भी पढ़ा है, वे समझ सकते
हैं, कि यह एक विश्व साहि-
त्यकी चीज है।

इसमें ऐसी कौनसी बात है जो
आपकी समझ में नहीं आती।
परीक्षा में उत्तीर्ण होना आपके
लिये कौन बड़ी बात है?

उसके कहने से होताही क्या है?
वह आदमी क्या, राक्षस है!
ये लोग ऐसे हैं जो अपनी

તેમના પરીચયમાં જે આવ્યો
તે તેમનો પ્રશંસક બની ગયો.
જેણે તેમને એક વખત પણ
જોયા છે તે તો કદી ભૂલી જ
શકે નહિ.

જેમણે પ્રેમચંદજીની વાતો વાંચી
છે; તે તેમની કલા પર
મુગ્ધ છે.

જે ભાઈ બહેનો અમારી 'કોવી-
દ'ની પરીક્ષામાં પાસ થશે
તેઓ રાષ્ટ્રભાષાના જાણકાર
હેખાશે.

જેમણે રામચરિત માનસ એક
વાર પણ વાંચ્યું છે તેઓ
સમજે છે કે આ એક વિશ્વ
સાહિત્યની વસ્તુ છે.

આમાં એવી કઈ વાત છે કે
તમે સમજતા નથી.

પરીક્ષામાં પાસ થવું એ તમારે
ભાંટ બહુ મોટી વાત નથી.

તેના કહેવાથી વળે છે શું!

તે માણસ શું, રાક્ષસ છે!

આ લોકો એવા છે કે પોતાની

આજાદી કિસી દામોં દેને કો
 રાજી નહીં હોતે ।
 આપસે યહ બાત કિસને કહી ?
 એસા કુંદ-જહન કૌન હોગા જો
 મઘ-નિષેધ આંદોલન કા
 વિરોધ કરેગા ?
 આજ કી સભા મેં કૌન કૌન
 આયે થે ?
 જિન્હેં રાષ્ટ્રભાષા સે પ્રેમ હૈ વે
 આજકલ હિન્દી પઢતે હૈં ।
 મૈને ઇન્હેં કહીં દેસ્વા હૈ જરૂર,
 પર ઇનકા નામ નહીં જાનતા ।
 યહ કામ તો હરકોઈ કર
 સકતા હૈ ।
 આજ મહાત્માજી કો સબ કોઈ
 માનતે હૈં ।
 ઇસ કિતાબ મેં કોઈ દો સૌ
 પૃષ્ઠ હૈં ।
 આજ કોઈ દૂસરા હોતા તો મૈં
 ઉસે મજા ચલાતા ।
 હમ સબ કુછ સમજતે હૈં ।
 ઇન દોનોંકી આકૃતિ કુછ કુછ
 મિલતી હૈ ।

સ્વતન્ત્રતા ગમે તે કીંમતે
 આપવા તૈયાર નથી.
 તમને આ વાત ડોણે કરી ?
 એવો મંદ બુદ્ધિ ડોણ હશે કે
 જે મઘ-નિષેધનો વિરોધ કરે.
 આજની સભામાં ડોણ ડોણ
 આવ્યા હતા ?
 જેઓને રાષ્ટ્રભાષા પર પ્રેમ છે તેઓ ।
 આજકાલ હિન્દુસ્તાની શીખે છે.
 મેં એમને ક્યાંક જોયા છે ખરા
 પણ એમનું નામ નથી જાણતો.
 આ કામ તો ગમે તે કરી શકે છે.
 આજે મહાત્માજીને બધા
 માને છે.
 આ ચોપડીમાં લગભગ બસો
 પાનાં છે.
 જે કોઈ બાંને હોત તો તેને
 મળી ચપ્પાડત.
 અમે બધું સમજીએ છીએ.
 એ બંનેની આકૃતિ કાંઈક મળતી
 આવે છે.

એક કુછ કહતા હૈ દૂસરા કુછ
કહતા હૈ ।

આપને કુછ કા કુછ સમજ
લિયા ।

આપકે સ્વાલાત ક્યાહી ઝંચે હૈં !
ધન તો ક્યા, ઇસ કામ મેં તન
મી લગાના ચાહિયે ।

હમ કૌન થે, ક્યા હો ગયે હૈં,
ઔર અમી ક્યા હૉંગે !

હમ ભારતવાસી આજ ક્યા સે
ક્યા હો ગયે હૈં !

મેં ઔર ક્યા ક્યા કહૂં ! આપ
સબ જાનતે હી હૈં ।

અપને સિપાહિયૉં કે સાથ શિવા-
જી કા વ્યવહાર બરાબરી કા
રહતા થા ।

વે અપને આદમિયૉં કો તહદિલ
સે ચાહતે થે ।

આઝાદ તબીયત કે આદમી
અપના સ્વૂન પિલાના પસન્દ
કરતે હૈં પર પરાધીનતા સ્વી-
કાર નહીં કરતે ।

એક કાંઈકે કહેછે—બીજે કાંઈકે
બુદ્ધિ ન કહે છે.

તમે કાંઈકે બુદ્ધિ સમજ્યા.

તમારા વિચાર ઘણા ઊંચા છે.
પૈસો તો શું આ કામમાં શરીર
પણ જોડવું પડશે.

અમે કાણ હતા, કેવા થઈ ગયા.
અને હવે પછી કેવા થઈશું.

અમે ભારતવાસીઓ આજે કેવા
થઈ ગયા છીએ.

હું શું શું કહું ? તમે બધું જાણો
છો.

પોતાના સિપાહીઓ જોડેનો
શિવાજીનો વ્યવહાર સમાન-
તાનો હતો.

તે પોતાના માણસોને ખરા
અંતઃકરણથી ચાહતા હતા.

સ્વતન્ત્ર પ્રકૃતિના માણસો પોતાનું
બોલી રેડવા તૈયાર રહે છે, પણ
પરાધીનતા સ્વીકારતા નથી.

लोग अपनी गायों के नाम लड़-
कियों के—से रखते हैं किसी
का सीता, किसी का गङ्गा
किसी का गोदावरी, इत्यादि ।

बोका पोतानी गायोनां नाम
छाकरीओ नेवा राभे छे:
झाधनुं सीता, झाधनुं गंगा,
झाधनुं गोदावरी वजेरे.

शब्दो

जो=जे	खुराक=भोराक
सो=ते	शराबी=दाइडिये
ऐसा=आवुं	बुरी=भराय
कौन=काण	खुद=पोते
कौनसा=कया	अंधेरा=अंधारुं
अपना=पोतानुं	पहचानना=ओणभवुं
अपने=पोतानां	पाना=भेणववुं
अपनी=पोतानी	लाग=धगश, दहाअल
कोई=कोइ	इज्जत से नाम लेना=मानपूर्वक नाम याद करवुं
कुछ=कांछ	एक बार=अेक वार
जिन्होंने=जेभणे	कहानी=वार्ता
कौनसी=कछ	आजादो=स्वतंत्रता
आजाद तबीअत=स्वतंत्र मिणन	कुंद जहन=मंद बुद्धि
खून=बोली	तह दिल=साया मनथी
गैर हाजिर=गेरहाजर	

अभ्यास

(१) आदी नव्याभां योग्य शब्द भूँडा:—

आप — पुकारते हैं ।

वहाँ — खड़ा है ? उसे यहाँ बुलाओ ।

હમ — આઝાદી કિસી દામોં બેચના નહીં ચાહતે ।

વે — વહાં જા સકતે હૈં ।

મેં — યહ કામ દેખતા રહૂંગા ।

— આપકો જાનતે હૈં ।

હમ ઇસ બારે મેં — કુછ જાનતે હૈં ।

હર — યહ કામ કર સકતા હૈ ।

— મેહનત કરતા હૈ — પાસ હોતા હૈ ।

યહ — કિતાબ હૈ ?

બહ — લડકા હૈ ?

(૨) જો, સો, કૌન કોઈ નું વિદ્વતરૂપ ક્યારે વપરાય છે ! તે દાખલા આપી સમજાવો.

(૩) વિદ્વલભાઈ પટેલ અથવા સુભાષભાઈ વિં. ૧૦ વાક્ય લખો.

इक्कीसवाँ पाठ

नामयोगी अव्यय

હિન્દીમાં નામયોગીની પહેલાં સામાન્યપણે સંબંધ કારકનો કે આવે છે; જેમકે:—

મોહન કે પાસ પક કિતાબ હૈ।

નીચે આપેલા નામયોગીની પહેલાં (નારી જાતિના હોવાને લીધે) કી આવે છે.

અપેક્ષા, ઓર, જગહ, નાઈ, માંતિ જ્વાતિર,

તરહ, તરફ, મારફત, બદૌલત વગેરે; જેમકે:—

મેરી જ્વાતિર આપકો વહાં જાના હી હોગા। મારી ખાતર તમારે ત્યાં જવું જ પડશે.

પરે અને રહિત ની પહેલાં સે આવે છે; જેમકે:—

આપ સમય સે પહેલે વહાં પહુંચેંગે। તમે ત્યાં સમય થતા પહેલાં પહોંચશો.

મારે, બિના, અને સિવા નામની પહેલાં પણ આવે છે; જેમકે:—

બિના હવા કે આદમી જી નહીં સકતા। હવા બિના માણસ જીવી શકતો નથી.

(નામયોગી વિષે વધુ દક્રીકત ખીજા ભાગમાં આપવામાં આવી છે.)

વાક્યો

મનોહર કે સાથ ઉસકી બહન
મી આયી થી।

મનોહર સાથે તેની બહેન પણ
આવી હતી.

ઉસકે સાથ ઉસકા માઈ મી
આયા થા।

તેની સાથે તેનો ભાઈ પણ
આવ્યો હતો.

મેરે સાથ એક નૌકર મી હૈ।

મારી સાથે એક નોકર પણ છે.

રામશરણ કે ઘર કે સામને એક
બરગદ કા પેડ હૈ ।

મેરા ઘર ઢાકઘર કે પાસ હી હૈ ।

આપકે પાસ યહ કૌનસી
કિતાબ હૈ ?

ઉનકે પાસ ચાર આમ હૈ ।

મેરે પાસ અમી સિર્ફ પાँચ
રૂપયે હૈ ।

ઉનમેં સે મૈં આપકો દો દે
સકતા હૂં ।

મોહન કી અપેક્ષા શ્યામૂ જ્યાદા
તેજ હૈ ।

વહ ચોર નદી કી ઓર ભાગ
ગયા ।

આપકી નાઈ મૈં મેહનત નહીં
કર સકતા ।

મુझे આપકી સ્વાતિર યહ કરના
હી હોગા ।

વે અમીર હૈં, ફિર મી હમારી
તરહ સાદગી સે રહતે હૈં ।

ઉનકી ઓર સે આપ બેફિક્ર
રહિયેગા ।

રામશરણના ઘરની સામે એક
વડલાનું ઝાડ છે.

મારું ઘર ટપાલ ઓફિસની પાસે
જ છે.

તમારી પાસે આ કઈ ચોપડી
છે ?

તેમની પાસે ચાર કેરીઓ છે.

મારી પાસે હમણાં માત્ર પાંચ
રૂપિયા છે.

તેમાંથી હું તમને બે આપીશકું.

મોહન કરતાં શ્યામૂ વધારે
હોશિયાર છે.

તે ચોર નદી તરફ નાસી ગયો.

તમારી જેમ હું મહેનત નથી
કરી શકતો.

મારે તમારી ખાતર આ કરવું
જ પડશે.

તેઓ અમીર છે, છતાં અમારી
જેમ સાદાઈથી રહે છે.

તેમનાથી તમે નિશ્ચિંત રહો.

उन्होंने डाकके जरिये किताबें
भेज दी हैं ।

हम आपकी बदौलत यहाँ
आराम से हैं ।

यह उसकी अकल से परे की
बात है ।

वह मुझ से पहले स्टेशन पर
पहुँच गया था ।

भूख के मारे उन बिचारों के
प्राण निकल रहे हैं ।

मारे भूख के वे तड़फ रहे हैं ।

उनकी सहायता के बिना काम
चल ही नहीं सकता ।

सिवा इसके आप कर ही क्या
सकते थे ?

इसके सिवाय आपके दूसरा
काम ही क्या है ।

उन्होंने मुझे हेड मास्टर की
मारफत इत्तला पहुँचायी ।

राष्ट्रपति के पद पर सुभाषबाबू
की जगह राजेन्द्रबाबू नियुक्त
किये गये हैं ।

તેમણે ટપાલ મારફતે ચોપડિયો
મોકલી આપી છે.

અમે તમારી દયાથી અહીં
આરામમાં છીએ.

તે તેની સમજ બહારની વાત છે.

તે મારાથી પહેલો સ્ટેશને
પહોંચ્યો હતો.

ભૂખને લીધે તે ગિયારાઓના
પ્રાણ ખાય છે.

ભૂખને લીધે તેઓ તરફડી
રહ્યા છે.

તેમની મદદ વિના કામ ચાલી
શકે જ નહિ.

આ સિવાય તમે કરી શું
શકતા હતા ?

આ સિવાય તમારે બીજું કામ
જ શું છે ?

તેમણે મને હેડમાસ્ટરની મારફતે
ખબર પહોંચાડી.

રાષ્ટ્રપતિના પદે સુભાષબાબુની
જગ્યાએ રાજેન્દ્રબાબુની નીમ-
ણક કરવામાં આવી છે.

શબ્દો

-કે પાસ=ની પાસે	અપેક્ષા=ના કરતાં
ઓર=તરફ, બાજુ	નાર્થ=પ્રમાણે, માફક
સ્વાતિર=ખાતર	તરહ=પ્રમાણે, માફક
તરફ=બાજુ	બદોલત=ના પ્રભાવે, ના લીધે
-કે મારે=ના લીધે	બરગદ=વડકો
ડાકઘર=પોષ્ટ ઓશીસ	તડફના=તરફડવું

અભ્યાસ

(૧) કયા નામ યોગીની પહેલાં કી આવે છે, અને કયા નામ યોગીની પહેલાં સે આવે છે.

(૨) ખાલી સ્થળોમાં યોગ્ય નામયોગી મૂકો:—

ડાક ——— મુજે આપકી ચિઠ્ઠી મિલી ।
 હમારે ઘર ——— હી ઉનકા મકાન હૈ ।
 મોહન ——— છઃ રૂપયે થે ।
 ગાંધી જી ——— આજ શરાબી ખુશ હાલ હૈં ।
 હમ શામકો નદી ——— ટહલને જાતે હૈં ।
 ——— ગરીબી કે ભારતીય કિસાન તબાહ હૈ ।
 હે પ્રભુ ! તેરે ——— મેરા કૌન હૈ ?
 હમ સમય ——— સ્ટેશન પર પહુંચ ગયે થે ।

(૩) રાજેન્દ્રબાબૂ અથવા વલ્લભભાઈ વિષે ૧૦ વાક્યો લખો.

બાવીસવાँ પાઠ

ક્રિયાર્થક નામ

ધાતુને ના જોડવાથી ક્રિયાર્થક નામ થાય છે; જેમકે:—

લા+ના=લાના

સાધારણ રીતે ક્રિયાર્થક નામનો પ્રયોગ ભાવવાચક નામની જેમ થાય છે; જેમકે:—

તૈરના ઉમ્ડા કસરત હૈ ।

ક્રિયાર્થક નામનું રૂપાંતર આકારાન્ત નામ પ્રમાણે થાય છે; જેમકે:—

लिखने में देर मत करो ।

ક્રિયાર્થક નામનું ઉદ્દેશ્ય સંબંધ કારકમાં આવે છે; જેમકે:—

लड़के का आवारा भटकते रहना उचित नहीं है । छोड़-
राखे निरुद्देश्य भटकता કરવું યોગ્ય નથી.

हिन्दुओं को गाय का माराजाना सहन नहीं होता । हिन्दु-
ઓથી ગાયનું મરાવું સહન નથી થતું.

જ્યારે ક્રિયાર્થક સંજ્ઞા વિધેયમાં હોય છે ત્યારે તેનું પ્રાણિવાચક ઉદ્દેશ્ય સંપ્રદાનકારકમાં રહે છે અને અપ્રાણિવાચક ઉદ્દેશ્ય કર્તા-કારકમાં રહે છે; જેમકે:—

मुझे यह काम करना होगा । મારે આ કામ કરવું પડશે.

जो होना था सो हो गया । જે થવાનું હતું તે થઈ ગયું.

આના અને જાના ક્રિયાની પૂર્વે જ્યારે ક્રિયાર્થક નામ સાથે કે લિયે આવે છે ત્યારે ઘણું કરીને કે લિયે અધ્યાહાર રહે છે; જેમકે:—

मैं सीनेमा देखने (के लिये) जाता हूँ । હું સીનેમા જોવા
જાઉં છું.

વે હમારે વર્ગો મેં રાષ્ટ્રભાષા સોંચને (કે લિયે) આતે
હૈં । તેઓ અમારા વર્ગોમાં રાષ્ટ્રભાષા શીખવા આવે છે.

નિશ્ચયના અર્થમાં ક્રિયાર્થક સંજ્ઞા વિધેયમાં નહીં સાથે સંબંધ-
દારકમાં આવે છે; જેમકે:—

તુમ લાલ કરો, અબ મેં યહાંસે નહીં ઉઠનેકા । તમે લાખ
પ્રયત્ન કરો, હવે હું અહીંથી ઊઠનાર નથી.

ચાહે જિતના સમસ્યાઓ વહ વહાં જાનેકા હી નહીં । ગમે
તેટલું સમજાઓ, તે ત્યાં જવાનો જ નથી.

હોના ક્રિયા સાથે વિધેયમાં ક્રિયાર્થક નામ સંપ્રદાન-દારકમાં
પરતા બતાવે છે; જેમકે:—

અબ ગાડી આને કી હૈ ।

ક્રિયાર્થક નામનો ઉપયોગ પરોક્ષ (આજ્ઞાર્થ) વિધિમાં (જુઓ
પૃષ્ઠ ૧૮) પણ થાય છે; જેમકે:—

તુમ કલ યહાં જરૂર આના । તમે કાલે અહીં જરૂર આવજો.

વાક્યો

નુષ્ય કે મલે કી સ્વાતિર મી
આપકો યહ કામ કરના
હોગા ।

શ્વર કી દી હુઈ શક્તિયોં કા
સદુપયોગ કરના હી ઉસકી
સચ્ચી સેવા હૈ ।

અબ આપ વ્યર્થ ક્યોં પછતા રહે
હૈં ? જો હોના થા સો ગયા ।

હિન્દી અચ્છી તરહ બોલ લેનેકે

મનુષ્યના બલ્લાને માટે પણ
આપે આ કામ કરવું જોઈએ.

ઇશ્વરની આપેલી શક્તિઓનો
સદુપયોગ કરવો એ જ એની
સાચી સેવા છે.

હવે આપ ફોગટ થું પરતાયા
કરો છો ? જે થવાનું હતું તે
થઈ ગયું.

હિંદી સારી રીતે બોલવાને

लिये हिन्दी बोलने का मुहावरा
रखना निहायत जरूरी है।
भीख मांगना आज एक पेशा
हो गया है; यह कोई भली
बात नहीं है।

शराब पीना कोई भला काम नहीं
है; कि मद्य-निषेध के आंदोलन
का वृथा विरोध किया जाय।

राष्ट्रभाषा—हिन्दुस्तानी का
पढ़ाया जाना कौन पसंद नहीं
करता ?

रात को देरतक जागते रहना
स्वास्थ्य के लिये बहुत बुरी
बात है।

ठण्डे जल से नहाना गरम पानी
से नहाने की अपेक्षा अधिक
अच्छा है।

हररोज़ आधा घण्टा कातना
कौन बड़ी बात है।

राष्ट्रभाषा की इज्जत करना
मानों अपनी ताकत बढ़ाना है।

रात दिन निठूले बैठे रहना यह

भाटे हिन्दी भोजवानी ठेव
राખવી ખાસ જરૂરી છે.
ભીખ માગવી એ આજે એક
ધંધો થઈ પડ્યો છે; આ કોઈ
સારી વાત નથી.

દાર પીવો એ કાંઈ સારું કામ
નથી કે મદ્યનિષેધની ચળ-
વળનો ફોગટ વિરોધ કરવામાં
આવે.

રાષ્ટ્રભાષા—હિંદુસ્તાનીનું ભણા-
વવું કોણ પસંદ નથી કરતું ?

રાત્ર મોઠે સુધી જાગતા રહેવું
સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિએ ખુબ
ખરાબ છે.

ઠંડા પાણીથી નાહવું એ ગરમ
પાણીથી નાહવા કરતાં વધુ
સારું છે.

દરરોજ અર્ધો કલાક કાંતવું એ
કંઈ મોટી વાત છે.

રાષ્ટ્રભાષાનો આદર કરવો એ
જાણે આપણી શક્તિ વધારવા
સમાન છે.

રાત દિવસ નકામા બેસી રહેવું

તો માનોં દરિદ્રતા કો ન્યૌતા
દેના હૈ ।

તુમ લાલ્લ કરો, અલ શરાલ-
લન્દી-આંદોલન લંદ નહીં
હોનેલા ।

લે અમી આને કો હૈં, ક્યોં અધીર
હોતે હો ?

એ તો દાળદરને નોતરં દેલા
જેલું છે.

તમે લાખ લાતો કરો; હલે
દાશ્યંધીની ચળવળ અંધ
નથી થલાની.

તેઓ હમણાં જ આવલાના છે;
શા માટે અધીરા થાઓ છો ?

શબ્દો

મુહાલરા=ટેલ

નિહાયત=અત્યંત

પેશા=ધંધો

શરાલ=દાશ

હજ્જત કરના=પ્રતિષ્ઠા લધારવી.

નિદુલે=નલરાં, નકામાં

ન્યૌતા=નિમંત્રણ

મેજના=મોકલવું

અભ્યાસ

(૧) નીચે આપેલા ક્રિયાર્થક નામ લાકયોમાં લાપરો:—

રોના, લોલના, મેજના, લિલના,

કાતના, જાના, આના, સીલના,

(૨) ક્રિયાર્થક નામ કઈ રીતે બનાલાય છે, અને તેનો ઉપયોગ શો છે તે દાખલા આપી સમજલવો.

(૩) આરોગ્ય લિપે ૭ લાકયો લખો.

તેઈસવાँ પાઠ

કૃદંત

કૃદંતના મુખ્ય બેભેદ છે: (૧) વિકારી અને (૨) અવિકારી.
વિકારી કૃદંતના ત્રણ ઉપભેદ છે:—

(૧) વર્તમાન કૃદંત (૨) ભૂત કૃદંત (૩) કર્તૃવાચક કૃદંત.
વિકારી કૃદંતો સામાન્ય રીતે વિશેષણ તરીકે વપરાય છે અને તેમાં ફેરફાર પણ વિશેષણના ધારણે થાય છે.

અવિકારી કૃદંતના ચાર ઉપભેદ છે:—

(૧) અપૂર્ણ ક્રિયાદોતક (૨) પૂર્ણ ક્રિયાદોતક (૩) તાત્કાલિક અને (૪) પૂર્વાકાલિક.

(૧) વર્તમાન કૃદંત

વર્તમાન કૃદંતનો પ્રત્યય તા છે; જેમકે:—

ચલ+તા=ચલતા । (જુઓ ૭ મું પાનું)

આ કૃદંતનો પ્રયોગ વિશેષણ તરીકે થાય છે; જેમકે:—

ચલતી ચક્કી દેખ કર उसे જ્ઞાન हुआ । ફરती धंटी जेध
तेने ज्ञान थयुं.

बहता पानी स्वच्छ रहता है । वહેतું पाણી ચોખ્ખું રહે છે.

વર્તમાન કૃદંત વિધેયમાં આવી કર્તા અથવા કર્મની વિશેષતા બતાવે છે અને તેની સાથે હુઆ જોડવામાં આવે છે; જેમકે:—

सवार भागता हुआ आ
रहा है ।

સવાર દોડતો આવે છે.

साधु चलता भला और
पानी बहता भला ।

સાધુ ફરતો સારો અને પાણી
વહેતું સારું.

प्रताप ने देखा कि एक सवार
बेतहाशा भागता हुआ आ
रहा है ।

પ્રતાપે જોયું કે એક સવાર ઝડ-
પથી દોડતો આવી રહ્યો છે.

लड़के दौड़ते हुए जा रहे हैं ।

છોકરાઓ દોડતા જાય છે.

હાથો ક્રુમતા હુઆ આ રહા હૈ ।
 છત્રસાલ કે સૈનક વીર
 ગીત ગાતે હુપ ઓરછે કી
 પહાડિયોં મેં સે જા રહે થે ।
 કૃષ્ણ બંસી વજાતે હુપ ઘર
 આ રહે હૈં ।
 ગાડી ભાગતી હુઈ ચલી જા
 રહી હૈ ।
 મૈને ઉન્હેં અમી બાઝાર જાતે
 દેખા હૈ ।
 ઉન્હોંને મુઝે રામાયણ પઢતે
 દેખ હી લિયા ।

હાથી ખૂલતો આવે છે.
 છત્રસાલના સૈનિકો વીર ગીત
 ગાતાં ઓડછાની ટેકરીઓમાં
 થઈ જતા હતા.
 કૃષ્ણ અંસી અળવતા અળવતા
 ઘેર આવે છે.
 ગાડી દોડતી ચાલી જાય છે.
 મેં તેમને હમણાં અગ્નર જતા
 જોયા છે.
 તેમણે મને રામાયણ વાંચતાં
 જોઈ જ લીધો.

ભૂતકાલિક કૃદંત

ભૂતકાલિક કૃદંતનો પ્રત્યય 'આ' અને 'યા' છે જેમકે:—
 સ્વાયા, સોયા, બૈઠા ।

આ કૃદંતનો ઉપયોગ વિશેષણ તરીકે થાય છે અને તેને
 વર્તમાન કૃદંતની જેમ 'હુઆ' પણ બનવામાં આવે છે.

વાક્યો

હાથ કા બના હુઆ કપડા કમ
 મહીન હોતા હૈ ।
 ટૂટે હુપ તાર મિલાના કોઈ
 આસાન કામ નહીં હૈ ।
 હાથકા બુના હુઆ કપડા અધિક
 ટિકાઝ હોતા હૈ ।
 હાથ કા બુના હુઆ કપડા

હાથવણાટનું કાપડ ઓછું ઝીણું
 હોય છે.
 તૂટેલા તાર સાંધવા કાંઈ સહેલું
 કામ નથી.
 હાથ વણાટનું કાપડ વધારે ટકાઉ
 હોય છે.
 હાથ વણાટનું કાપડ વાપરવાથી

इस्तेमाल करने से हमारे भूखे
भाइयों को रोटी मिलती है ।
यह तो हमारी आखों देखी
बात है ।

यह तो मेरी पढ़ी हुई किताब
है; कोई दूसरी किताब
दीजिये ।

यह तो हमारी सुनी हुई कहानी
है; कोई नयी कहानी सुनाइये ।
आंखों देखी बात भी कभी कभी
झूठी पड़ जाती है ।

हमें पके मीठे फल खाना चाहिये
क्योंकि सड़े गले फलों को
खाने से स्वास्थ्य बिगड़ता है ।
उनकी लिखी हुई किताब तो
हमने बाजार में कहीं देखी है ।
इन्डियन प्रेस प्रयाग की छपी
हुई किताबों की छपाई साफ
और सुन्दर होती है ।

आज भारत के किसान इतने
गरीब हैं कि उनके पास
दर्जी का सिया हुआ साफ

આપણા ભૂખ્યા ભાઈઓને
રોટી મળે છે.
આતો મારી આંખે દેખેલી
વાત છે.

આતો મારી વાંચેલી ચોપડી છે,
કોઈ બીજી ચોપડી આપો.

આતો અમારી સાંભળેલી વાત
છે, કોઈ બીજી વાત કહો.
આંખે જોયેલી વાત પણ ક્યારેક
ખોટી પડી જાય છે.

આપણે પાકાં મીઠાં ફળ ખાવાં
જોઈએ; કંમકે સડેલાં ફળ
ખાવાથી સ્વાસ્થ્ય બગડે છે.
તેમની લખેલી ચોપડી આપણે
ક્યાંક બજારમાં જોઈ છે.
ઇન્ડિયન પ્રેસ પ્રયાગની છપા-
યેલી ચોપડીઓની છપાઈ
ચોખ્ખી અને સુંદર હોય છે.

આજે હિન્દના ખેડૂતો એટલા
ગરીબ છે કે તેમની પાસે
દરજીનું સીવું સાજું કપડું અને

કપડાં ઓર સુનાર કા બનાયા
હુઆ સુન્દર ગહના નામ લેને
કો મી નહીં હૈ ।

આજ હમ લોગોં કા યહ ફર્જ
હૈ કિ હમ દેશ કી બની હુર્દ
ચીજોં કા ઇસ્તેમાલ કરેં ।

સોનીનું ઘડેલું સારું ઘરેલું
નામ લેવા પણ નથી.

આને આપણી ફરજ છે કે
આપણે દેશની બનેલી વસ્તુ-
ઓનો ઉપયોગ કરીએ.

કર્તૃવાચક કૃદંત

ક્રિયાર્થક નામ ને 'વાલા' બેઝવાથી કર્તૃવાચક કૃદંત થાય છે.
અને તેનો ઉપયોગ નામ કે વિશેષણની જેમ થાય છે.

વાક્યો

કિસી કામ કરનેવાલેકો બુલાઓ ।
શરાબ પીનેવાલા આદમી કમી
સુખી નહીં હોતા ।
જાનેવાલે કો કૌન રોક સકતા હૈ ?
વે આજ હી આને વાલે હૈં;
આપ ઉન્હેં મિલ સકતે હૈં ।
મેં આજ હી જાનેવાલા થા પરન્તુ
કિસી સ્વાસ વજહ સે રૂક
ગયા ।

આપ એક કિતાબ લિખને વાલે
થે ન, આશિર ઉસ કા ક્યા
હુઆ ?

કાંઈ કામ કરનારને બોલાવો.
દાર પીનાર માણસ કદી સુખી
થતો નથી.
જનારને કાણ રોકી શકે છે ?
તેઓ આને જ આવનાર છે,
આપ તેમને મળી શકો છો.
હું આને જ જનાર હતા, પણ
કાંઈક ખાસ કારણથી રોકાઈ
ગયો.

તમે એક ચોપડી લખનાર હતા
ને ? છેવટે તેનું શું થયું ?

અખિલ ભારત ચર્ચા-સંઘ यह
 सोच रहा है कि सूत कातने
 वालों को कुछ ज्यादा मजदूरी
 दी जाय ।

गाड़ी में सफ़र करनेवालों को
 ज़रा सचेत रहना चाहिये ।

इम्तहान में असफल होनेवालों
 को धीरज रखनी चाहिये और
 अगली परीक्षा में पक्की तैयारी
 के साथ बैठना चाहिये ।

देखनेवालों ने देखा और सुनने-
 वालों ने सुना कि आखिर
 जीत उसीकी हुई कि जिसने
 सत्य पर जान न्योछાવર कर
 दी ।

‘વાલા’ શબ્દ કર્તૃવાચક કૃદાંત સિવાય નામ, તથા ક્રિયા-
 વિશેષણ સાથે પણ આવે છે. અને તેમાં માલિકપણાનો, રહેવાસી-
 પણાનો, અને ગુણ ધરાવવાનો અર્થ સમાયેલો હોય છે.

વાક્યો

हमारे सामनेवाला मकान आज-
 कल खाली है ।

हमारा मकानवाला यहाँ नहीं
 रहता, बाहर रहता है ।

અખિલ ભારત ચરખાસંઘ આ
 વિચારે છે કે સુતર કાંતનારને
 કાંઈ વધારે મજૂરી આપવામાં
 આવે.

રેલ્વે ટ્રેનમાં મુસાફરી કરનારા-
 ઓએ જરા સાવચેતી રાખવી
 જોઈએ.

પરીક્ષામાં નાપાસ થનારાઓએ
 જરા ધીરજ રાખવી જોઈએ
 અને આવતી પરીક્ષામાં પાકી
 તૈયારી સાથે બેસવું જોઈએ.

જોનારાઓએ જોયું અને સાંભ-
 ળનારાઓએ સાંભળ્યું કે
 છેવટે તેની જ જીત થઈ કે
 જેણે સત્ય પર પોતાના પ્રાણ
 કુરબાન કર્યા છે.

અમારી સામેવાળું મકાન આજ-
 કાલ ખાલી છે.

અમારો મકાનવાળો અહીં નથી
 રહેતો, બહાર રહે છે.

उस गाड़ीवाले से पूछ कर
गाड़ी ठीक करो।

महासभावालों ने देश की बड़ी
सेवा की है।

अभीतक दूधवाला नहीं आया।
मकान के आगेवाले कमरे में
आजकल हमारा ऑफिस
लगता है।

पैसेवालों की हमेशा चलती है
यह खयाल गलत है।

बम्बईवाले सदस्य अभी नहीं
आये, उनके आते ही काम
शुरू होगा।

અપૂર્ણ ક્રિયાઘોતક કૃદંત

આ કૃદંત હમેશાં વર્તમાન કૃદંતના બહુવચન, એકારાન્તરૂપમાં
રહે છે અને તેનો ઉપયોગ ક્રિયાવિશેષણ તરીકે થાય છે. તેમાં
ક્યારેક 'હુએ' પણ જોડવામાં આવે છે.

વાક્યો

उसको यहां रहते दो महिने
हो गये।

भारतवर्ष में किसानों की जिन्दगी
रोते कलपते बीतती है।

તે ગાડીવાળાને પૂછીને ગાડી
નક્કી કરો.

મહાસભાવાળાઓએ દેશની
મોટી સેવા બજાવી છે.

હજુ સુધી દૂધવાળો ન આવ્યો.
મકાનના આગળવાળા ઓર-
ડામાં આજકાલ અમારી
ઑફિસ બેસે છે.

પૈસાદારનું હમેશાં ચાલે છે, આ
ખ્યાલ ખોટો છે.

મુંબઈના સભ્યો હજુ નથી આવ્યા
તેમના આવતાં જ કામ શરૂ
થશે.

તેને અહીં રહેતાં બે મહિના
થયા.

ભારતવર્ષમાં ખેડૂતોની જિન્દગી
રોતાં કલ્પાંત કરતાં વીતે છે.

હાસતે હાસતે દેશ પર બલી હો
જાના હમારા પરમ ધર્મ હૈ ।

સિપાહી ને ઉસે ઐસા મારા કિ
વહ મરતે મરતે બચા ।

શિક્ષક ને વિદ્યાર્થી કો ઈસા
ડાંટા કિ બેચારે કી આંચે
રોતે રોતે સૂઝ ગઈ ।

ઉસ બેચારી કી સારી જિન્દગી
ચક્કી પિસતે ગુજરી ।

હમારે કઈ રાજકીય કૈદી પથ્થર
ફોડતે હુએ અપની જિન્દગી
જેલોં કી કૌઠરિયોં મેં વ્યતીત
કર રહે હૈ ।

દેશી રિયાસતોં કી પ્રજા અત્યા-
ચાર સહતે સહતે તવાહ હો
ગઈ હૈ ।

આપ કે રહતે હમેં કયા તક-
લીફ હૈ ?

હમારે યહાં કે મજદૂર મેહનત
કરતે હુએ મી મર પેટ સ્થાના
નહીં પાતે; યહ કયા કમ દુઃસ્વ
કી વાત હૈ ?

હસતાં હસતાં દેશ માટે સ્વાહા
થઈ જવું એ આપણો પરમ
ધર્મ છે.

સિપાઇએ તેને એવો માર્યો કે
તે મરતાં મરતાં બચ્યો.

શિક્ષકે વિદ્યાર્થીને એવો તો
ધમકાવ્યો કે રોતાં રોતાં ગિચા-
રાની આંખો સૂઝી ગઈ.

તે ગિચારીની આખી જિન્દગી
દળાણું દળતાં વીતી.

આપણા કેટલાએ રાજકીય
કૈદીઓ પથ્થર ફોડતાં પોતાની
જિન્દગી જોડતી ઓરડીઓમાં
વ્યતીત કરે છે.

દેશી રાજ્યોની પ્રજા અત્યાચાર
સહતાં સહતાં હેરાન થઈ
ગઈ છે.

આપ છો પછી અમને શી
મુશ્કેલી છે ?

આપણે ત્યાં મજૂરો મહેનત કરવા
છતાં પણ પેટ ભરીને ભોજન
પામતાં નથી; આ શું ઓછા
દુઃખની વાત છે !

પૂર્ણ ક્રિયાઘોતક કૃદંત

આ કૃદંત પણ વર્તમાન કૃદંતના એકારાન્તમાં જ રહે છે અને તેનો ક્રિયાવિશેષણ તરીકે ઉપયોગ થાય છે; જેમકે:—

બड़ी રાત વિતે હમ ઘર લોટે ।
પહર દિન ચઢેં હમ લોગ
વાહર નિકલે ।

સાદો કો વર્દો પહને કોઈ
સિપાહી રધર આ રહા હૈ ।
છાતા લગાયે હમ વાજાર
જા રહે થે ।

મીરા પ્રભુ કે આગે હાથ
જોડે પ્રાર્થના કર રહી થી ।
અવ હમ યહાં વૈઠે વૈઠે
ઉકતા ગયે હૈં ।

મોડી રાત્રે અમે ઘેર પાછા આવ્યા.
પહોર દિવસ ચઢ્યે અમે
બહાર નીકળ્યા.

ખાદીનો ગણ પોશાક પહેરી કોઈ
સિપાઈ આ તરફ આવે છે.
છત્રી ઓઢી અમે બગ્ગરમાં
જતા હતા.

મીરા પ્રભુ પાસે હાથ બેંડી
પ્રાર્થના કરતી હતી.
હવે અમે અહીં બેસી બેસી
અકળાઈ ગયા છીએ.

તાત્કાલિક કૃદંત

આ કૃદંત વર્તમાન કૃદંતના એકારાન્ત રૂપને હી બોલવાથી બને છે અને એક પછી તરત જ બીજું કામ થયું હોય તે દર્શાવવા આ કૃદંતનો ઉપયોગ થાય છે. (અંગ્રેજી as soon as, no sooner than. નો અર્થ સમાયેલો છે); જેમકે:—

જવાહરલાલજી કે આતે હી
લોગ શાન્ત હો ગયે ।
મહાત્માજી કે પધારતે હી
સબર સારે શહર મેં બિજલી
કી તરહ ફૈલ ગઈ ।
ઇતના સુનતે હી રાવળ આગ-
વબુલા હો ગયા ।

જવાહરલાલજીના આવતાં જ
લોકો ચૂપ થઈ ગયા.
મહાત્માજીના આવતાંજ ખબર
આખા શહેરમાં વીજળીની
માફક ફેલાઈ ગઈ.
આટલું સાંભળતાં જ રાવણ
રાતોપીળો થઈ ગયો.

દિન નિકલતે હો હમ વહાँ
સે ચલ પડે ઓર ઠીક દસ
બજે મુકામ પર પહુँચ ગયે ।
હમારે વહાँ પહુँચતે હી
ખાને પીને કા ઇન્તજામ
શુરૂ હો ગયા ।

રામ કે વન જાને કી ખબર
સુનતેહી સારી પ્રજા અધીર
હો ઊઠી ।

કૃષ્ણ કે મથુરા પહુँચતે હી
લોગોં કી ભીડ ઉનકે દર્શન
કે લિયે જમા હો ગઈ ।

દેવકી કે બચ્ચા પૈદા હોને કી
ખબર સુનતે હી કંસ અચેત
હો કર ગિર પડા ।

ફૌજ કે આને કી ખબર
સુનતે હી લોગ સંભલ બૈઠે ।

પૂર્વાકાલિક કૃદંત

આ કૃદંત મૂળધાતુને કર, કે, કરકે, પ્રત્યય લગાડવાથી
થાય છે અને એક કામ પૂરું કરી બીજું કામ કરવાના અર્થમાં તેનો
ઉપયોગ થાય છે; જેમકે:—

મેં ભોજન કરકે સો જાતા હું ।
વહ હમેશા નહાકર ભોજન
કરતા હૈ ।

હાકિમ ને સિપાહી કી बात
સુન કરકે હુકમ દિયા ।
મેં હરરોજ કસરત કરકે
ગર્મ દૂધ પીતા હું ।

સૂર્યોદય થતાંજ અમે ત્યાંથી
નીકળી પડ્યા અને બરાબર દસ
વાગ્યે મુકામે પહોંચી ગયા.
અમે ત્યાં પહોંચ્યા કે તરત જ
ખાવા પીવાની વ્યવસ્થા શરૂ
થઈ ગઈ.

રામના વન જવાની વાત
સાંભળતાં જ અધી પ્રભ
અધીર થઈ ગઈ.

કૃષ્ણ મથુરા પહોંચ્યા કે તરત જ
લોકોની ભીડ તેમના દર્શન
માટે એકઠી થઈ ગઈ.

દેવકીને બાળક જન્મ્યાની ખબર
સાંભળતાં જ કંસ બેભાન થઈ
પડી ગયો.

લશ્કર આવતાના વર્તમાન સાંભ-
ળતાં જ લોકો સાવધાન થઈ ગયા.

હું ભોજન કરી સુઈ જાઉં છું.
તે હમેશાં નાહીને આવે છે.

હાકિમે સિપાહીની વાત સાંભળ્યા
પછી હુકમ આપ્યો.

હું દરરોજ કસરત કરી ગરમ
દૂધ પીઉં છું.

આપ અકેલે વહાં જાકર
કયા કરેંગે ? ઉન્હેં મી સાથ
લેતે જાડયેગા ।
મેં મુકામ પર પહુંચ કર
આપકો ઇસ બારેમેં ઠીક
પ્રત્યુત્તર દૂંગા ।
આપ યહાં સે મોજન કરકે
હી જાડયેગા, નહીં તો રાસ્તે
મેં તકલીફ હોગી ।
આપ ઇસ કિતાબ કો અચ્છી
તરહ દેખ કરકે હી અપની
રાય લિખ મેજિયેગા ।

તમે ત્યાં એકતા જઈ શું
કરશો ? તેમને પણ સાથે
લેતા જાઓ.
હું મુકામે પહોંચી આ વિષે
આપને યોગ્ય ઉત્તર આપીશ.
આપ અહીંથી ભોજન કરીને
જ નીકળશો, નહિતર
રસ્તામાં તકલીફ પડશે.
આપ આ ચોપડી સારી રીતે
નોંધને જ તમારો અભિપ્રાય
લખી મોકલાવજો.

શબ્દો

ચક્કી=ધંટી

સવાર=સ્વાર

બંસી=વાંસળી

પહાડી=ટેકરી

મહોન=ઝીણું

આસાન=સરલ

ઇસ્તેમાલ કરના=વાપરવું

ગહના=ધરણું

વજ્રહ=કારણ

વર્દી=ગણપોશાક

છાતા=છત્રી

અચેત=ખેભાન

ઝુમના=ઝૂલવું (શરીરનું)

આંધર=આંધર, છેવટે

સોચના=વિચારવું

સફર=મુસાફરી

ન્યોછાવર કરના=સ્વાહા થઇ
જવું, ઓવારી નાખવું

ડાંટના=ધમકાવવું

પિસના=દબાવવું

તબાહ=હેરાન

ઉકતા જાના=કંટાળી જવું

આગવબુલા હોના=રાતા

પીળા થવું

સંભલ બેઠના=સાવધાન થઇ
જવું

ઇસ બારેમેં=આ વિષે

અકેલે=એકલા

કહાવત=કહેવત

રાય=અભિપ્રાય

ઓઝલ હોના=અદસ્ય થવું

બાતકી બાતમેં=જોતજોતામાં

બાદલ=વાદળાં

કુમ્હલાયેહુપ=કરમાએલા

સચમુચ=ખરેખર

અભ્યાસ

(૧) ખાલી જગ્યામાં યોગ્ય શબ્દ ભૂકો:—

લડકા લાદી કી ટોપી — મદરસે જા રહા હૈ ।

— મેહ બરસતે નહીં । યહ કહાવત સચી હૈ ।

આંખોં — બાત હમ કૈસે ન માનતે ?

ઘોડા — હુઆ જા રહા હૈ ।

લડકિયાં ગીત — હુઈ આ રહી હૈં ।

આપકા પત્ર — મૈં રવાના હુઆ ।

વે હમેશાં ભોજન — કચહરી જાતે હૈં ।

મુઝે હસ મકાન મૈં — કોઈ પાંચ સાલ હો ગયે ।

દેખતે હી — વહ આંખોં સે ઓઝલ હો ગઈ ।

(૨) અનુવાદ કરો.

જોત જોતામાં વાદળો ઘેરાઈ આવ્યાં. વીજળી ઝખૂકવા લાગી. મેઘગર્જના થઈ અને વરસાદ વરસવા લાગ્યો. એક અપૂર્વ શાન્તિ ફેલાઈ ગઈ. કરમાએલા છોડવાઓમાં નવજીવન આવ્યું. લોકોનાં મન હર્ષથી ખીલી ઊઠ્યાં. ખરેખર પાણીનું 'જીવન' નામ સાર્થક છે.

ચોવીસવાँ પાઠ

ક્રિયાવિશેષણ

પ્રયોગ, રૂપ અને અર્થ પ્રમાણે ક્રિયાવિશેષણના અનેક ભેદ છે. અહીં અધા વિષે વિસ્તૃત લખીકત ન આપતાં માત્ર કેટલાંક વિશેષ ઉપયોગી અને જરૂરી ક્રિયાવિશેષણો આપવામાં આવ્યાં છે.

સ્થિતિવાચક ક્રિયાવિશેષણો

યહાँ, વહાँ, જહાँ, કહાँ, આગે, પીછે, ઊપર,
નીચે, સામને, સાથ, પાસ, બાહર, भीतर

દિશાસૂચક ક્રિયા વિશેષણો

इधर, उधर, जिधर, किधर, दाहिने, बाएं, दूर
परे, इस तरफ, उस तरफ, आरपार, उस जगह वगैरे.

કાળવાચક ક્રિયાવિશેષણો

आज, कल, अब, कब, जब, तब,
अभी, कभी, फिर, तुरन्त, प्रथम, पहले, पीछे,
निदान (छेवटे), परसों, आजकल, हमेशा,
लगातार, बारबार, कईबार, अकसर, प्रायः,
दिनभर, कभी न कभी, अब भी वगैरे

પરિમાણવાચક ક્રિયાવિશેષણો

बहुत, बड़ा, बिलकुल, लगभग, केवल,
बस, काफी, बराबर, ठीक, चाहे,
अधिक, कम, बढ़कर, इतना, उतना, जितना,

थोड़ाथोड़ा, बारोबारीसे,
एक एक करके, यथाक्रम वगेरे

रीतिवाचक क्रियाविशेषण।

ऐसे, वैसे, कैसे, जैसे, धीरे, अचानक, सहज,
सहसा (अकस्म), परस्पर, अकाअक, आपही,
अक साथ, अवश्य, सचमुच, बेशक, जरूर
शायद, बहुत करके, नहीं, मत, भर, तक वगेरे
वाक्ये।

अकसर यह देखा जाता है कि
बेचारे गरीब ही पीसे जाते हैं।
इस बारे में हम आपसे बार बार
क्या कहें ?

जब कभी आपको जरूरत हो
आप मुझे बुला सकते हैं।

आपका कहना बिलकुल ठीक है।
दिनभर योही बैठे रहना कौन
पसंद करेगा ?

हम यहाँ खड़े हैं; तुम शीघ्र
आओ।

दो मित्र जंगल में साथ साथ
जा रहे थे।

हमारे यहां राष्ट्रभाषाप्रचार का
आंदोलन जोरों पर है।

प्रायः ये ज जेवामां आवे छे के
मियारा गरीबो ज रीणाय छे.
आ विणे अमे तमने वारंवार
शुं उडीअे ?

आपने ज्यारे जर डाय
त्यारे आप मने ओझावी
शेडा छे।

तमारुं उडेवुं तदन सायुं छे.
आणो हिवस कामधंधा विनाना
ऐसी रडेवुं डाने गमशे ?

अमे अली जिला छीअे, तमे
जहदी आवो।

जे मित्रो जंगलमां साथे जाता
छता।

अभारे त्यां राष्ट्रभाषा प्रचारनी
हिलयाव जेशमां छे.

આજકલ દેશી રિયાસતોં કી
પ્રજા ઠીક ઠીક આંદોલન કર
રહી હૈ।

જિધર દેઝેં ઉધર યહી નજારા
હૈ।

આજકલ આપકે દેવતા દાહિને
હૈં।

શિકારી ને એસા તીર મારા કિ
આરપાર નિકલ ગયા।

લગાતાર કોશિશ કરતે રહને સે
કામયાબી હાસિલ હોતી
હી હૈ।

વહ દિનભર તો કામ કરતા હૈ
ઔર રાત કો રાષ્ટ્રભાષા
સીખતા હૈ।

મેરે લિયે इतना काफी હૈ।

હમ લગભગ બારહ બજે મુકામ
પર પહુંચ ગયે થે।

અબ મી આપ કુછ કર સકતે હૈં।

એક સાથ ન બોલો, બારી બારી
સે પઢો।

સચમુચ હમ લોગ કુછ આલસી
હૈં।

આજકાલ દેશી રાજ્યોની પ્રગ્ન
સારી રીતે પ્રગતિ કરી
રહી છે.

જે તરફ જોઈએ તે તરફ આજ
દ્રશ્ય દેખાય છે.

આજકાલ તમારા દેવો અનુ-
કૂળ છે (તમે નશીબદાર છો)

શિકારીએ એવું બાણ માર્યું કે
તે આરપાર નીકળી ગયું.

સતત પ્રયત્ન કરતા રહેવાથી
સફલતા પ્રાપ્ત થાય છે જ.

તે આખો દિવસ તો કામ કરે છે
અને રાત્ર રાષ્ટ્રભાષા શીખે છે.

મારા માટે આટલું બસ છે.

અમે ત્યાં લગભગ આર વાગ્યે
પહોંચી ગયા હતા.

હજુ પણ તમે કાંઈક કરી
શકો છો.

એકીસાથે ન બોલો, વારા ફરતી
વાંચો.

ખરેખર આપણે થોડા કાંઈક
આણસુ છીએ.

बेशक, आप इम्तहान दे सकते हैं।

जब मैंने यह खबर अखबारों में पढ़ी तो मुझे बड़ा आश्चर्य हुआ।

जब से हमने हिन्दी पढ़ना शुरू किया है तब से हमारे दिल में सच्चे राष्ट्रीय भाव जाग्रत हुए हैं।

जरूर तब परीक्षा आपी शक है।

ज्यादे में आ ज्यार पत्राभां वांयी त्यारे मने अहु आश्चर्य थयुं.

ज्यारथी अमे हिन्दी शीअवुं शरु थयुं छे त्यारथी अमारा मनभां साया राष्ट्रीय भावे जाग्रत थया छे.

शब्दो

यहाँ=अली

वहाँ=त्यां

जहाँ=ज्यां

कहाँ=क्यां

आज=आने

अब=एवे

अभी=अमण्

फिर=पछी

जब=ज्यारे

तब=त्यारे

कब=क्यारे

निदान=आपरे

परसों=परम दिवसे

लगातार=सतत

उस तरफ=ते आणु

कभी न कभी=क्यारेक

अब भी=एणु पणु

बिलकुल=तदन

काफी=पूरतुं

बढ़कर=वधीन

इतना=आटतुं

उतना=तेटतुं

तितना=तेटतुं

बारी बारी से=बाराइरती

एक एककर के=अेक पछी अेक

अैसे=आ रीते

कैसे=कछ रीते

जैसे=जे प्रमाणे

દિનભર=આખો દિવસ

સચમુચ=ખરેખર

દાહિને=જમણી બાળુએ, અનુકૂળ

શાયદ=કદાચ

બાણં=ડાબી બાળુએ, પ્રતિકૂળ

બહુત કરકે=ધણું કરીને

ફસ તરફ=આ તરફ

આગે=આગળ

પીછે=પાછળ

બાહર=બહાર

મીતર=અંદર

અભ્યાસ

સરલ હિન્દુસ્તાનીમાં તરજુમો કરો:—

શિવાજી મહારાજને જ્યારે તાનાજી મર્યાના સમાચાર મળ્યા ત્યારે તેઓ ઘણા દુઃખી થયા. તેમને કિલ્લો અજ્યાનો હર્ષ ન થયો. તેમને તાનાજી એટલા વહાલા હતા કે તેઓ રડી પડ્યા. તેમણે કહ્યું— “ગદ આગ્યો પણ સિંહ ગયો.”

લડાઈનું મેદાન કેટલું ભયંકર હોય છે ! હમેશાં જીવ જવાનો ડર રહે છે, પણ નાઈટિંગેલ અને તેની ટુકડીને જરાપણ ભય ન થયો. અધા નિર્ભય બની સેવાનું કામ કરવા લાગ્યા. રાત્રે પણ એક ક્ષાનસ લઈ તે ઘાયલો પાસે ફર્યા કરતી. તેથી સિપાઈઓ નાઈટિંગેલને “લાલટેનવાલી બહન” કહેવા લાગ્યા.

પચીસઁ પાઠ

ઉભયાન્વયી અવ્યય તથા કેવલપ્રયોગી અવ્યય

૧

સમુચ્ચયબોધક અવ્યય (ઉભયાન્વયી)

સમુચ્ચયબોધક અવ્યયો પર વાક્યરચનાનો આધાર છે. અને વાક્યરચના લેખનકળાનું મુખ્ય અંગ છે. સમુચ્ચયબોધક વિષે બીજા ભાગમાં વિસ્તૃત માહિતી આપી છે. અહીં માત્ર બહુ જ ઉપયોગી સમુચ્ચયબોધકો આપ્યા છે.

और=અને

क्योंकि=કેમકે

कि=કે

इसलिये=માટે, તેથી

वा=અથવા

यदि-तो=જો-તો

पर=પણ

अगर-तो=જો-તો

परन्तु=પણ

बल्कि=મરકે

किन्तु=પરન્તુ, પણ

व=અને

વાક્યો

रामू लिख रहा है और श्यामू
पढ़ रहा है।

રામૂ લખે છે અને શ્યામૂ
વાંચે છે.

आप और मैं दोनों मिलकर यह
काम कर ही डालेंगे।

આપ અને હું બન્ને મળી આ
કામ કરીશું જ.

उन्होंने कहा कि हम कल बम्बई
जा रहे हैं।

તેમણે કહ્યું કે અમે કાલે મુંબઈ
જઈએ છીએ.

आप यह लेख लिख लायेंगे
कि मैं किसी दूसरे से कहूं।

તમે આ લેખ લખી લાવશો કે
હું કોઈ બીજાને કહું.

बाहर जाते हो कि नहीं ?

બહાર નીકળો છો કે નહિ ?

खबर पहुँची कि वे तुरन्त वहाँ
से चल पड़े ।

वे चाहते थे कि उन्हें उस पद
पर नियुक्त किया जाय ।

आज सब यही चाहते हैं कि
भारत की दरिद्रता कैसे भी
तो दूर हो ।

तुम विशालभारत मँगवाओ वा
विश्वमित्र मँगवाओ दोनों का
वार्षिक शुल्क एक ही है ।

नीचे लिखे प्रश्नोंमें से पहला हल
कीजिये वा दूसरा, दोनों के
अंक बराबर हैं ।

मनोहर वा सोहन कोई एक
वहाँ जाय और मेरी किताब
ले आवे ।

आप हैं तो बड़े विद्वान पर इस
बारे में अभी आपका अनुभव
कम है ।

उनकी ओर से निमंत्रण तो था
पर मैं किसी वजह से जलसे
में शरिक न हो सका ।

अगर पड़ोसियों ने तेझो लांथी
नीकणी पड्या.

तेझो धिछता हता के ते पद
भाटे तेमनी निमण्डक कर-
वामां आवे.

आगे अधा ये न धिछे छे के
भारतनी गरीबी गमे ते
उपाये पणु टणे.

तमे विशालभारत मंगावो
के विश्वमित्र मंगावो अन्तेनुं
लवावम सरणुं न छे.

नीचे आपेना प्रश्नांमांथी पड़े-
लानो अथवा जीवना उत्तर
आपो अन्तेना गुणु सरणा छे.
मनोहर अथवा सोहन काछ अके
त्यां जय अने भारी योपडी
लई आवे.

तेझो छे तो विद्वान पणु इण्डु
आ विपे तेमना अनुभव
ओछे छे.

तेमना तरक्षी निमंत्रण तो हतं
पणु हं कांछे कारण वशात्
उत्सवमां सम्मिलित न थछ
शक्यो.

તુમને પાँચ બજે શામ કો અને
કા વાદા કિયા થા પરન્તુ
નહીં આયે ।

અન્હોને ઇસ્તહાન કે લિયે પક્કી
તૈયારી કી થી પરન્તુ બેચારે
અનુત્તીર્ણ હુએ ।

મૈં આજ અનસે મિલને ગયા થા
પરન્તુ વે કહીં બાહર ગયે
હુએ થે ।

હમારે મુલક મૈં કર્ફ હોનહાર
નવયુવક હૈં પરન્તુ અન્હેં અપની
શક્તિ વિકસિત કરને કા
મૌકા હી નહીં મિલતા ।

ભારત કે કિસાન ઠીક તૌરપર
કાસ્તકારી નહીં કર સકતે,
ક્યોંકિ અન્કે પાસ કાસ્ત-
કારી કે લિયે જરૂરી સાધન
હી નહીં હૈં ।

આજ લોગ હરિજનોદ્ધાર-પ્રવૃત્તિ
કા વિરોધ કરતે હૈં ક્યોંકિ
સદિયોં સે અન્કે વિચાર એસે
હી બને હુએ હૈં ।

તમે સાંજે પાંચ વાગ્યે મળ-
વાનો વાયદો કર્યો હતો પણ
આગ્યા નહિ.

તેમણે પરીક્ષા માટે તૈયારી તો
પાકી કરી હતી પણ બિચારા
નાપાસ થઈ ગયા.

હું આજે તેમને મળવા ગયે
હતો પણ તેઓ ક્યાંક બહાર
ગયા હતા.

અમારા દેશમાં કેટલાએ આશા-
સ્પદ યુવકો છે. પણ તેમને
ખોતાની શક્તિનો વિકાસ કર-
વાની તક જ મળતી નથી.
ભારતના ખેડુતો રીતસર ખેતી
કરી શકતા નથી. કારણ કે
એમની પાસે ખેતીના જોઈતા
સાધનો હોતા નથી.

આજે લોકો હરિજનોદ્ધાર પ્રવૃ-
ત્તિનો વિરોધ કરે છે. કારણકે
સૈકાઓથી તેમના આવા જ
વિચારો છે.

તુમ દેશ કા સ્વાતે હો ઇસલિયે
દેશ હિત કા કુછ કામ કરો ।
હિન્દુસ્તાની હમારે મુલ્ક કી
રાષ્ટ્રભાષા હૈ ઇસલિયે હમેં
ઇસે સીખ લેની ચાહિયે
હમારે ગરીબ ભાઈયોં કો રોટી
મિલે ઇસલિયે હમેં સ્વાદી
પહનની ચાહિયે ।

યદિ હમ સ્વદેશી કા પૂરા સ્વાલ
સ્વેચ્છં તો હમારી રોટીકા
સવાલ કિસી હદતક હલ હો
સકતા હૈ ।

અગર હમ સુખી હોના ચાહતે
હૈં તો હમેં હમારે દેહાતોં કી
ગરીબી દૂર કરની હોગી ।

અગર હમ હમારે તમામ ભાઈ
બહનોં કો પઢે લિખે દેખના
ચાહતે હૈં તો હમેં અંગ્રેજીકા
મોહ જરૂર છોડના હોગા ।

મેં કેવલ અંગ્રેજી હી નહીં
જાનતા કિન્તુ હિન્દુસ્તાની
મી જાનતા હૂં ।

તમે દેશનું ખાઓ છો માટે દેશના
ભલાનું કાંઈક કામ કરો.
હિન્દુસ્તાની આપણા દેશની
રાષ્ટ્રભાષા છે. માટે આપણે
એ શીખી લેવી જોઈએ.
આપણા ગરીબ ભાઈઓને રોટલો
મળે માટે અમારે ખાદી પહે-
રવી જોઈએ.

જો આપણે સ્વદેશીનું પુરેપુરું
ધ્યાન રાખીએ તો આપણા
રોટલાનો પ્રશ્ન અમુક અંશે
ઉકેલી શકાય છે.

જો આપણે સુખી થવા માંગતા
હોઈએ, તો આપણે આપણા
ગામડાઓની ગરીબી દૂર કરવી
પડશે.

જો આપણે આપણા બધા ભાઈ
બહેનોને શિક્ષિત જોવા માંગતા
હોઈએ તો આપણે અંગ્રેજીનો
મોહ છોડવો જોઈએ.

હું કેવળ અંગ્રેજી જ નથી
જાણતો પણ હિન્દુસ્તાની પણ
જાણું છું.

મેં હસ વાતકો માનતા હી નહીં	હું આ વાતને માનતો જ નથી
બલકિ હસકા વિરોધ મી	બલકે તેનો વિરોધ પણ
કરતા હૂં ।	કરું છું.

‘મગર’ અને ‘લેકિન’ પરન્તુના સમાન અર્થી છે. એટલે ‘પરન્તુ’ની જગ્યાએ પણ વાપરી શકાય છે. વ, ઓર ને સ્થાને પણ વાપરી શકાય છે.

કેવલપ્રયોગી અવ્યય.

‘કેવલપ્રયોગી અવ્યય’ વાક્યમાં આવી બોલનારની માનસિક સ્થિતિ વ્યક્ત કરે છે.

હર્ષ વ્યક્ત કરનાર—વાહ, ધમ્ય ધન્ય !

શોક વ્યક્ત કરનાર—હા રામ ! રામ રામ !! વાપરે, ડંહ !

હા ! હા !!

આશ્ચર્ય વ્યક્ત કરનાર—ઓહો, વાહવા, હૈં, ઐં !

ઉત્સાહ વર્ધક—ઠોક, અચ્છા, શાબાશ, હાં હાં !

તિરસ્કાર ઘોતક—છિઃ, છિઃ ધિક્, ચુપ !

સ્વીકૃતિ સૂચક—હૌં, જી હાં, જી, બહુત અચ્છા !

સંબોધન દર્શક—અરે, અજો, હે, અહો, અરો ।

શબ્દો

તુરન્ત=તુરેત

શુલ્ક=તવાજમ

હલ કરના=પ્રશ્ન છાડવો

અંક=માકસ, ગુણ

જલસા=ઉત્સવ

હોનહાર=આશાસ્પદ,

promising

મૌકા=તક

કાશતકારી=ખેતી

કિસી હદ તક=અમૂક અંશે

દેહાત=ગામડા

अभ्यास

(१) नीचे आपेक्षा उभयान्वयी अन्ययो वाक्योंमें वापरो.

क्योंकि, इसलिये, कि, मगर, पर,
यदि-तो, शाबाश, ठीक, बहुत अच्छा

(२) आती वाक्योंमें योग्य शब्दों भूझो:-

श्यामू — मोहन बागमें टहलते हैं ।

राधा — सीता कुंफ पर पाणी भरती हैं ।

यह कलम लेओ — इससे अच्छीतरह लिखा जाता है ।

गो जातिका उद्धार हो — हम मरेहुए ढोरके चमड़े के
जूते पहनते हैं ।

रेसिस्तानमें ऊंटकी सवारी अच्छी रहती है —

वह पानी के बिना कुछ दिनों तक आसानीसे चल
सकता है ।

हाथीकी देह बहुत बड़ी होती है — उसकी आंखें
बहुत छोटी होती हैं ।

છઞ્ચીસવાં પાઠ

પ્રેરણાર્થક ક્રિયા

મૂળ ધાતુને સામાન્ય રીતે આ બેડવાથી પહેલી પ્રેરણાર્થક ક્રિયા બને છે અને વા બેડવાથી બીજી પ્રેરણાર્થક ક્રિયા બને છે. અહીં કેટલાક એવા ધાતુઓ આપ્યા છે.

મૂળ ધાતુ	પહેલી પ્રેરણાર્થક	બીજી પ્રેરણાર્થક
પઢના	પઢાના	પઢવાના
ગિરના	ગિરાના	ગિરવાના
લિખના	લિખાના	લિખવાના
મરના	મારના	મરવાના
બોલના	બુલાના	બુલવાના
વદલના	વદલાના	વદલવાના
દેના	દિલાના	દિલવાના
પીના	પિલાના	પિલવાના
સીના	સિલાના	સિલવાના
ધોના	ધુલાના	ધુલવાના
લેટના	લિટાના	લિટવાના
પિધલના	પિધલાના	પિધલવાના
કટના	કાટના	કટવાના
દબના	દબાના	દબવાના
બંધના	બાંધના	બંધવાના
પિટના	પીટના	પિટવાના
પિસના	પીસના	પિસવાના
લુટના	લૂટના	લુટવાના
નિકલના	નિકાલના	નિકલવાના
દિખના	દિખાના	દિખવાના

खुलना	खोलना	खुलवाना
जुटना	जोड़ना	जुड़वाना
फटना	फाड़ना	फड़वाना
छुटना	छोड़ना	छुड़वाना
टूटना	तोड़ना	तुड़वाना
फूटना	फोड़ना	फुड़वाना
मुड़ना	मोड़ना	मुड़वाना वगैरे.

વાક્યો

गेहूँ के साथ साथ घुन भी पिस
जाते हैं ।

शासकों के अत्याचारों से प्रजा
पिस रही है ।

मदान्ध विजेताने हारी हुई प्रजा
को पीस डाला ।

शैव्या-हाय ! मैं लुट गई । मुझे
दैव ने लूट लिया ।

वह हिन्दुस्तानी साफ बोलता है ।
मैं उसे कभी से बुला रहा हूँ ;
पर वह सुनता ही नहीं ।

यह दरजी सिर्फ खादी के कपड़े
सीता है ।

मैं इसी दरजी से अपने कपड़े
सिलाता हूँ ।

ઘઉંની સાથે ઘનૈડાં પણ દળાય છે.

રાજ્યકર્તાઓના અત્યાચારોથી
પ્રજા કચડાઈ રહી છે.

મદાન્ધ વિજેતાએ હારેલી પ્રજાને
કચડી નાંખી.

શૈવ્યા-હાય ! હું લુટાઈ ગઈ; દૈવે
મને લુટી લીધી.

તે હિન્દુસ્તાની ચોક્કસ બોલે છે.
હું તેને ક્યારનો બોલાવું છું
પણ તે સાંભળતો જ નથી.

આ દરજી માત્ર ખાદીનાં કપડાં
સીવે છે.

હું એજ દરજી પાસે મારાં કપડાં
સીવડાવું છું.

मैंने अभी छः कुर्ते उससे सिल-
वाये हैं ।

मैं खुद हाथ से अपने कपड़े
धोता हूँ ।

कभी कभी धोबी से भी धुल-
वाता हूँ ।

मोहन, जरा मेरे हाथ धुलाओ ।

उनके हाथ से बोतल टूट गई ।

उसने बोतल तोड़ डाली ।

इतना तो हरकोई समझता है

कि हम हिन्दु-मुसलमान

दोनों भारत की संतान हैं ।

महात्मा गांधी ने हमें बारबार

समझाया है कि हमें हिलमिल

कर रहना चाहिये ।

रुई दबाने से दबती है ज़रूर

पर किसी हद तक ।

उसने मेरा हाथ बड़े जोर से

दबाया कि अब तक दर्द

होता है ।

जंजीरों से बँधे रहना जानवरों

को भी अखरता है ।

मेरे लम्बाई छ पहर लु तेनी पासो

सीवजव्यां छे.

हुं पोते भारां कपड़ां लाथे

घोड़ छुं.

क्यारेक घोषी पासो पणु घोव-

जवुं छुं.

मोहन, जरा भारा लाथ

घोवजवो.

तेमना लाथे शीशी भांगी गर.

तेणे शीशी भांगी नाप्पी.

आटलुं तो दरेक समझे छे के

आपणे हिन्दु मुसलमान गने

भारतना संतान छीअे.

महात्मा गांधीअे आपणुने

बारंवार समझव्युं छे के

आपणे लणी मणीने रडेवुं

नेहअे.

३ दयाववाथी दयाय छे जरूर

पणु अमुके लह सुधी गर.

तेणे भारो लाथ अहु नेरथी

दयाव्यो के लणु सुधी दर्द

थाय छे.

सांझोथी अंधाछ रडेवुं पशु-

ओने पणु अूंअे छे.

यहाँ तुमको किस ने बाँध रखा
है ?

અહીં તમને કોણે બાંધી રાખ્યા
છે ?

भाई बड़े चाव से बहिन से
राखी बंधवाते हैं ।

ભાઈઓ ખૂબે પાસે પ્રેમપૂર્વક
રાખડી બંધાવે છે.

શબ્દો

गेहुं=घड़

ज़ज़ीर=સાંકળ

घुन=धनेज (घड़भां पड़तां जंतु) राखी=राખડી

शासक=રાજ્યકર્તા

गिरना=પડવું

पिसना=દેખાવું

लेटना=આગ થઈ સુવું

पीसना=દેખવું

लिटाना=સુવડાવવું

मदान्ध=મદથી આંધળો બનેલો

पिटना=માર ખાવો

विजेता=જીતનાર

पीटना=માર મારવો

शैव्या=हरिश्चंद्रकी स्त्री

दिखना=જણાવું, દેખાવું

लुटना=હુટાવું

देखना=જોવું

लूटना=હુટવું

दिखाना=ખતાવવું

टूटना=ભાંગવું

जुटना=એકઠા થવું

रुई=રૂ

मुड़ना=વળવું

बदलना=બદલવું

मोड़ना=વાળવું

पिघलना=પિગળવું

સત્તાઈસવાં પાઠ

કેટલાક સહાયકારક ક્રિયાપદો

દેના—ક્રિયાપદ મુખ્ય ક્રિયાપદ તરીકે તેમજ સહાયકારક ક્રિયાપદ તરીકે આવે છે. સહાયકારક ક્રિયાપદ તરીકે વળે ભાગે સકર્મક ક્રિયાપદ સાથે આવે છે; જેમકે:—

માર દેના, ડાલ દેના, खો દેના, ત્યાગ દેના,
કહ દેના, છોડ દેના, સમજા દેના વગેરે

સિપાહીને ભાગતે હુણ ચોર કે
સિર મેં એક લાઠી માર હી
દી ।

લડકેને આપકી ચિટ્ટી લૅટર
બક્સ મેં બરાબર ડાલ દી હૈ ।
મેરે છોટે ભાઈ ને મેરા ફાઉનટેન
પેન खો દિયા હૈ; અબ મુજે
નયા લેના હોગા ।

સિર્ફ ધોબી કે કહને પરસે હી
રામને સીતા કો ત્યાગ દિયા
થા ।

ઉસને ઘર જાકર અપને પિતા-
જીસે યહ બાત કહ દી ।
આજકલ ઉન્હોને ચાય પીના
છોડ દિયા હૈ ।

સીપાહીએ નાસી જતા ચોરના
માથામાં એક લાઠી મારી દીધી.

છોકરાએ તમારો કાગળ લેટર
બોક્ષમાં ગરાગર નાંખી દીધો છે.
મારા નાના ભાઈએ મારી ફાઉ-
ન્ટન પેન ખાઈ નાંખી છે;
હવે મારે નવી લેખી પડશે.

કેવળ ધોબીના કહેવા પરથી
રામે સીતાજીને લગ્ન દીધાં હતાં.

તેણે ઘેર જઈ પોતાના પિતાને
આ વાત કહી દીધી.
આજકાલ તેમણે ચાય પીવાનું
છોડી દીધું છે.

મૈને ઉનકો યહ બાત બરાબર
સમજા દી હૈ।

મૈને ઉનકો 'કોવિદ' કી સમી
કિતાબેં દે દી હૈં।

ઉન્હોને નૌકર કો છઃ રૂપયે
દિયે।

મેં તેમને આ વાત બરાબર
સમજાવી દીધી છે.

મેં તેમને કોવિદનાં બધાં પુસ્તકો
આપી દીધાં છે.

તેમણે નોકરને છ રૂપિયા
આપ્યા.

જ્યારે દેના ક્રિયાપદ ચલના, હાસના, રોના, છીંકના, વગેરે અકર્મક ક્રિયા સાથે આવે છે ત્યારે અચાનકતાનો અર્થ પ્રગટ થાય છે. જેમકે:—

વે ચકાયક વહાંસે ચલ દિયે। તેઓ એકાએક લાંથી ચાલી નીકળ્યા.
उनकी बात पर उसने हाँस दिया। તેમની વાત ઉપર તે હસી પડ્યો.

સકતા—આ ક્રિયાપદ સહાયકારક તરીકે વપરાય છે અને તેનાથી કાર્ય કરવાની શક્તિનો બોધ થાય છે; જેમકે:—

मैं तीनसेर दूध पचा सकता हूँ। હું ત્રણ સેર દૂધ પચાવી શકું છું
क्या तुम तीन मील दौड़ सकते हो? શું તમે ત્રણ માઈલ દોડી શકો છો?

ईश्वर जिसको बचाता है उसे कौन मार सकता है।

જેને ઈશ્વર બચાવે છે તેને કોણ મારી શકે છે,

ચુકના—આ ક્રિયાપદ યોગથી કામ પૂરું થયાનો અર્થ નીકળે છે; જેમકે:—

मोहन रोटी खा चुका है। મોહને ખાઈ લીધું છે.

सुशीला यह किताब पढ़ चुकी है; अब दूसरी किताब चाहती है।

સુશીલાએ આ ચોપડી વાંચી નાંખી છે; હવે બીજી ચોપડી માંગે છે.

आ क्रियापद्धता सामान्य भूतदाणना प्रयोगमां कार्य करनारती असमर्थता प्रकट थाय छे.

रहेन भी दो; अब तुम लिख चुके ! रड़ेवा घो, एवे तमे लणी
यूझ्या !

तुम इतनी दूर चल चुके ! यह तुम्हारे बूते की बात नहीं है।
तमे आटवे दूर याही यूझ्या ! आ तमारी शक्तिनी बात नथी.

लगना—आ क्रियापद्ध स्वतंत्र तेमज सहायकारक तरीके वप-
राय छे; जेभके:—

यह किताब पूरी करनेमें आपको कितने दिन लगेंगे।

आ योपडी पूरी करवामां तमने डेटवा हिस लागशे !
अहमदाबाद से बम्बई पहुँचनेमें डाकगाड़ी को बारह घण्टे लगते
हैं। अमदावाद्दी मुंगल पछोयतां मेघवने १२ उवाक लागे छे.
मैंने लिफाफे पर दो आनेका टिकट लगाया है। में अरणीडीया
उपर जे आनानी टिकट योडी छे.

अहमदाबाद से बडौदा तक के टिकट के दाम १)८ लगते हैं।

अमदावाद्दी बडौदरा सुधीनी टिकटना १)८ जेसे छे.
तुम्हारे कहने का ढंग ही कुछ ऐसा है कि उस के दिल में
बात लग गई। तमारी उड़ेवानी रीतज ऐसी छे के तेने लागी
आय्युं.

अब हम काम में लगते हैं। कुछ घण्टों में इसे पूरा
कर डालेंगे। एवे अमे कामे लागीये छीये, थोडा समयमां ज
पूरे करी नांभीशुं.

सहायकारक लगना क्रियापद्धता योग्यी कार्यनी शब्दात सूचवाय
छे; जेभके:—

पुतना के मरनेकी खबर सुनते ही कंस सन्न रहगया
और वह बच्चों को पकड़ मंगवाकर मार डालने लगा। पुत-

નાની મર્યાની ખચર સાંભળી કંસ દિશ્મૂઠ બની ગયો અને તે
છોકરાઓને પકડી મંગાવી મારી નાંખવા લાગ્યો.
અવ હમ હિન્દુસ્તાની પઢને લગે હૈં । હવે અમે હિન્દુસ્તાની
ભણવા લાગ્યા છીએ.

પઢના—સામાન્યરીતે આ ક્રિયાપદના યોગમાં આવશ્યકતાનો
અર્થ રહેલો છે; જેમકે:—

उसे वहाँ रात के नौ बजे जाना पड़ता है । तेने त्यां
રાતના નવ વાગ્યે જવું પડે છે.

मुझे इतना काम करना पड़ा । भारे आटलुं काम કરવું
પડયું.

उसे अब समझ पड़ी । હવે તેને સમજાયું.

उसे एक उपाय सूझ पड़ा । तेने એક ઉપાય સૂઝ્યો.

वह हँस पड़ा । તે હસી પડ્યો.

कृष्ण चौक पड़े । કૃષ્ણ ચમકી પડ્યા.

અભ્યાસ

(૧) નીચેના સંયુક્ત ક્રિયાપદોનો વાક્યોમાં ઉપયોગ કરો:

जाने देना, लिख डालना, दौड़ना,

कह चुकना, बोलने लगना, खाने लगना.

(૨) નીચેના શબ્દો વાપરી વાક્યો બનાવો.

चाहिये, दंग, तंग, कही, प्रार्थना की

અઢાઈસવાં પાઠ

વાચ્ય અને પ્રયોગ

ત્રણ વાચ્ય છે અને ત્રણ પ્રયોગો છે: કર્તૃવાચ્ય, કર્મવાચ્ય અને ભાવવાચ્ય. એજ પ્રમાણે કર્તારિ પ્રયોગ, કર્મણિ પ્રયોગ અને ભાવે પ્રયોગ. કર્તૃવાચ્યમાં ઉદ્દેશ્ય ક્રિયાનો કર્તા હોય છે. જેમકે—

માલી ફૂલ ચુનતા હૈ । માળી ફૂલ ચુટે છે.

કર્તારિ પ્રયોગમાં કર્તાના ક્રિંગ વચન અને પુરુષ પ્રમાણે ક્રિયાનું રૂપાન્તર થાય છે. જેમકે:—

દર્જન કપડા સીતી હૈ । દરજણ કપડું સીવે છે.

દરજી કપડા સીતા હૈ । દરજી કપડું સીવે છે.

દરજી કપડે સીતે હૈ । દરજીઓ કપડાં સીવે છે.

કર્મવાચ્યમાં ક્રિયાનું કર્મ વાક્યનું ઉદ્દેશ્ય હોય છે; જેમકે:—

પત્ર લિખા ગયા । પત્ર લખાણો.

આદમી મેજા ગયા હૈ । આદમી મોકતવામાં આવ્યો છે.

કર્મણિ પ્રયોગમાં—કર્મ પ્રમાણે ક્રિયાના ક્રિંગ વચન અને પુરુષ હોય છે; જેમકે:—

લડકે ને રોટી ખાયી ।

લડકેને પેડા ખાયા ।

લડકૌને રોટી ખાયી ।

લડકૌને પેડે ખાયે ।

લડકીને રોટી ખાયી ।

લડકિયૌને રોટી ખાયી ।

લડકીને રોટિયાં ખાયી ।

લડકિયૌને રોટિયાં ખાયી ।

ભાવવાચ્યમાં—વાક્યનું ઉદ્દેશ્ય ક્રિયાનો કર્તા કે કર્મ કોઈએ હોતું નથી; જેમકે:—

ધૂપમેં ચલા નહીં જાતા । તડકામાં ચણાતું નથી.

ભાવેપ્રયોગમાં—ક્રિયા ભમેશા ત્રીજા પુરુષ એકવચનમાં રહે છે. કર્તા કે કર્મ પ્રમાણે તેમાં ફેરફાર થતો નથી; જેમકે:—

સ્વયંસેવકોં કો ધરના દેનેકે લિયે મેજા જાયગા । સ્વયં-
સેવકોને પીકેટીંગ કરવા માટે મોકલવામાં આવશે.

ઉપરના વિવેચન અને દાખલાઓથી સમજાશે કે વાચ્ય અને
પ્રયોગ બંને જુદા છે.

કર્મવાચ્ય અને ભાવવાચ્યમાં જે કર્તાનો ઉપયોગ કરવો હોય
તો તેને કરણ કારકમાં મૂકવામાં આવે છે; જેમકે:—

મુઘસે પત્ર લિખે ગયે । મારાથી પત્રો લખાયા.

उनसे यह चिट्ठी लिखी गयी थी । तेमनाथी आ पत्र
લખાયો હતો.

કર્મવાચ્યનો ઉપયોગ અધે થતો નથી. સામાન્ય રીતે નીચેના
અર્થોમાં તેનો ઉપયોગ થાય છે:

૧ ત્યારે ક્રિયાનો કર્તા અજ્ઞાત હોય અથવા તે કહેવાની જરૂર
ન હોય ત્યારે; જેમકે:—

हुकम सुनाना जायगा । हुकम संભળાવવામાં આવશે.

आदमी मेजे जायेंगे । માણસો મોકલવામાં આવશે.

૨ પ્રભુતા બતાવવા માટે—

सख्त सजा दी जायगी । સખત સજા કરવામાં આવશે.

सूचना दीजाती है । સૂચના આપવામાં આવે છે.

૩ અશક્તિ બતાવવા—

उससे धन नहीं खाया जाता । તેનાથી અન્ન ખવાતું નથી.

કાંઈક અભિમાન દર્શાવવા—

आपको यह बात कह दी गयी थी ।

ભાવવાચ્ય સામાન્ય રીતે અશક્તિ બતાવવાના અર્થમાં આવે છે

જેમકે:—

रोगी से चला नहीं जाता । બીમારથી ચલાતું નથી.

उससे लिखा नहीं जाता । તેનાથી લખાતું નથી.

વાક્યો

મ આજકલ 'હિન્દુસ્તાની'ની
કિતાબે પડતે છે ।

આજકલ 'હિન્દુસ્તાની'ની કિ-
તાબે સ્વૂબ પઢી જાતી છે ।

હર રોજ સૂત કાતતા હું ।
હલે જમાને મેં હમારે યહાં હર-
એક ઘરમેં સૂત કાતા જાતા થા ।
મ પહેલે કપડા વિદેશ મેજતે
થે ।

ગને જમાને હમારે યહાં સે ક-
પડા વિદેશ મેજા જાતા થા ।

પાલા ગાય દૂહ રહા છે ।
પિં સબેરે દૂહી જાતી છે ।
આજકલ હમારે યહાં કપડા
ઉતના મહીન નહીં બુના જાતા
તના પહેલે ઢાકા મેં બુના
જાતા થા ।

મમૂર્તિ રોજ ત્રીન સેર દહીં
સ્વાતે વ દો સેર બાદામકા
શરબત પીતે થે ।

અમે આજકાલ હિન્દુસ્તાની
ભાષાની ચોપડીઓ વાંચીએ
છીએ.

આજકાલ 'હિન્દુસ્તાની' ચોપ-
ડીયો ખૂબ વંચાય છે.

હું દરરોજ સુતર કાંતું છું.
પહેલાના યુગમાં અમારે ત્યાં
દરેક ઘરમાં સુતર કાંતાતું હતું.
પહેલાં અમે કાપડ પરદેશ મોક-
લતા હતા.

પહેલાં અમારે ત્યાંથી કાપડ વિદેશ
મોકલવામાં આવતું હતું.

ગોવાળ ગાય દૂધે છે.

ગાયો સવારે દોવાય છે.

આજકાલ અમારે ત્યાં કાપડ
એટલું ઝીણું નથી વણાતું એટલું
પહેલાં ઢાકામાં વણાતું હતું.

રામમૂર્તિ દરરોજ ત્રણશેર (પાંચ
તોલ) દહીં ખાતા અને બેશેર
બદામનો શરબત પીતા હતા.

आज कल हमसे दोसेर दूध भी
नहीं पिया जाता ।

जरिये हाजा इत्तला दीजाती है
कि सब बराबर समय पर
हाज़िर हो जायँ ।

मुझसे आजकल उतनी मेहनत
नहीं होती जितनी कि पहले
होती थी ।

मैं यह किताब पंद्रह दिनमें पढ़
सकता हूँ ।

यह किताब पंद्रह दिनमें पढ़ी
जा सकती है ।

आजकाल आमाराथी अशेर दूध
पर पीवातुं नथी.

आ द्वारा अजर आपवाभां
आवं छे डे अधा समय पर
हाज़र थछ जाय.

आजकाल भाराथी अेटली भछे-
नत नथी थती नोटली पछेनां
थती इती.

हूँ आ आपडी १५ दिवसमां
वांथी शकुं छुं.

आ आपडी पंदर दिवसमां
वांथी शकाय छे.

अभ्यास

नीचेना वाक्यो वाक्यमां अदली लिखो:-

उनसे इतना नहीं खाया जायगा ।

मैं घण्टेमें पाँच मील नहीं चल सकता ।

यह किताब दस दिनमें नहीं पढ़ी जा सकती ।

वह यह काम नहीं करेगा ।

रोगी इतना दूर नहीं चल सकता ।

ઉન્તીસવાં પાઠ

કેટલાક મુહાવરાઓ અને શબ્દો

(૧)

નીચે આપેલા શબ્દો હિન્દુસ્તાનીમાં ગુજરાતી કરતાં સહેજ જુદી રીતે લખાય છે; તે જોઈ જવાં:—

હિન્દુસ્તાની	ગુજરાતી	હિન્દુસ્તાની	ગુજરાતી
મેહરબાની	મહેરબાની	નહીં	નહિ
મેહમાન	મહેમાન	કિ	કે
મેહનત-મિહનત	મહેનત	જહર	ઝેર
મહલ	મહેલ	જાહિર	બહેર
સાહબ	સાહેબ	સમજ	સમજ
વહમ	વહેમ	સકના	શકવું
લાયક	લાયક	ફતહ	ફતેહ
અહસાન	અહેશાન	મૌત	મોત
વાકિફ	વાકેફ	જગહ	જગા
ખયાલ-ખ્યાલ	ખ્યાલ	બહન-બહિન	બહેન
રાસ્તા	રસ્તો	નોકર	નોકર
હુકમ-હુકુમ	હુકમ	પહલે-પહિલે	પહેલાં
એકાધ	એકાદ	ગદી	ગાદી
ફુરસત	ફુરસદ	લોગ	લોક
મજલિસ	મિજલસ	પૂછપાછ	પૂછપરછ
બિસ્તર	ખિસ્તરો	પરોસના	પીરસવું
લોહ	લોહી	લોટના	આળોટવું
કિલા	કિલ્લો	બાતચીત	વાતચીત
જિલા	જિલ્લો	જી, હાં	હાં, ઁ

હિન્દુસ્તાની	ગુજરાતી	હિન્દુસ્તાની	ગુજરાતી
ભૌજાઈ	ભોખાઈ	ધૂમ-ધામ	ધામધૂમ
પડોસી	પડોશી	બરસાત	વરસાદ
અફવાહ	અફવા	ઘબડાયા	ગભરાયો
પરવાહ	પરવા	ઝીંચના	ખેંચવું
ઝાતિર	ખાતર	ફિક્ર	શીકર
પહુંચના	પહોંચવું	બહના	વહેવું
કલેજા	કાળજું	કહના	કહેવું

કેટલાક શબ્દો એક જ હોવા છતાં તેમની જાતિ ગુજરાતી અને હિન્દુસ્તાનીમાં બુદ્ધિ છે અહીં એવા કેટલાક શબ્દો આપવામાં આવ્યા છે:-

શબ્દ ગુજરાતીમાં	હિન્દુસ્તાનીમાં
લાલચ નારી જાતિ	નર જાતિ
અસર " "	" "
ફર્જ " "	" "
સ્કૂલ " "	" "
કાલેજ " "	" "
મજા " "	" "
ઑફીસ " "	" "
આત્મા નર જાતિ	નારી જાતિ તથા નરજાતિ
અગ્નિ " "	નારી જાતિ
આવાજ " "	" "
મહિમા " "	" "
પુસ્તક નાન્યતર જાતિ	" "

शब्द	गुजरातीभां	हिन्दुस्तानीभां
देह	नर जति	नारी जति
नाक	नान्यतर „	„ „
मृत्यु	„ „	„ „
संतान	„ „	„ „

(२)

केरलाक शब्दो

लोटना=आणोटपुं-गधा धूलमें लोटता है। गर्बेडा धुणभां आणोटेछे.

लौटना=पाण ३२पुं-वह तुरन्त लौट आया। ते तरतन पाछे
आये.

लोट-पोट=थाड़ा ७२पुं-हम हँसते हँसते लोट पोट हो गये।
अमे इसता इसता दोटपोट थछ गया.

तंग=सांडपुं-बनारस की गलियां बहुत तंग हैं। जनारसनी गलीओ
अडु सांडडी छे.

तंग आना=हेरान थपुं-कूइव की शरारतों से उसके माता
पिता तंग आ गये थे। कूवाधविना माता पिता तेना तोक्षनोथी
हेरान थछ गया इसता.

अब=एवे-अब विदेशी कपड़ा नहीं पहनेंगे। एवे अमे विदेशी
कापड नलि पहरेओ.

अभी=इमणुं-वे अभी यहां से गये। तेओ इमणुं अलींथी गया.

वही=तेन-यह वही आदमी है। आ ते न आदमी छे.

भर=आपुं-वह रात भर जागता रहा। ते आपी रात जग्यो.

उसने पेट भर पुरियां खायीं। तेणे पेट भरीने पुरीओ जाधी.

हिन्दुस्तान के किसानों को भरपेट रोटी भी नहीं मिलती।

हिन्दुस्तानना भेडुतेने पेट भरीने बोजन पणु भणतुं नथी.
भी=पणु-मैं भी साथ चलूंगा। हुं पणु साथे आवीश.

થકા-માંદા=થાક્યા પાક્યા-દો બટોહી થાકે-માંદે માર્ગ કે કિનારે
પડે થે । બે વટેમાર્ગે થાક્યા પાક્યા રસ્તાની યાત્રુએ પચ્યા હતા.
જારી રહના=ચાલુ રહેવું-કિસાનોં કા રોના કલપના આજ મી
જારી હૈ । ખેડુતોનું રડવું કટપાંત કરવું આને પણ ચાલુ છે.

(૩)

સામાન્ય ભૂલો

મારે ત્યાં=મેરે યહાં બોલ્યો. મેરે વહાં નહિ.

તેમને ત્યાં કાલે ઉત્સવ છે=उनके यहाँ કલ ઉત્સવ હૈ ।

મારામાં=મુझमें બોલ્યો મેરે મેં ખોટું છે.

મોહનની પાસે=मोहन के पास બોલ્યો. મોહન કી પાસ ખોટું છે.

મારી સાથે=मेरे साथ બોલ્યો. મેરી સાથ ખોટું છે.

દશરથને ચાર પુત્રા હતા=दशरथ के ચાર પુત્ર થે । બોલ્યો.

દશરથ કો ચાર પુત્ર થે । બરાબર નથી.
કયુંકિ ખોટું છે. क्योंकि બોલ્યો.

તુલસીદાસે રામાયણ લિખી હૈ । ખોટું છે. તુલસીદાસ ને રામા-
યણ લિખી હૈ ।

કબીર ને સબ જાનતે હૈં । ખોટું છે. કબીર को સબ જાનતે હૈં ।
બોલ્યો.

बहुत બોલ્યો. વોત, વહોત ખોટું છે;

(૪)

કેટલાક મુહાવિરા (Idioms)

फूले अंग न समाना=હૃદયમાં હર્ષ ન સમાવો.

કૃષ્ણ કા મુંહ દેખ કર દેવકી ફૂલે અંગ ન સમાયી । કૃષ્ણનું
માં બોલ્યો દેવકીના હૃદયમાં અનહદ આનંદ થયો.

दंग रह जाना=નવાળી પામવું.

कृष्ण की हिम्मत और ताकत देखकर सब लोग दंग रह गये।

कृष्णनी हिम्मत अने शक्ति नेछ अधा आश्चर्य पाभ्या.

काम तमाम करना=भारी नाभयुं.

कृष्ण ने एक ही बार में कंसका काम तमाम कर डाला। कृष्णे

अेकज प्रहारथी कंसने भारी नाभ्यो.

नाकों दम कर देना=डेरान करी भूकयो.

वानर सेना ने पुलिस की नाक में दम कर दिया था। वानर

सेनाअे पोलीसने डेरान करी नांभी हती.

बात पर कान न देना=ध्यान न आपयुं.

विभीषणने रावण को खूब समझाया पर उसने उसकी बातों

पर कान न दिया। विभीषणे रावणने भूय समझय्यो पर

तेणे तेना कडेवा पर ध्यान न आपयुं.

दांतो तले उंगली दबाना=आश्चर्य पाभयुं.

कृष्णका साहस देख कर लोगोंने दांतो तले उंगली दबायी।

कृष्णनुं साहस नेछ बोझ आश्चर्यभां गरक थछ गया.

आये दिन=हररोज, हमेश.

कंस के आये दिन के अत्याचारों से तंग आकर नंद वृंदावन में

जा बसे। कंसना हररोजना अत्याचारथी डेरान थछ नंद वृंदावन

जछ वस्या.

बातकी बात में=जेत जेताभां.

बातकी बात में हम पहाड़ की चोटी पर जा पहुँचे। जेत

जेताभां अमे पर्वतने शिपर पछोन्थी गया.

काटो तो खून नहीं=हतप्रत थछ जयुं, निस्तेज थछ जयुं.

मित्र के द्वारा भेद खुल जाने पर वह ऐसा घबड़ाया कि काटो

तो खून नहीं रहा। मित्र द्वारा भेद उघाडे पडतां ते अेवो

गभरायो के तदन निस्तेज थछ गयो.

दिल पानी पानी हो जाना=भनभां दिया उत्पन्न थी.

पृथ्वी माता की करुण वाणी सुनकर भगवान का दिल पानी पानी हो गया। पृथ्वीनी कर्ण वाणी सांभली भगवानना भनभां कर्ण उत्पन्न थी.

आपे से बाहर होना=भीजन गुभावयो.

कई लोग बच्चों की शरारत से तंग आकर आपे से बाहर हो जाते हैं और अपनी औरभी अधिक किल्ली उडवाते हैं।
कैलाक लोका आणकेना तोशनथी ऐरान थल भिजन गुभावे छे
अने पोतानी वधारे इजेती करावे छे.

हाथ को हाथ न सूझना=घोर अंधाई होना.

आधी रात, पानी बरस रहा था और अंधेरा तो इतना था कि हाथको हाथ न सूझता था। आधी रात बरसाद बरसता होता अने अंधाई तो अँधुं हुं के काँह जेह शकातुं न हुं.

ताड़ जाना=समझ नहुं, जाली वेवुं.

उनकी बातों परने ही हम ताड़ गये थे कि वे अब क्या चाहते हैं। तेमनी बातो परथीन अमे समझ गया होता के तेओ
हवे शुं छिछे छे.

जान से हाथ धोना=प्राण गुभाववा, भरण निपनहुं.

कंस ने कृष्ण से वैर मोल लेकर अपनी जान से हाथ धोने का नौबत पेदा की। कंसे कृष्ण जेउं वैर करी पोताना प्राण गुभाववानो प्रसंग उलो कर्यो.

जान में जान आना=भयमांथी मुक्त थनुं, शांति भजवी, तसल्ली भजवी.

दो बटोही जा रहे थे, घना अंधेरा था। मार्ग सूझता न था, घबराये हुए थे। रोशनी देखी और उनकी जान में जान में जान आयी। जे बटेमार्गुं जता होता. घाद अंधाई हुं, मार्ग जल्लातो

न हतो. गभरायेवा हता, प्रकाश ज्येयो अने तेमने शांति वणी.
कलेजा थामना=डागण्डु पडडी जेसी जपुं, संतोप मानवो, आश्वा-
 सन जेपुं.

कृष्ण जब यमुना में गिरे तो यशोदा कलेजा थामकर रह
 गयी=कृष्णु ज्यारे यमुनामां पञ्चा त्यारे जशोदा श्री जपुं उभारवां.
चारों खानें चित=छटोपाट (पडी जपुं)

गामाने अपने प्रति स्पर्धी को ऐसा पछाड़ा कि वह चारों
 खानें चित हो गया। गामा पछेखाने पोताना प्रति स्पर्धीने
 जेवो तो पछाड्यो डे ते छटोपाट पडी गयो.

मुँह के बल गिरना=जिंघा पछाडपुं.

हनुमान की चोट खाकर कुंभकर्ण मुँहके बल जा गिरा।
 हनुमानना प्रहारथी कुंभकर्णु जिंघा पछाडयो.

चाहिये तो कर्ता हमेशा कर्म डारकमां आवे छे जेमके:—

हमें नियमित आधा घण्टा कातना चाहिये। आपणे नियम-
 सर अर्धा कवाड कांतपुं जेमजे.

हरअेक आदमीको नियमित कसरत करनी चाहिये।

कहना, पूछना, प्रार्थना करना, विनन्ति करना वगेरे क्रियाना
 कर्म ने करणु डारकनो से प्रत्यय लागे छे; जेमके.

मैंने उनसे कहा था कि तुम जल्दी आ जाना। में तेमने
 कह्युं हतुं डे तमे जल्दी आवी जल्ले.

उसने इस वारे में मुझसे पूछा था। तेणुं आ विणे मने पूछयुं
 हतुं.

प्रजाने कई बार राजा से विनती की पर वह न माना। प्रजजे
 डेटवीजे बार राजने विनती करी पणु ते न मान्यो.

सावित्री ने यमराज से प्रार्थना की। सावित्रीजे यमराजने
 प्रार्थना करी.

ત્રીસવાં પાઠ

પત્ર-લેખન

આજ કાલ ગુજરાતી તેમજ હિન્દુસ્તાનીમાં પત્ર લખવાની નવી રીત લગભગ સરખી જ છે. પત્ર લખવાનું શરૂ કરતાં પહેલાં પત્ર લખનારે જમણી બાજુએ કાગળના મધ્યાગે પોતાનું સીરનામું લખવું. તેની નીચે તારીખ લખવી. ડાબી બાજુએ મધ્યાગે જેને પત્ર લખવો હોય તેનું સંબોધન (પ્રશસ્તિ) લખવું. પછી તેની નીચેની લીટીથી પોતાનું લખાણ શરૂ કરવું.

આપણે જેમને પત્ર લખતા હોઈએ તેઓ જાણે આપણી પાસે જ બેઠા છે. અને આપણે હૃદય ખોલી તેમની જોડે વાતો કરતા હોઈએ તેમ જરા સંયમમાં રહી પોતાનું લખાણ શરૂ કરવું. છેવટે જમણી બાજુએ નીચે સંબંધ પ્રમાણે આપકા, કૃપામિલાષી, હિતેચ્છુ, હિતૈષી, વગેરે લખી પોતાનું નામ લખવું.

સહ્ય સમાજનો બધો વ્યવહાર ‘પત્ર’ વડે જ સધાય છે. એટલે ‘પત્ર’ ના જુદા જુદા પ્રકાર હોઈ શકે છે.

અહીં પરસ્પરના સંબંધ પ્રમાણે સંબોધન (પ્રશસ્તિ)ના પ્રકાર આપવામાં આવ્યા છે:—

મોટાઓને : નીચે આમાંથી એક શબ્દ લખવો:

પૂજ્ય,	આપકા આજ્ઞાકારી
પૂજ્યપાદ,	કૃપામિલાષી
શ્રી ચરણ કમલેષુ,	કૃપા-પાત્ર
શ્રદ્ધેય,	સેવક
માન્યવર,	સેવક
મહામાન્ય,	આપકા
મહાનુભાવ,	આપકા

सरपेसरभाओने: छेवटे आभांथी ओके शब्द दण्णवो:

प्रिय मित्र,	अभिन्न मित्र
सुहृद्वर्य,	भवदीय
प्रिय सुन्दरलाल,	स्नेही
प्रिय पंडितजी,	स्नेहाभिलाषी
प्रिय ठाकुर साहब,	आपका
व्यवहारिक पत्रोभां	छेवटे
प्रिय महाशय	आपका
प्रिय महोदय	भवदीय
नानाओने	छेवटे
चिरंजीव,	शुभ चिंतक
चिरंजीव रमेश,	हितैषी
आयुष्यमान,	के आशीर्वाद

पत्रनी भाषा शुद्ध अने सरस होवी न्नेछ्छे. अक्षरों पाय सुवाच्य दण्णवा के नेथी पत्रनो अर्थ अक्षरशः समज्जय. पत्र दण्णवानो हेतु ओ छे के आपणे आपणी बात दूर रहैवाओने पत्र ठाना कहेवा भांगीओ छीओ. दण्णवां संहिधता के अस्पष्टता न रहैवी न्नेछ्छे.

(१)

लालभाई दलपतभाई आर्ट्स कॉलेज

नवरंगपुरा ।

पूज्य पिताजी,

ता. १-७-३९.

साष्टांग प्रणाम ।

मैं आपकी शुभाशीष से प्रसन्न हूं । हमारे यहाँ राष्ट्र-भाषा-प्रचार आंदोलन जोरों से चल रहा है । मैंने भी इस

सत्र में हिन्दुस्तानी का थोड़ा बहुत अभ्यास करके नियमानुसार परीक्षा में बैठने का विचार किया है। आज से हिन्दी-वर्ग में जाना शुरू कर दिया है। हमारा इम्तहान अगले सितम्बर के प्रथम सप्ताह में होगा। हमारे हिन्दी-अध्यापक महोदय का कहना है कि यदि मैं एक घंटा रोज़ हिन्दी के लिये देता रहा तो जरूर उत्तीर्ण हो जाऊंगा।

ऐसा करने से मेरी कालेज की पढ़ाई में कोई क्षति नहीं पहुँचेगी। उल्टा मेरे ज्ञान में वृद्धि होगी।

आपका आशाकारी

रमेश

(२)

सूरत, नानपुरा

चिरंजीव रमेश,

ता. ४-७-३९.

शुभाशीष,

तुम्हारा पत्र मिला। यह पढ़ कर मुझे निहायत खुशी हुई कि तुमने राष्ट्रभाषा प्रचार वर्ग में जाना शुरू कर दिया है। राष्ट्रभाषा का जानना आज हर एक के लिये आवश्यक है। बिना हिन्दुस्तानी जाने आदमी का काम आज चल ही नहीं सकता। हमारी राष्ट्रीय संस्थाओं का सारा कारोबार आज कल इसी भाषा में होता है। और आशा है कुछ ही दिनों में यह भाषा सारे भारत की प्रमुख भाषा हो जायगी।

भारत एक राष्ट्र है। अतः भारत में एक राष्ट्रभाषा न होना बड़ी शर्म की बात थी। लेकिन हमें गर्व है कि आज हिन्दुस्तानी हमारी आम-फ़हम ज़बान हो गई है।

साथ ही साथ मुझे उम्मीद है कि तुम पक्की तैयारी के साथ अगले इम्तहान में शरीक होगे कि जिससे कामयाब होने का अंदेशा न रहे।

तुम्हारा शुभेच्छक
मनहरप्रसाद

(३)

महिला विद्यालय,
खाडिया अहमदाबाद,

प्रिय महाशय,

ता. ३-७-३९.

इस बार हमने आपकी किताबों में से एक 'चलती हिन्दी' को हमारे विद्यालय के पाठ्यक्रम में स्थान दिया है। अतः हमें उसकी ५० प्रतियों की जरूरत है। आप पत्र पहुँचने ही इन्हें भेजने का इन्तजाम करेंगे। योग्य सेवा लिखेंगे।

भवदीय
नन्दकिशोर

(४)

राष्ट्रभाषा प्रचार समिति वर्धा
प्रकाशन विभाग

प्रिय महोदय,

ता. ६-७-३९.

आपका कृपा पत्र मिला। धन्यवाद। आपके लिखे अनुसार चलती हिन्दी की ५० प्रतियां माल गाड़ी से भेज रहे हैं। रसीद इसके साथ नथी है। माल पहुँचनेकी इत्तला देंगे। योग्य सेवाकार्य लिखियेगा।

आपका
मुरलीधर

अहमदाबाद, खाडिया

अमृतलालकी पोल,

५-७-३९

श्रीयुत परीक्षा मंत्रीजीश्री,

राष्ट्रभाषा प्रचार समिति वर्धा,

गर्मीकी छुट्टियों के बाद हमारे वर्ग यथा नियम शुरू हो गये हैं। यहाँकी जनता राष्ट्रभाषा के प्रति काफी दिल-चस्पी रखती है। इससे मेरा काम आसान होता जा रहा है। लोग खूब रस ले रहे हैं। मैंने दो तीन नये वर्गोंका भी इन्तजाम किया है। मुझे तीन चार उत्साही नवयुवक भी मिल गये हैं; जो इस कार्य में मेरा हाथ बटाते हैं। आशा है इस बार मेरे केन्द्रसे काफी संख्या में परीक्षार्थी सम्मिलित होंगे। बाकी यहाँ सब तरह से काम ठीक चलता है। योग्य सेवाकार्य लिखियेगा।

आपका

जेठालाल जोषी

केन्द्र-व्यवस्थापक-अहमदाबाद.

श्रीयुत व्यवस्थापकजी

सप्रेम नमस्ते,

अपनी योजनानुसार मुझे आज ठीक सात बजे शाम को मीशन हाईस्कूल के वर्ग में जाना था। मगर मेरी तबीयत कुछ खराब होने से मैं लाचार हूँ कि मैं आज वहाँ न

जा सकूंगा। कृपया आप किसी दूसरेको भेजने का इन्तज़ाम करेंगे। आशा है अगले मंगलवार को तो मैं बराबर जा सकूंगा।

आपका

रणधीर

(७)

राष्ट्र भाषा प्रचार कार्यालय, गुजरात

खाडिया, गोलवाड

२३-६-३९

श्रीयुत संपादकजी, गुजरात समाचार,
सप्रेम वन्दन,

कृपया निम्न लिखित विज्ञापन आपके पत्र में प्रकाशित करके हमें आभारी कीजियेगा:-

राष्ट्रभाषा प्रचार

हिन्दी साहित्य सम्मेलन प्रयाग के अंतर्गत राष्ट्रभाषा प्रचारसमिति वर्धा की ओर से हर साल दो बार परीक्षाएं ली जाती हैं। इन परीक्षाओं का व्यौरा यहाँ दिया जाता है:

प्रारंभिक परीक्षा	शुल्क १)
राष्ट्रभाषा प्रवेश	„ १)
राष्ट्रभाषा परिचय	„ २)
राष्ट्रभाषा कोविद	„ ४)

राष्ट्रभाषा कोविद में उत्तीर्ण होने पर 'राष्ट्रभाषा कोविद' नामक उपाधि व पोषाक दी जाती है। कोविद में बैठने से पहिले राष्ट्रभाषा परिचय में उत्तीर्ण होना अनिवार्य माना गया है।

‘कोविद’ हो जाने पर बालाहो बाला सम्मेलन की विशारद’ की परीक्षा में शरीक हो सकते हैं।

आशा है गुजरात की जनता हमारी इस योजना से काफी फायदा उठायगी।

साथही साथ हमारी राष्ट्रभाषा प्रचार समिति वर्धा के पदाधिकारियों और सदस्यों की नामावली यहां दे रहे हैं:-

अध्यक्ष-श्री बाबू राजेन्द्र प्रसाद

उपाध्यक्ष-श्री काका कालेलकर

मंत्री-श्रीमन्नारायण अग्रवाल

खजानची-श्री कृष्णदास जाजू

सदस्य

श्री महात्मा गांधी

श्री जवाहरलाल नेहरू

„ बाबू पुरुषोत्तमदास टंडन

„ जमनालाल बजाज

„ बाळा साहब खेर

„ नरेन्द्र देव

„ प्रबंध मंत्री हिन्दी साहित्य

„ प्रधान मंत्री हिन्दी

साहित्य सम्मेलन प्रयाग

साहित्य सम्मेलन प्रयाग

„ शंकरराव देव

„ सुभाषचंद्र बोस

„ सत्यनारायण

„ विजलाल बिपाणी

„ बाबा राघवदास

„ माखनलाल चतुर्वेदी

श्रीमती पेरिन बहन कॅप्टन

श्रीमती रमादेवी चौधरी

श्री हरिहर शर्मा

उम्मीद है कि आप यथा समय इस विज्ञापन को अपने पत्र में स्थान देंगे।

भवदीय

जेठालाल जोषी

केन्द्र व्यवस्थापक तथा संचालक

राष्ट्रभाषा प्रचार कार्यालय-गुजरात.

